

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Vitalija Drungilaitė

Edukologijos (specializacija: vaiko teisių apsauga) magistrantūros studentė

**EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS
BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: LYTIES ASPEKTAS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
Lekt. dr. Rūta Šiaučiulienė

Šiauliai, 2014

Darbas originalus.....Vitalija Drungilaitė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
ABSTRACT.....	5
PAGRINDINĖS DARBE NAUDOJAMOS SĄVOKOS.....	7
ĮVADAS.....	8
1. EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: TEORINIS ASPEKTAS.....	14
1.1. Šeimos emigracija.....	14
1.1.1. Emigracijos samprata.....	14
1.1.2. Emigracijos teoriniai modeliai.....	15
1.1.3. Emigracijos veiksniai ir pasėkmės.....	18
1.1.4. Emigracijos teisiniai aspektai.....	24
1.2. Emigravusių šeimų paauglių socialinę adaptaciją lemiantys veiksniai.....	27
1.2.1. Socialinės adaptacijos reikšmė emigravus.....	27
1.2.2. Šeima kaip socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys.....	29
1.2.3. Ugdymo institucija kaip socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys.....	33
1.2.4. Bendraamžiai kaip paauglių socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys.....	43
1.3. 12-18 metų paauglių psichologinė charakteristika.....	46
1.3.1. Paauglių socialinės adaptacijos ypatumai.....	50
2. EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: EMPIRINIS TYRIMAS.....	54
2.1. Tyrimo metodologija.....	54
2.2. Tyrimo etika.....	57
2.4.1. Kokybinio tyrimo duomenų analizė ir interpretacija lyties aspektu.....	59
IŠVADOS.....	107
REKOMENDACIJOS.....	110
LITERATŪRA.....	112
PRIEDAI.....	123

SANTRAUKA

EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: LYTIES ASPEKTAS

Tyrimo aktualumas. Pasak D. Žvalionytės, Ž. Martinaičio (2007) vadovaujantis Eurobarometro tyrimais (2005) Lietuva viena iš Europos sąjungos šalių, pasižyminčių gausia migracija. Vien 2010 metais iš Lietuvos emigravo 83 157 žmonių, tuo tarpu 2011 – 53 863, o 2012 – 41 100 emigrantų, iš jų Didžiąją Britaniją pasirinko 19 857 asmenys (Lietuvos Statistikos departamentas). Akivaizdu, kad viena iš patraukliausių šalių emigruojantiems asmenims ir šeimoms - Didžioji Britanija. Statistiniai duomenys atskleidžia, kad susituokusių asmenų emigracija mažėja, bet neišnyksta (2010 m. – 25 390; 2011 m. – 14 332; 2012 m. - 10 649) tai sukelia atitinkamas pasekmes, kurios ne visada pakankamai įvertinamos. Migracijos sukeltos pasekmės šeimai, ypač vaikams, sulaukusiems paauglystės, būna ne tik nepakankamai įvertintos, bet ir pristingama žinių siekiant sudaryti palankias sąlygas paaugliams adaptuotis naujoje aplinkoje (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012; Mazolevskienė, Montvilaitė, 2013). Adaptacija ypač susijusi su tėvų, ugdymo institucijos, bendraamžių daroma įtaka paauglių sėkmingos socialinės adaptacijos procesui, kuris taip pat neatsiejamas nuo paauglių lytinio tapatumo, tiesiogiai veikiančio tiek pačių paauglių elgesį, tiek aplinkinių reakciją į merginų/vaikinų socialinės adaptacijos veiksmus.

Tyrimo objektas - emigravusių paauglių socialinė adaptacija Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti emigravusių paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose.

Tyrimo metodai.

Teoriniai: mokslinės (pedagoginės, psichologinės, filosofinės), metodologinės literatūros bei vaiko teises ir emigracijos reiškinį reglamentuojančių dokumentų analizė.

Empiriniai: pusiau struktūrizuotas interviu su 12 – 18 metų emigravusiais paaugliais, jų tėvais bei pedagogais, dirbančiais su imigrantais. Kokybiniai tyrimo duomenys analizuojami taikant turinio (content) analizę.

Tyrimo imtis. Kokybinio tyrimo imtį sudarė 30 iš Lietuvos į Didžiąją Britaniją emigravusių paauglių, 10 emigravusių paauglių tėvų bei 10 lietuvių pilietybės pedagogų, dirbančių su imigravusių šeimų paaugliais Didžiojoje Britanijoje. Iš viso tyrime dalyvavo 50 informantų iš Didžiosios Britanijos.

Gauti rezultatai.

- Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad dažniausiai socialinė adaptacija siejama su prisitaikymu. Taip adaptaciją supranta emigravę paaugliai, jų tėvai ir pedagogai, dirbantys su imigravusiais paaugliais.

- Dažniausi sunkumai adaptuojantis yra komunikaciniai gebėjimai bei draugai ir išvaizda, kurią pabrėžė paauglės merginos. O socialinę adaptaciją skatinantys veiksniai – pedagogų pagalba bei neformali veikla, o vaikinams tai sportas.

- Sėkmingai prisitaikęs paauglys yra komunikabilus, gerai besijaučiantis, turintis draugų, dalyvaujantis mokyklos renginiuose bei besielgiantis pagal nustatytas kultūrinės normas. Toks sėkmingai prisitaikęs asmuo didžiosios dalies informantų nuomone yra paauglys vaikinai, kurio adaptacija trunka iki trijų mėnesių.

- Artimiausiai su paaugliu susijusių asmenų pagalba (tėvų ir pedagogų) pasireiškė per kas tris – keturis mėnesius organizuojamus renginius, o taip pat paauglių vaikinų tėvai bendrauja ir per internetines prieigas. Tėvų teikiama pagalba emigravusiems paaugliams pasireiškė artimesniais ryšiais, o specifinė pagalba tik vaikinams – finansinė pagalba, mokymosi bei glaudesnių santykių su pedagogais palaikymas. Pedagogų teikiama pagalba taip pat buvo sutelkta į atlaidesnį vaikinų vertinimą, tai nulėmė ir teigiamus jų žinių įvertinimus.

- Paauglių, siekiančių adaptuotis elgesys ir apranga išsiskyrė. Paaugliai vaikinai daugiausia nurodė įprastą elgesį bei siekį pakeisti stilių, o merginos – susitapatinimą su kitais – konformizmą bei uniformų dėvėjimą. Tuo tarpu socialinę adaptaciją stabdantys veiksniai, vaikinų ir merginų nuomone, pasireiškė per netinkamą jų elgesį ir nebendravimą. Taip pat toks trukdis vaikinų nuomone yra nepasitikėjimas savimi bei kalbos barjeras, o merginų – išskirtinumas.

- Bendraamžių požiūris į imigravusius paauglius yra teigiamas, tačiau dažnai pastebimos negatyvaus požiūrio apraiškos – pasitaikiusios patyčios Didžiojoje Britanijoje, kurias daugiausia patyrė paaugliai vaikinai.

Tyrimo hipotezė: tikėtina, kad sėkminga emigravusių paauglių socialinė adaptacija priklauso nuo lyties, pasitvirtino. Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose palankesnės sąlygos sudarytos paaugliams vaikinams, kurios pasireiškia atlaidesniu pedagogų vertinimu ir įvairesne tėvų pagalba.

Sąvokos: socialinė adaptacija, emigracija, paauglystė, Didžioji Britanija, ugdymo institucija, šeima, bendraamžiai, lytis.

ABSTRACT

SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN FROM EMAGRATED FAMILIES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF GREAT BRITAIN: GENDER ASPECT

Topicality of the research. According to the D. Žvalionytė, Ž. Martinaitis's (2007) opinion based on the researches of Eurobarometer (2005), Lithuania is one of the European Union countries with high level of migration. 83 157 people emigrated from Lithuania In 2010, 53 863-in 2011, 41 000 –in 2012, and 19857 people chose Great Britain (Lithuanian Department of Statistics). It is obvious that one of the most attractive countries for emigrated families is Great Britain. Statistics shows that emigration of married people has decreased, but has not disappeared (25 390 people in 2010, 14 332 people in 2011, 10 649 people in 2012), and this fact causes such consequences that are not always sufficiently appreciated. Consequences for the family, and, especially for children, who have reached adolescence, caused by migration, are not only underestimated but also there is a lack of knowledge which is necessary to create favourable conditions for teenagers to adapt to the new environment (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012; Mazolevskienė, Montvilaitė, 2013). Adaptation is connected with the impact of parents, educational institutions and peers to the process of teenagers' successful social adaptation, which is also an integral part of adolescent sexual identity, and which influences not only teenagers' behaviour but also the reaction of people to the factors of social adaptation of girls/boys.

The object of research - social adaptation of emigrated adolescents in British educational institutions.

The aim of the research - to analyse the social adaptation of emigrated adolescents in British educational institutions.

Methods of the research.

Theoretical: the analysis of scientific (educational, psychological, philosophical), methodological literature and also of documents regulating children's rights and the phenomenon of emigration. *Empirical:* semi-structured interviews with 12-18 year-old emigrated teenagers, their parents and teachers who work with immigrants. The qualitative data of research is being analysed using content analysis.

The sample of research. Qualitative sample of research consists of 30 Lithuanian emigrated to Great Britain teenagers, 10 parents of emigrated teenagers and 10 teachers who have Lithuanian citizenship and who work with emigrated teenagers. To sum up, 50 informants from the UK participated in the research.

Obtained results.

- Analysis of the obtained results have showed that social adaptation is mostly associated with adaptability. This is how adaptation is understood by emigrated teenagers, their parents and teachers working with immigrant teenagers.

- The most common difficulties in adapting are communication skills as well as friends and appearance, which is more important for teenage girls. Stimulating factors of social adaptation are teachers' help and extra-curricular activities, and sport for boys.

- Successfully adapted teenager is sociable, feeling well, having friends, participating in school events, and behaving in accordance with established cultural norms. As the majority of informants think such a successfully adapted person is a teenager boy, whose adaptation takes up to three months.

- The help of the teenager's closest people (parents and teachers) occurs during the school events which are organised once in three or four months, as well as teenagers' parents communicate via internet. Parental help means closer relations for emigrated teenagers, while the financial support and keeping closer relationships with teachers means specific help only for boys. The help of teachers was also provided assessing boys indulgently, so that their knowledge was assessed positively.

- Teenagers' who are trying to adapt, behaviour and clothes differ from others. Teen boys mainly indicated common behaviour and a wish to change the style, and the girls indicated identification with others which means conformism and wearing uniforms. Meanwhile, according to the boys and girls' opinion, the factors which prevent the social adaptation, occurred in the inappropriate behaviour and absence of communication. In addition to that, another interferes to adapt, in boys' point of view, are self-doubt and the language barrier, and in girls' point of view - oneness. Peers' attitude to immigrant adolescents is positive, however, some negative cases are often observed in Great Britain, such as bullying, which is mainly experienced by teenagers boys.

The hypothesis of the research: the hypothesis that successful social adaptation depends on sex, was proved. In British educational institutions better conditions for the social adaptation are created for teenagers boys who get more indulgent teachers' assessment and more various parental support.

Definitions: social adaptation, emigration, adolescence, Great Britain, educational institution, family, peers, sex (gender).

PAGRINDINĖS DARBE NAUDOJAMOS SĄVOKOS

- *Emigracija* – „išvykimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos šalies teritorijoje ketinant apsigyventi kitoje valstybėje nuolat arba ilgesniam kaip 6 mėnesių laikotarpiui“ (cit. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija, 2007, p.6).
- *Emigrantas* – iš Lietuvos Respublikos išvykęs asmuo ir ketinantis apsigyventi nuolat ar ilgesniam negu 6 mėn. laikotarpiui kitoje šalyje (įskaitant užsienietį, kurio laikino leidimo gyventi, išduoto vieneriems metams ar ilgesniam laikotarpiui, galiojimo laikas pasibaigė ir nebuvo išduotas naujas dokumentas) (Gumuliauskienė, Butvilas, Butvilienė, 2008, cit. Tarptautinių žodžių žodynas, 2002).
- *Imigracija* - „atvykimas į šalį iš kitos valstybės ketinant apsigyventi nuolat arba ilgesniam kaip 6 mėnesių laikotarpiui“ (cit. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija, 2007, p.6).
- *Mokykla* – tai įstaiga, kurios pagrindinė veikla yra formalusis ar (ir) neformalusis švietimas (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003).
- *Paauglystė* – pereinamasis laikotarpis, psichologiniu ir kultūriniu požiūriu įsiterpęs tarp vaikystės ir pilnametystės (Boyd, Bee, 2010).
- *Socialinė adaptacija* – procesas, leidžiantis prisitaikyti ir produktyviai veikti kintančioje socialinėje aplinkoje, individo ir socialinės grupės santykių harmonizacijos rezultatas (Bankauskienė, Jegelevičienė, 2006, p. 146).
- *Socializacija* - „tai ilgalaikis ir daugkartinis procesas, apimantis individo įsijungimą į visuomenę, perėmimą jos sukurtos kultūros ir individo socialinio statuso bei i socialinių vaidmenų raidą“ (cit. Juodaitytė, 2002, p. 38).
- *Šeima* – pagrindinis socializacijos veiksnys, leidžiantis vaikams įgyti esminių socialinių žinių, suformuoti įgūdžius ir gebėjimus, perimti vertybes bei idealus, o taip pat ir taisykles, normas, būtinas adaptuojantis visuomenėje (Leliūgienė, 2003).
- *Ugdymas* – mokymas, lavinimas, gebėjimų, įgūdžių ir vertybinių nuostatų formavimas (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Globalizacija daugiau ar mažiau būdinga visoms pasaulio šalims. Jos dėka teritorija, valstybės sienos ir žemynai praranda ankstesnę reikšmę - būti judėjimą ribojančiais veiksniais. Dėl šių veiksnių Lietuva, kaip ir kitos Europos sąjungos, valstybės jaučia migracijos srautus. Pasak D. Žvalionytės, Ž. Martinaičio (2007), vadovaujantis Eurobarometro tyrimais (2005) Lietuva yra viena iš Europos sąjungos šalių pasižyminčių ypač gausia migracija. Tai atskleidė ir A. Sipavičienės, V. Gaidžio (2008) atliktas tyrimas, kurio metu išaiškėjo, kad net 80% asmenų yra susidūrę su emigracijos reiškiniu, palietusiu per pažįstamus, gimines, kurie buvo ar yra išvykę į užsienį. Vien 2010 metais iš Lietuvos emigravo 83 157 žmonių, 2011 – 53 863, o 2012 – 41 100 emigrantų (Lietuvos Statistikos departamentas). Tokie srautai liudija, kad nors emigracijos mastai mažėja, tačiau vis dar yra dideli, todėl emigracijos reiškinys išlieka aktualus ir analizuotinas, siekiant sumažinti visuomenės „išsivaikščiojimą“. Ypač skaudus visuomenei yra šeimos emigravimas. Kaip liudija statistiniai duomenys, susituokusių asmenų emigracija mažėja, bet neišnyksta (2010 m. – 25 390; 2011 m. – 14 332; 2012 m. - 10 649).

Šeimos emigracijos reiškinys dažniausiai siejamas su ekonominėmis priežastimis. Galima teigti, kad šeima ne savo noru renkasi emigraciją, o siekia pakeisti šeimos finansinę būklę bei garantuoti saugesnę ateitį šeimos nariams, ypač jauniems. Emigruodama šeima apsvarsto esamą padėtį ir įvertina galimas perspektyvas pakeitus gyvenamąją vietą (Butvilas, 2007). Tačiau ne visada pakankamai įvertinama galima rizika ir paauglių socialinės adaptacijos galimybės. Dėl šių priežasčių dažniausiai viena iš labiausiai šeimos emigracijos pažeidžiamiausių sričių – paaugliai. Migracijos sukeltos pasekmės šeimai, ypač vaikams, sulaukusiems paauglystės, būna ne tik nepakankamai įvertintos, bet ir pristingama žinių siekiant sudaryti palankias sąlygas paaugliams adaptuotis naujoje aplinkoje (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012; Mazolevskienė, Montvilaitė, 2013).

L. Rupšienė, A. Rožnova (2011) teigimu, paaugliams tenka susidurti su dideliais kultūriniais, socialiniais, psichologiniais bei edukaciniais iššūkiais, nes šiems tenka pakeisti ne tik valstybę, gyvenamąją vietą, bet taip pat ir mokyklą. Todėl galima teigti, kad emigracija stipriai veikia su tėvais išvykstančius paauglius, iškeldama jiems papildomus uždavinius – adaptuotis ugdymo institucijoje.

Šiandien nemaža dalis Europos Sąjungos valstybių deklaruoja, kad jų mokyklose kas antras mokinys – atvykęs iš užsienio šalies (Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai, 2008). Ryški tendencija pastebima Lietuvos piliečių emigracijoje į Didžiąją Britaniją.

Kaip aptarta anksčiau, vadovaujantis Statistikos departamento duomenimis, 2012 m. iš Lietuvos emigravo 41100 piliečių, o iš jų Didžiąją Britaniją kaip tikslo šalį pasirinko 19 857 asmenys. Nepaisant minėtų duomenų, ne visi mokiniai ir juo labiau mokyklos pasirengusios priimti imigrantus, kuriems būtų sudarytos visapusiškos sąlygos, garantuojančios sėkmingą socialinę adaptaciją. Sėkminga socialinė adaptacija neatsiejama nuo šeimos bei bendraamžių įtakos šiam procesui. Tėvai, K. Kubilienės (2012) teigimu, formuoja ir keičia paauglio elgesį. L. M. Brennan, E. C. Shelleby, D. S. Shaw et. all (2013) atliktas tyrimas atskleidė, kad pozityvaus elgesio skatinimas šeimoje palengvina socialinės adaptacijos procesą. Todėl galima teigti, kad šeimos narių elgesys, tarpusavio santykiai, palaikomas klimatas nulemia puoselėjamus santykius ir su kitais švietimo dalyviais – bendraamžiais.

Paauglystės laikotarpiu bendraamžių įtaka yra itin sureikšminama. Nesulaukus tikėto pritarimo, galima destruktivi socialinė adaptacija. Adaptaciją taip pat apsunkina kalbos bei kultūrinio tapatumo prieštaravimai, tai liudija šių veiksnių aktualumą.

Darbo naujumas/reikšmingumas: Teoriniu požiūriu darbas yra naujas tuo, jog darbe pateikiami susisteminti emigruoti/reemigruoti skatinančių veiksnių bei emigracijos pasekmių šeimai modeliai, taip pat išskirta 12-18 metų paauglio lytinio tapatumo charakteristika. Praktiniu aspektu darbas yra naujas, nes taikytas kompleksinis tyrimas: grindžiama ir lyginama emigravusių paauglių socialinė adaptacija ugdymo institucijoje iš kelių pozicijų – emigravusio paauglio (merginų ir vaikų), tėvų bei pedagogų požiūrio taškų. Remiantis trianguliacijos principu, susidaromas nuodugnesnis tiriamos problemos – emigravusių šeimų paauglių socialinės adaptacijos ugdymo institucijoje vaizdas bei išryškėjantys prieštaringi reiškiniai (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Temos ištirtumas: Daugelis mokslininkų (Šalaševičiūtė, 2006; Leliugienė, Rupšienė, Plavinskienė, 2005; Kasparavičienė, Čepienė, 2007; Malinauskas, 2008; Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007 ir kt.) analizuoja vaiko teisių emigracijos problemą bei jos sprendimo būdus, kai tėvai palieka vaikus Lietuvoje, o patys išvyksta į užsienio šalis, aptariami jų atstovavimo, elgesio sunkumai ir kiti šeimos narių emigracijos padariniai, tačiau trūkstama išsamesnių tyrimų apie išvykusias šeimas su vaikais, šių socializacijos problemas ir pasekmes. Vis dėlto yra keletas mokslinių darbų, apžvelgiančių emigracijos problemą:

- Emigracijos reiškinį, padėtį ir priežastis tyrė A. Sipavičienė, V. Stankūnienė (2011); L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013); A. Maslauskaitė, V. Stankūnienė (2007).

- Švietimo institucijos kaitos ir socializacijos problemas nagrinėjo L. Anužienė, A. Anužis, P. Čepas (2004), K. Kubilienė (2010), I. Verbickaja (2013).

- Pagalbą emigravusiems paaugliams aptarė L. Rupšienė, A. Rožnova (2011).

Tačiau ypač pasigesta mokslinių darbų, nagrinėjančių emigravusių paauglių socialinės adaptacijos procesus naujoje ugdymo įstaigoje.

Tyrimo problema: Tarptautiniu ir teisiniu aspektu pabrėžiama, kad vaikas turi teisę į šeimą, o tuo pačiu ir į pilnavertį vystymąsi (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 2006; LR Civilinis Kodeksas, 2010). Vadinasi tėvų pareiga užtikrinti vaiko teisę į šeimos ryšius yra pagrįsta įstatymais. Siekdami įgyvendinti šią teisę, emigruodami tėvai pasiima vaikus, kurie yra priversti adaptuotis naujoje socialinėje – kultūrinėje aplinkoje, t.y. prisitaikyti prie naujų taisyklių ir iššūkių. Tačiau vaikams, ypač paaugliams, dažnai tenka susidurti su socialinės adaptacijos sunkumais švietimo institucijoje. L. Rupšienės, A. Rožnovos (2011) teigimu, iš Lietuvos išvykę paaugliai kenčia nuo didėjančios atskirties aplinkoje, nes vietiniai gyventojai nenori leisti vaikų į mokyklą kartu su atvykėliais iš svetur (Aleksandravičius, Kuzmickaitė, 2008). Kadangi detalesnių duomenų apie tokių paauglių socialinės adaptacijos pokyčius nėra, aktualu tyrinėti įvairius šio reiškinio aspektus: ekonominius, edukacinius, psichologinius, socialinius.

Tyrimo objektas - emigravusių paauglių socialinė adaptacija Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose.

Tyrimo hipotezė - tikėtina, kad sėkminga emigravusių paauglių socialinė adaptacija priklauso nuo lyties.

Tyrimo tikslas - Išanalizuoti emigravusių paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose.

Tyrimo uždaviniai:

1. *Teoriškai pagrįsti* šeimos emigracijos priežastis ir jų sukeltas pasekmes, teisinius bei šeimos, ugdymo institucijos, bendraamžių ir paauglystės amžiaus ypatumus, nulemiančius paauglių socialinę adaptaciją ugdymo institucijoje.
2. *Atlikti empirinį tyrimą*, taikant pusiau struktūruotą interviu, siekiant išsiaiškinti emigravusių 12-18 metų paauglių, jų tėvų bei pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais nuomonę apie paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose lyties aspektu.
3. *Apibendrinti teorinio ir empirinio tyrimo rezultatus*, atskleidžiant emigravusių paauglių socialinę adaptaciją ugdymo institucijoje lyties aspektu.
4. *Pateikti rekomendacijas* emigravusiems paaugliams, jų tėvams bei pedagogams, dirbantiems su imigravusiais 12 – 18 metų mokiniais.

Tyrimo metodologija grindžiama šiomis teorijomis:

- *į vaiką orientuota teorija* (Žvirdauskas, 2012 cit. Dewey), kurios pagrindinė prielaida – palankios sąlygos, sudarančios tinkamą bei poreikius tenkinančią terpę paauglių socialinei adaptacijai ugdymo institucijoje. Vadovaujantis į vaiką orientuotu požiūriu mokymosi aplinka turi būti grįsta palaikančia atmosfera, emigravusių paauglių įtraukimu į bendrą ugdymo institucijos gyvenimą, konstruktyviu pedagogo ir paauglio bendravimu.
- *lyties schemas teorija* (Bem, 1981), kuri apima kognityvinę bei socialinio išmokimo teorijas. Pagrindinė teorijos prielaida - paaugliams stengiantis suprasti pasaulį, formuojasi schemas ar sąvokos, taip pat ir jų pačių lyties schema. „*Lytis tampa tarsi akiniai, pro kuriuos vaikai žvelgia į savo patirtį*“ (Myers, 2000, p. 694). Paaugliai lygina save su esamos lyties samprata ir atitinkamai prisitaiko prie jos elgesiu, apranga, laisvalaikio forma ir kt. Imama vadovautis tokiomis sampratomis: „Aš esu moteris, taigi esu moteriška, vadinasi, esu švelni, supratinga...“ arba priešingai: „Aš esu vyras, taigi esu vyriškas, stiprus, agresyvus“ (Myers, 2000). *Emigravę paaugliai* susiduria su socialinės adaptacijos užduotimis, kurios „verčia“ paauglį atitinkamai elgtis, t.y. įvaldyti tam tikrus elgesio modelius, vadovaujantis lyčių stereotipais. To, ką reikia būti vyru ir moterimi, paaugliai mokosi iš kultūros, artimiausios aplinkos - šeimos, ugdymo institucijos, bendraamžių. Jie susidaro nuomonę, koks yra elgesys priimtinas, o koks ne. Pagal šią teoriją paaugliai koreguoja savo elgesį, kad tilptų į lyčių normas ir lūkesčius, atitinkančius jų socialinę aplinką, ir sudarytų sėkmingos adaptacijos terpę, kuri grindžiama principu (Myers, 2000):

Kultūrinės lyties pažinimas -> (mokymasis)	Lyties schema (į save ir į pasaulį žiūrėdama pro lyties „lęšį“)	->	Lyties sąlygojamas mąstymas + Lyties tipą atitinkantis elgesys
---	--	----	--

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės (pedagoginės, psichologinės, filosofinės), metodologinės literatūros bei vaiko teises ir emigracijos reiškinį reglamentuojančių dokumentų analizė;

Empiriniai: pusiau struktūrizuotas interviu su 12 – 18 metų emigravusiais paaugliais, jų tėvais bei pedagogais, dirbančiais su imigrantais. Kokybiniai tyrimo duomenys analizuojami taikant turinio (content) analizę.

- **Tyrimo imtis ir organizavimas:** siekiant išsiaiškinti emigravusių paauglių, jų tėvų bei pedagogų nuomonę apie socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose lyties aspektu pasirinktas kokybinis tyrimo duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu su emigravusių šeimų paaugliais, jų tėvais bei pedagogais, dirbančiais su imigravusiais 12-18 metų paaugliais (žr. priedas nr.1; priedas nr. 2; priedas nr. 3). K. Kardelio (2005) teigimu, interviu - tai tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio paskirtis – žodžiu gauti tyrimo uždaviniams reikalingą informaciją. Yra galimybė išsiaiškinti informantų klausimų ar atsakymų variantų prasmę, prireikus gauti išsamesnius atsakymus - pateikti papildomus klausimus ar praleisti ir gale juos pakartoti (Tidikis, 2003). Tiriamiesiems pateikiami korektiški klausimai, o jų atsakymai nėra koreguojami ar kitaip paveikti interviu gavėjo. Atlikdama tyrimą darbo autorė vyko į Didžiąją Britaniją, o prireikus buvo pasitelktos internetinės priemonės (*Skype* programa) bei parengtas interviu gavėjas, gyvenantis Didžiojoje Britanijoje ir galintis atlikti apklausą. Įpareigotas interviu gavėjas buvo išsamiai instrukuotas apie tyrimo tikslą bei eigą, taip pat aptariama tyrimo etika ir jos taikymo normos. Parengtas interviu gavėjas atliko tris interviu su emigravusių paauglių tėvais. Dėl tyrimo vykdymo buvo iš anksto susitarta ir suderintas laikas bei vieta. Tyrimas buvo atliktas Didžiosios Britanijos mokyklose - Tyrimo imtis nustatyta vadovaujantis kritinės atrankos metodu (Rupšienė, 2007). Tikslinė imtis sudaryta remiantis patikimumo, žinomumo kriterijumi, t.y. parinkti tokie tiriamieji, kurie turi žinių, patirties, susijusios su tyrimo tikslu. Iš viso tyrime dalyvavo 50 informantų (20 emigravusių paauglių; 15 tėvų bei 15 pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais).

Tyrimo etapai:

- *Pirmajame etape atlikta* mokslinės (psichologinės, pedagoginės), metodologinės literatūros analizė bei vaiko teises ir emigracijos reiškinį reglamentuojančių dokumentų analizė (2013 m. spalio mėn. – 2014 m. kovo mėn.).
- *Antrajame etape* parengtas tyrimo instrumentas, t.y. vadovaujantis mokslinių šaltinių bei reglamentuojančių dokumentų analize paruošti kryptingi klausimai pusiau struktūruotam interviu su emigravusiais paaugliais, jų tėvais bei pedagogais. Pirmiausia buvo atliktas žvalgomasis (pilotažinis) tyrimas siekiant išsiaiškinti klausimų tinkamumą (2014 m. balandžio mėn.). Empirinis tyrimas atliktas patvirtinus instrumento tinkamumą (2014 m. balandžio mėn.).

- *Trečiajame etape* atlikta kokybinė duomenų analizė bei interpretacija, pagrindžiant emigravusių paauglių socialinę adaptaciją ugdymo institucijoje.

Darbo aprobacija: 2014 m. gegužės 8 d. skaitytas pranešimas tema: „*Emigravusių šeimų paauglių socialinė adaptacija Didžiosios Britanijos ugdymo institucijoje: lyties aspektas*“ Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto Studentų mokslinių darbų konferencijoje (žr. 5 priedas).

Darbo struktūra: darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, dvi dalys – teorinė ir empirinė. *Teorinėje dalyje* pateikiama emigravusių paauglių socialinės adaptacijos veiksniai ugdymo institucijoje teorinis aspektas. Analizuojamos šeimos emigracijos priežastys, pasekmės bei teisinis paauglio statusas, aptariama šeimos, ugdymo institucijos, bendraamžių bei paauglystės amžiaus (12 – 18 m.) psichologinių ypatumų įtaka paauglių socialinei adaptacijai. *Empirinėje dalyje* pateikiamas emigravusių paauglių socialinės adaptacijos ugdymo institucijoje tyrimas bei interpretuoti vyraujančių santykių su šeimos nariais, pedagogais bei bendramoksliais empirinio tyrimo rezultatai. Remiantis teorine ir empirine analize pateikiamos išvados ir rekomendacijos. Literatūros sąrašas sudarytas iš 117 lietuvių ir 18 užsienio kalbomis pateiktų šaltinių. Darbe pateikiamos 51 lentelės bei 4 paveikslai, 5 priedai. Darbo apimtis - 123 puslapiai.

1. EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: TEORINIS ASPEKTAS

1. 1. Šeimos emigracija

1.1. 1. Emigracijos samprata

Per pastaruosius keletą dešimtmečių dėl technologijų bei komunikacijų progreso pokyčių labai išsiplėtė šeimų mobilumo - migracijos galimybės. Dėl tokios migracijos sklaidos šio reiškinio apibūdinimas tampa įvairiausias ir sudėtingas, apimantis platesnį kontingentą, įtraukiantis atskirus bei visos emigruojančios šeimos asmenis.

Todėl ir mokslinėje literatūroje galima rasti daug įvairių migracijos sąvokos apibūdinimų. Atitinkamai ir šio proceso įvardijamas sukelia sunkumų siekiant jį tiksliai apibūdinti ar „išmatuoti“ (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007).

A. Maslauskaitė, V. Stankūnienė (2007), siekdamos tiksliau išnagrinėti migracijos reiškinį, išskyrė tokias dalis:

- persikėlimą iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, kertant administracines ribas;
- persikėlimą iš gyvenamosios vietovės į kitą, turint tikslą naujoje pasilikti pakankamai ilgai;
- persikėlimą santykinai ilgam laikui, gana dideliu atstumu;
- gyvenamosios vietos keitimą visam ar tam tikram laikui kertant teritorines ribas.

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad migracija apima tam tikrą persikėlimą pakeičiant gyvenamąją vietą atitinkamam laiko tarpui. Tokią nuostatą patvirtina ir Lietuvių kalbos žodynas, kuris migraciją taip pat apibrėžia kaip gyventojų kėlimąsi iš vienos vietos į kitą (Lietuvių kalbos žodynas).

Gyvenamosios vietos - erdvės pokytis susijęs ir su atitinkamu ekonominiu lygiu, toks lygis gali būti miesto, šalies ar valstybės. Pakeičiant valstybę, emigracijos mąstas yra sudėtingiausias, ypač sukeliantis pokyčius. Taip pat toks pokytis susijęs su konkrečiu laikotarpiu. Vadovaujantis Jungtinių Tautų rekomendacijomis galima ilgalaikė ir trumpalaikė emigracija. Ilgalaike migracija laikoma tuomet, kai šeimos išvykimo laikotarpis yra bent vieneri metai ir daugiau, o tuo tarpu trumpalaikė emigracija suvokiama kaip persikėlimas nuo trijų mėnesių iki vienerių metų (Butkus, Matuzevičiūtė, 2009).

Šeimos ar paskirų asmenų laisvas judėjimas iš vienos šalies apima imigracijos bei emigracijos sąvokas. Imigracija R. Bailey (2008) teigimu yra persikėlimas iš vienos šalies į kitą siekiant tapti tos šalies nuolatiniu gyventoju, o tuo tarpu emigracija suprantama kaip aktas palikti

savo gimtąją šalį - tapti emigrantu. Kai migrantai tampa nuolatiniais šalies gyventojais – tampa imigrantais, vadinasi imigrantų šeimomis.

Apibendrinant galima teigti, kad šeimos emigracija yra daugialypis reiškinys, kuris atsiskleidžia tiek vietos, tiek laiko atžvilgiu. Todėl migracija apima emigracijos bei imigracijos sąvokas. Emigracija pasireiškia šeimų išvykimu iš gimtosios šalies, o imigracija – šeimų ir jos narių, ypač paauglių, socialine adaptacija naujoje šalyje. Šeimų emigracijos reiškinys – tiesiogiai atsispindindi per emigracijos modelius.

1.1.2. Emigracijos teoriniai modeliai

Ž. Martinaitis, D. Žvalionytė (2007) nurodo, kad emigracijos reiškinys gali būti paaškinamas remiantis Lietuvos ir užsienio tyrimuose taikomomis modeliais ir teorijomis.

Migracijos teorijos aiškina, kodėl, kur ir kaip asmenys bei šeimos migruoja, kokios priežastys skatina pakeisti nuolatinę gyvenimo vietą arba laikinai ieškoti kitos gyvenimo ar darbo vietos (Dausinienė, 2013). Yra išskirtos 6 pagrindinės migracijos teorijos, kurios atskleidžia skirtingus aspektus, skatinančius emigruoti (žr. 1 lent.):

1 lentelė

Migracijos teorijos (parengta pagal Čiarnienę, Kumpikaitę, Taraškevičių, 2009)

Neoklasikinė ekonomikos teorija	Migracijai daro įtaką „stūmos“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis veiksnys - darbo jėgos paklausos bei pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, todėl migracijos priežastis yra skirtingas darbo užmokestis.
Naujoji migracijos ekonomikos teorija	Migracijai daro įtaką šeimos (ar asmens) strategija užtikrinti pajamų šaltinius, minimizuoti riziką taip išvengti kreditavimo barjerų.
Dviejų darbo rinkų teorija	Valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: vietinių gyventojų rinka, suteikianti aukštas pajamas bei pavojingų ir mažai apmokamų darbų rinka, kuriuos dažnai užima imigrantai.
Migracijos tinklo teorija	Emigracija - save generuojantis veiksnys. Atvykę emigrantai suteikia informaciją apie rinkos situaciją, įsidarbinimo, atlyginimo bei apgyvendinimo galimybes.
Migracijos sistemų teorija	Emigracija – makro ir mikro struktūrų dviejose teritorijose sąveikos rezultatas. Makro struktūra – instituciniai veiksniai, mikro – pačių emigrantų įsitikinimai, patirtys, tinklai.
Pasaulio sistemų teorija	Emigracijai daro įtaką darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą.

Kaip pateikta lentelėje (žr. 1 lent.) viena iš pirmųjų tokių teorijų grindžia „stūmos ir traukos modelį“. Minėtas modelis atskleidžia naudos siekiamybę ir nuostolio vengiamybę. Vadinasi galima teigti, kad veikia *dabarties*, tačiau šeimos lūkesčių neatitinkančios sąlygos, taip pat veikia prognozuojamos *ateities perspektyvos*. Šiuo požiūriu emigruoti ketinančiai šeimai Lietuva yra stūmos, o užsienio šalis – traukos veiksnys (Martinaitis, Žvalionytė, 2007). Taigi galima daryti išvadą, kad šalis, kurioje gyvena šeima atskleidžia tam tikrus nuostolius, o galimos perspektyvos veikia kaip trauka galimai patenkinanti esamus lūkesčius. Minėta teorija yra itin

susijusi su *Naująja migracijos ekonomikos teorija*, kuomet šeima vykdo „strateginį planą“ siekiant užtikrinti geresnę bei stabilesnę ateitį savo vaikams.

Tačiau stabilesnė ateitis priklauso nuo to, kokia darbine veikla užsiima emigravusios šeimos. *Dviejų darbo rinkų teorija* nurodo, kad jei šeimos nariai rinktųsi ne itin „patogius“ darbus ir savoje šalyje galėtų užsitikrinti stabilią finansinę būklę (žr. 1 lent.). Tačiau situacija dažnai būna kitokia, todėl teorija skelbia, kad nepalankias, pavojingas ar nereikalaujančias išsilavinimo darbo vietas užima imigrantai, o vietiniai gyventojai dirba aukštas pajamas teikiančiose pareigose. Tokia situacija liudija, kad emigruoti skatina disbalansas darbo rinkoje, ypač gerai apmokamo darbo sferoje, tai nulemia aukštą šeimų emigracijos lygį ir didesnes galimybes įsidarbinti. Taip pat aktualūs socialiniai, politiniai veiksniai, įtakojuojantys aukštą šeimų emigracijos lygį. Galima daryti prielaidą, kad tokį šeimų emigracijos lygį nulemia darbo užmokestis ir galimybės „augti“ valstybės ekonominiame ir socialiniame kapitale.

T. Butvilas (2007) taip pat pastebėjo emigracijos ir šių kapitalų svarbą. Jis nurodė, kad emigracija susijusi su ekonominiu, žmogiškuoju bei socialiniu kapitalu. Autorius pastebi, kad šie trys svarbiausieji kapitalai tiesiogiai pasireiškia šeimos „gerbūvyje“. Ekonominis kapitalas atskleidžia šeimos finansinę būklę ir jos norą garantuoti saugesnę ateitį vaikams, o socialinis ir žmogiškasis kapitalas - asmens ir jo šeimos socialinės adaptacijos ypatumus. Šiuo atveju šeima apsvarsto esamą padėtį ir įvertina galimas socialines perspektyvas emigravus (Butvilas, 2007). Galimos perspektyvos emigravus yra vienas iš svarbiausių teorijų ar modelių aspektų. Tačiau ne mažiau svarbus veiksnys yra šeimos ar kitų giminaičių įsitraukimas į migracijos reiškinį. Tam tikri ryšiai su migracine sistema turi įtakos šeimos migraciniams sprendimams.

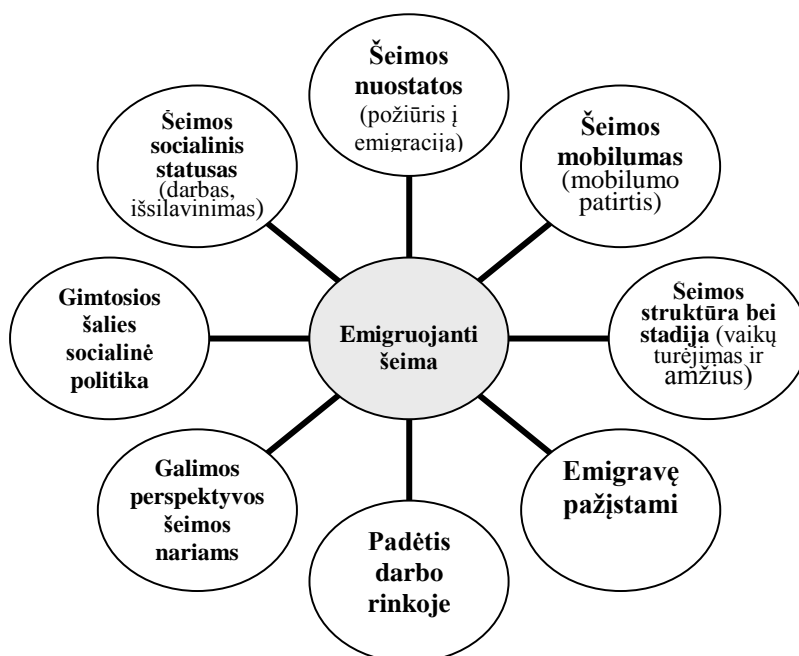
Tokiame modelyje vyrauja šeimos – migracijos sistemų teorinė prieiga (žr. 1 lent.). Rooth ir DeJong (1991) nurodo, kad vyrauja tam tikras šeimos spaudimas – šeimoje suformuotas požiūris į migracijos reiškinį kaip skatinantį ar stabdantį veiksni (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007). Šeimos spaudimo aspektas vyrauja ir *Migracijos tinklo teorijoje* bei *Pasaulio sistemų teorijoje* (žr. 1 lent.). Šios teorijos akcentuoja šeimos narių požiūrį į tikslo šalį, kuomet surenkama ir pateikiama informacija kitiems šeimos nariams ar draugams, atitinkamai pritraukiant naujus emigrantus su šeimomis.

Vis dėlto emigravusių šeimos narių požiūris yra skirtingas. A. Sipavičienė, V. Gaidys (2008) taip pat nagrinėję šeimos požiūrį į emigraciją nurodė, kad patys emigrantai emigracijos reiškinį vertina pagal norą grįžti į Lietuvą. Tendencingai atskleista, kad nenorintys grįžti emigraciją vertina kaip neigiamą aspektą - tik 18%, o tuo tarpu norintys – 38%. Tačiau nepalankiausiai emigraciją vertina neapsisprendę dėl grįžimo – 79 %. Galima teigti, kad minėti

mokslininkai pritaria *šėimos – migracijos sistemų teorijai*, akcentuodami, kad šeima, t.y. artimi ryšiai, tampa išvykimo ir tolimesnio gyvenimo užsienyje priežastimi.

Tačiau Rooth ir DeJong (1991) neapsiribojo ties šiais emigracijos aspektais, o prie įtakojančių veiksnių priskyrė ir šeimos struktūrą bei jos ciklo stadiją. Viena iš tokių stadijų - vaikai ir jų amžius. Vaikų turėjimas ir amžius atskleidžia šeimos socialinio ir ekonominio statuso svabą, tai turi įtakos šeimos mobilumui. Vis dėlto šeimos mobilumas taip pat susijęs su jau turėta šeimos patirtimi. Emigraciją patyrusi šeima palankiau vertins mobilumą kaip galimą sprendimą, o su emigracija nesusidūrusi šeima – ne itin palankiai. Toks vertinimas pasireiškia per šeimos turimas nuostatas, vertybes ir kt. aspektus (Rooth, DeJong, 1991).

Galima teigti, kad emigracijos teorijos ir modeliai susiję su šeimos finansine, socialine, kultūrine padėtimi (žr. 1 pav.).

1 pav. **Šėimos emigracijos modelis** (parengta darbo autorės pagal Martinaitį, Žvalionytę, 2007; Butvilą, 2007; Rooth ir DeJong, 1991, Čiarnienę, Kumpikaitę, Taraškevičių, 2009).

Šėimos emigracijos modelis atskleidžia svarbiausius aspektus, nulemiančius šeimos emigracijos mastą. Galima teigti, kad visi veiksniai tampa svarbūs bei svarūs šėimų emigracijos mastui. Minėtas modelis liudija, kad šeimos emigracija yra daugialypis reiškinys, kuris apima tiek valstybę, jos politiką ir ekonomiką, tiek emigracijos reiškinio paplitimą tarp aplinkinių, tiek pačios šėimos požiūrį, patirtį bei esamą padėtį, ypač vaikų amžių.

Apibendrinant galima teigti, jog ekonominiai, darbo rinkų, migracijos tinklo bei sistemų modeliai atskleidžia, kad šėimos emigracijai įtaką daro turimi ištekliai. Į šiuos išteklius įeina

finansinės galimybės, šeimos struktūra, vaikų amžius, patirtis, socialinė valstybės aplinka. Minėti modeliai atveria šeimų emigracijos priežastis, t.y. Veiksnius, skatinančius emigraciją iš Lietuvos bei jų galimas pasekmes.

1.1.3. Emigracijos veiksniai ir pasėkmės

Emigracijos reiškinys paliesdamas Lietuvos kultūrinę, socialinę ir ekonominę padėtį susijęs su tam tikrais jį stimuliuojančiais veiksniais – priežastimis, kurios nulemia šeimų ir jų vaikų emigracijos mastą (Adomėnas, 2006).

Tokios priežastys pasireiškia tarptautiniu, šalies, gyvenvietės bei šeimos lygmeniu. Nors A. Sipavičienė (2006) pirmiausia akcentuoja tarptautinį, šalies, gyvenvietės, o tada šeimos lygmenį, galima teigti, kad šeima, t.y. tėvai ir vaikai, yra viena iš pagrindinių priežasčių, nulemiančių šeimos mobilumą. Tačiau reikia nepamiršti, kad šeimos institutas tiesiogiai susijęs su jį veikiančiais stimulais – kultūrine, socialine, ekonomine situacija.

Veiksniai, nulemiantys šeimos emigraciją. R. Kershaw (2009) nurodė, kad vyrauja „skatinančios“ ir „priverčiančios“ migracijos priežastys. Pastarosios - „priverčiančios“ priežastys siejamos su politinės ir religinės laisvės ieškojimu, noru pabėgti nuo karo/skurdo. Tuo tarpu „skatinančios“ - susijęs su ekonomiais veiksniais, vadinasi, ir šeimos materialine gerove. Vienas iš tokių veiksnių yra šalies ekonominis sąstingis. Kaip pastebėjo A. Sipavičienė, V. Gaidys (2008) bei E. Barcevičius (2006), besitęsianti emigracija tiesiogiai susijusi su ekonominio sąstingio pastovumu, pasireiškiančiu per gyventojų skaičiaus mažėjimą, didėjančią specialistų bei darbo jėgos stygių.

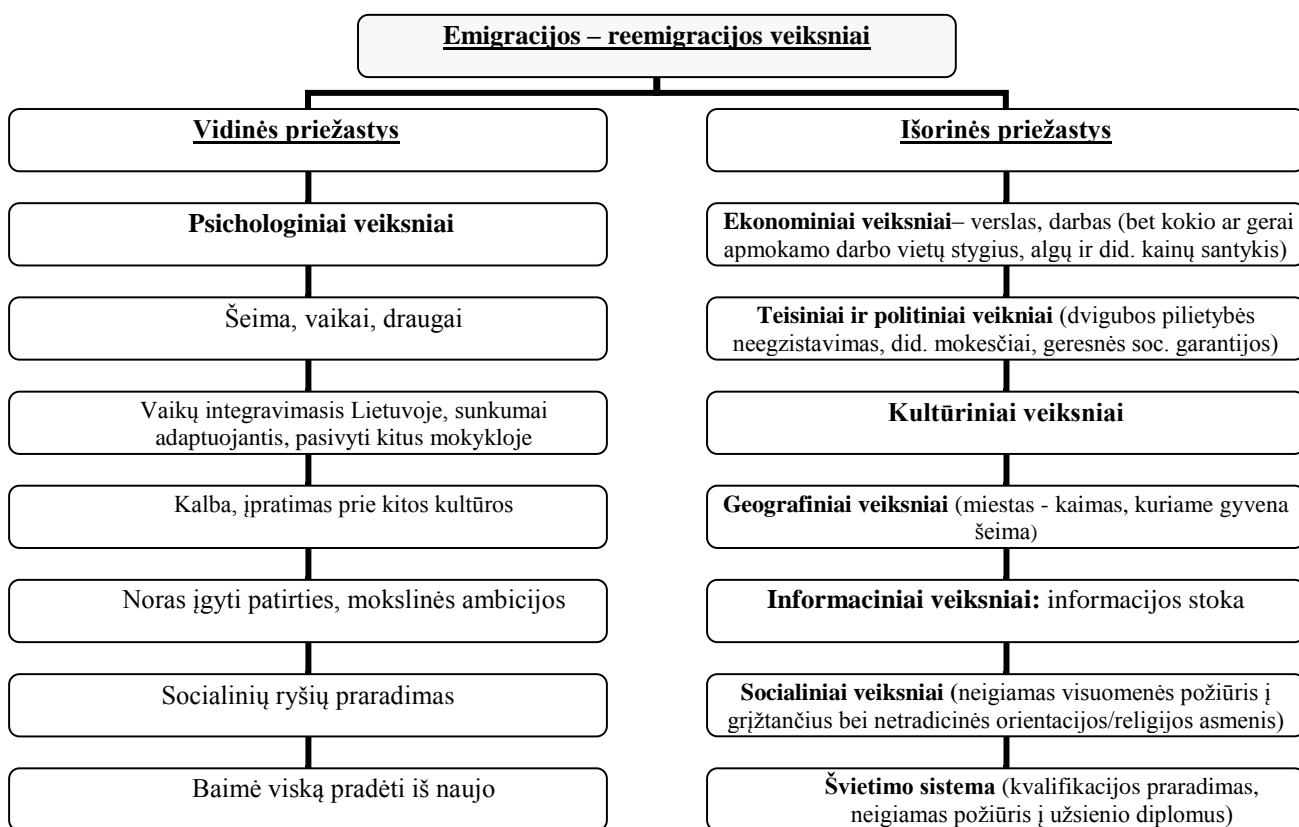
D. Nazarovienė, A. Rastenienė (2009) tokio sąstingio atsiradimą aiškino kaip darbo užmokesčio skirtumą tarp šalių, skatinantį šeimas migruoti iš vienos šalies, kurioje yra mažesnis darbo užmokestis ir didelis nedarbas, į šalį, kurioje didelis darbo užmokestis ir mažas nedarbas. Tačiau autoriai nurodė ne tik tiesioginę materialinę naudą, skatinančią emigruoti, bet ir netiesioginę siekiamą naudą. Tokia nauda – Harris ir Todaro (1970) teigimu yra netiesioginis laukiamas, o ne faktinis geresnis darbo užmokestis, t. y. tikėtinas geresnis pragyvenimo lygis. Tačiau autorės nepritaria (ne)tiesioginei laukiamai naudai - ekonominio gyvenimo lygio pagerėjimui kaip vienam iš svarbiausių skatinančių migraciją veiksnių.

D. Nazarovienė, A. Rastenienė (2009) papildė autorių įžvalgas ir teigia, kad toks veiksnys gali būti stipriai pervertinamas tuomet, kai geresnis darbo užmokestis, laisvų darbo vietų skaičius konkuruoja su tos šalies kainomis. Nepaisant numatomos naudos, svarbus veiksnys emigruojant tampa reali rinka, o ne susiformavę mitai apie tos valstybės privalumus.

Tokia rinka tiesiogiai susijusi ne tik su geresnėmis pajamomis, bet ir galimybe „kilti karjeros laiptais“. Eurobarometer tyrimas (2006) atskleidė, kad apsisprendimas emigruoti priklauso nuo amžiaus, kvalifikacijos ir galimybės daryti karjerą. Todėl galima teigti, kad emigracija susijusi ne tik su šeimos finansiniu stabilumu, o ir galimybe socialiai adaptuotis naujoje šalyje įsitvirtinant darbo rinkoje, atitinkančioje imigrantų, ypač jų vaikų poreikius.

L. Šimanskienė ir J. Paužuolienė (2013) taip pat pabrėžė ateities perspektyvos aspektą. Mokslininkų teigimu, šeimos apsisprendimą emigruoti nulemia galimos vaikų ateities perspektyvos. Tėvai, numatydami geresnę ateitį užsienyje, pasirenka emigraciją kaip priemonę, užtikrinančią saugią terpę. Todėl emigraciją lemiantys veiksniai yra susiję su gebėjimu pasirūpinti šeima ne tik dabar, bet ir ateityje - pagrindinės priežastys, skatinančios emigruoti, yra nepalanki esama situacija ir ateities perspektyva.

Aptarti mokslininkų darbai atskleidė vidines ir išorines priežastis, kurios slopina emigravusių šeimų grįžimą bei tuo pačiu skatina tolimesnę emigracijos sklaidą (žr. 2 pav.):

2 pav. **Emigraciją ir reemigraciją nulemiantys veiksniai** (parengta darbo autorės pagal Šimanskienę, Paužuolienę, 2013; Sipavičienę, Gaidį, 2008; Adomėną, 2006)

Kaip matome iš 2 pav., išorinės priežastys turi daugiau įtakos šeimos ir jų vaikų emigracijos – reemigracijos procesui. Viena iš tokių priežasčių yra šalies ekonominė situacija. Anot K. Gliosaitės (2004) emigracija „priklauso nuo šalies bendros ekonominės situacijos – kol

egzistuos pragyvenimo lygio bei pajamų skirtumai, tol išliks paskatos emigruoti, todėl svarbu gerinti bendrą ekonominę situaciją“ (Gliosaitė, 2004, p. 11).

Matome, kad svarbiu aspektu tampa ne tik šalies ekonominė padėtis, bet ir esama politika, įgyvendinamos socialinės garantijos bei verslo sektoriaus kontroliavimas. Verslo sektorius paliečia ne tik šeimos materialinę padėtį, bet tuo pačiu ir paskirų šeimos narių gyvenimo kokybę. Tokia kokybė atsispindi nepalankių darbo valandų bei atitinkamų sąlygų nepalaikymu, kitais atvejais net jų neegzistavimu. A., J. Vivas, D. M., A. Hevia (2009) aiškino tokią situaciją ir nurodė, kad vyrauja kvalifikuotų asmenų perteklius, darantis įtaką ir darbdavių keliamiems reikalavimams bei atitinkamų darbo sąlygų kūrimui. Esami išoriniai veiksniai, įtakojantys šeimos narių gyvenimą, susiję su Lietuvos verslo sektoriumi.

Dar vienas išorinis veiksnys, skatinantis emigraciją - požiūris. Anot D. K. Kuzmickaitės (2004) išryškėja negatyvus požiūris į emigravusią šeimą nepaisant to, ar jie pasiima savo vaikus, ar palieka Lietuvoje. Toks požiūris pasireiškia kaip „pilietinis infantilumas“ būdingas tiek emigravusioms šeimoms, kurios pabrėžtinai atsisako savo įsipareigojimų gimtajai šaliai bei likusiems Lietuvos piliečiams, kurie itin smerkia išvykusius emigrantus (Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai, 2005; Sipavičienė, Gaidys, 2008). Galima teigti, kad požiūris į migruojančias šeimas ir naujosios šalies vertinimas nulemia šeimų išvykimą bei grįžimą. Tačiau dažnai negatyvus vertinimas yra susidaręs dėl informacijos stokos. Tokia informacija gali būti siejama su žiniomis apie giminaičius. Atitinkamų ryšių su giminaičiais nutraukimas, M. Butkaus, K. Matuzevičiūtės (2009) teigimu, - emigracijos bei mažėjančio migruojančių šeimų grįžtamumo priežastis, trukdanti paaugliams išsaugoti kultūrinę tapatybę.

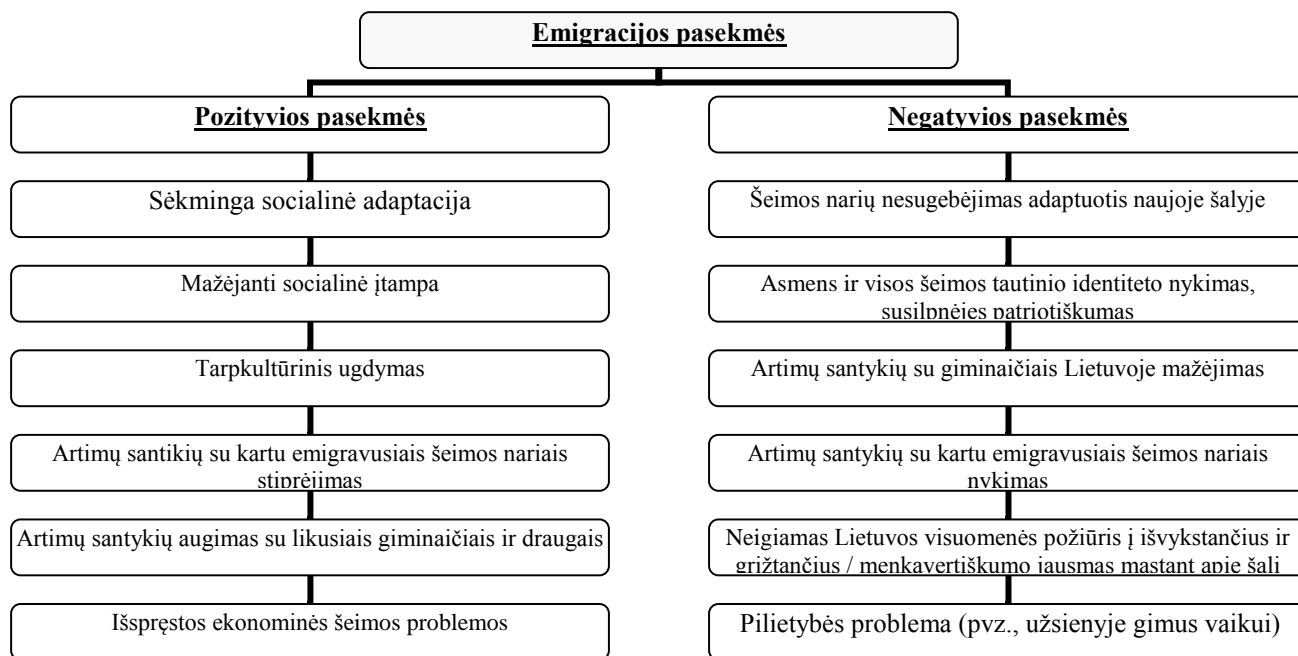
Taip pat trukdantis - vidinis veiksnys, susijęs su šeimos ir jos aplinkos socialiniu klimatu. L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013) pabrėžė, kad vaikai/artimieji/draugai kaip šeimos ar visuomenės instituto dalyviai daro įtaką šeimos emigracijos procesui. Reikia nepamiršti, kad žmogiškasis kapitalas gali būti ne tik emigraciją skatinantis aspektas, bet ją slopinantis. Pvz. jei vaikai sėkmingai adaptuojasi mokykloje, tai toks veiksnys gali būti stabdantis emigraciją/reemigraciją. Todėl socialinė adaptacija užima svarbų vaidmenį šeimos mobilumo tėkmėje. Taip pat kalbos įvaldymas ir kultūros perėmimas yra vienas iš prioritetų, kuris daro įtaką adaptacijos procesui. Tokia adaptacija daro įtaką ir šeimos narių keliamoms ambicijoms, kai šeimos nariai gali tikėtis palankesnės adaptacijos švietimo ar darbo srityje, kad užtikrintų saugesnę materialinę vaikų ateitį bei pozityvią šeimos emocinę būseną.

Tačiau emocinė būsena gali būti taip pat stabdantis aspektas, kai vyrauja baimė pradėti viską iš naujo taip atitinkamai rizikuojant prarasti jau turimus socialinius ryšius. K. Žardeckaitė -

Matulaitienė (2010) bei Čiarnienė, Kumpikaitė, Taraškevičius (2009) akcentavo artimųjų daromą įtaką emigracijos procesui, kai vyksta tam tikras šeimos susijungimas – prie išvykusiųjų ir jau įsikūrusių prisijungia kiti šeimos nariai. K. Žardeckaitės - Matulaitienės (2010) atliktame tyrime išryškėjo, kad net 16% išvyko pas jau emigravusius artimuosius, o 9% gyvenimo partneriu pasirinko užsienietį ir išvyko gyventi su juo. Tokią nuostatą patvirtino ir A. Sipavičienė, V. Stankūnienė (2011). Mokslininkės nurodė, kad vyraujantis šeimos narių bei draugų prisijungimas prie jau įsikūrusių artimųjų dar nėra virtęs masiniu, tačiau ypač paplitęs.

Apibendrinant galima teigti, kad dažna emigracijos priežastis yra finansiniai sunkumai, todėl išvykstančios šeimos tampa „ekonomiais migrantais“, tačiau negalima pamiršti ir kitų, išorinių ar vidinių, ypač socialinių aplinkybių, skatinančių emigruoti. Tokia išorinių bei vidinių veiksnių paskatinta emigracija atskleidžia pasekmes, paliečiančias visą šeimą.

Emigracijos pasekmės šeimai Šeimos migracija paliečia visus šeimos narius ir atitinkamai formuoja naujus šeiminius santykius. Tačiau išvykimas gyventi svetur neapsiriboja pokyčiais šeimos gyvenime, bet ir keičia jos narių socialinį statusą bei santykius su aplinkiniais. Tokie pokyčiai atveria pasekmes, kurios ne visada pozityvios, bet paliečiančios paauglių adaptacijos procesą (žr. 3 pav.).

3 pav. **Emigracijos pasekmės šeimai** (parengta darbo autorės pagal Kaniušonytę, Truskauskaitę, Gervinskaitę, 2012; Šimanskiene, Paužuoliene, 2013; Zaleskiene, 2011; Žardeckaitę Matulaitienę, 2010)

Kaip matyti iš 3 pav., emigracijos pasekmės atskleidžia, kad apsisprendimas migruoti sudaro palankesnes galimybes materialiniams poreikiams tenkinti. Kaip nurodo L. Rupšienė, A. Rožnova (2011) Lietuvos darbo migrantų galimybė užtikrinti vaikų sveikatai saugią aplinką namuose, aprūpinti vaikus atskira mokymosi vieta, suteikti galimybę naudotis naujausiomis technologijomis bei padengti kitas vaikų mokymosi išlaidas daugeliu atvejų yra geresnės.

Materialinių, o tuo pačiu ir kitų poreikių tenkinimas susijęs ir su socialinės įtampos mažėjimu. L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013) pastebėjo, kad minėtos įtampos mažinimas susijęs su šalyje vyraujančios nedarbo problemos sprendimu, išvykstant nedirbantiems asmenims. Taip pat išvykę emigrantai dažnai linkę remti artimuosius, likusius Lietuvoje, siūsdami šiems įvairias prekes ar suteikdami finansinę paramą.

Galimybė padėti likusiems giminaičiams ir tenkinti augančių vaikų poreikius sukuria pozityvesnę psichologinę aplinką. K. Žardeckaitė - Matulaitienė (2010) teigia, kad apsikritai emigrantai patiria mažesnę stresą, rečiau būna blogos nuotaikos ar patiria jos svyravimus, džiaugiasi geresne sveikata, dažnai palaiko geresnius santykius su emigravusiais giminaičiais. Tokios teigiamos pasekmės atskleidžia šeimos narių prisitaikymą prie naujos aplinkos.

Prisitaikymas prie aplinkos neatsiejamas nuo kultūrų pažinimo. Emigrantai, susipažindami su skirtingomis kultūromis, „įvaldo“ komunikacinius gebėjimus, tobulina užsienio kalbų įgūdžius bei išsiugdo atitinkamą reakciją į kintančias sąlygas. Taigi tuo pačiu emigracijos procesas plečia tarpkultūrinio ugdymo reikšmę, kuri šiuolaikinėje visuomenėje - nepamainoma.

Tačiau nepaisant teigiamų emigracijos pasekmių vyrauja ir negatyvūs šio reiškinių rezultatai (žr. 3 pav.). Vienas iš tokių reiškinių yra socialinės adaptacijos problema, kai šeimos nariai, ypač paaugliai nesugeba sėkmingai prisitaikyti prie pakitusios aplinkos. G. Kaniušonytė, I. Truskauskaitė, L. Gervinskaitė (2012) pateikia neigiamas **emigracijos pasekmes vaikams**, emigruojantiems kartu su tėvais:

- nerimas, pasireiškiantis bandant prisitaikyti prie naujų reikalavimų;
- „savo vietos“ nesuradimas (nauja kalba, nauji draugai, mokykla ir kt.);
- išaugusi baimė būti atstumtam dėl „kitokio“ etiketės;
- emocijų kaita;
- elgesio sunkumai.

Paauglio elgesys emigravus gali pasikeisti, tačiau negalima teigti, kad jei jis iki emigracijos elgėsi netinkamai, jo elgesys pakis teigiama linkme, priešingai, neigiamas elgesys gali dar labiau sustiprėti. Tačiau paauglio elgesio pokyčiai tiesiogiai susiję su nerimu bei baime

dėl naujų pokyčių. Vis dėlto minėta reakcija būdinga ne tik šeimos atžaloms, bet ir tėvams, kurie jaučia pareigą užtikrinti geresnį gyvenimą, todėl siekia visapusės integracijos į naująją šalį.

Dažna tokios integracijos pasekmė - tautinio mentaliteto menkėjimas ir tapatumo nykimas. A. Sipavičienės, V. Gaidžio (2008) tyrimas atskleidė, kad emigravusių Lietuvių šeimų vaikai, tyrimo dalyvių požiūriu, nutautėja. Tokią nuostatą patvirtino daugiau nei pusė apklaustųjų (59%). Tačiau nutautėjimas ir naujasis tapatumas gali atlikti jungiamąjį/skiriamąjį vaidmenį, t.y. skiriant „savuosius“ ir „svetimuosius“. Vis dėlto reikia nepamiršti, kad skirstymas neatsiejamas nuo vykstančių socialinių pokyčių, kai emigravusios šeimos save pradeda tapatinti su Europos Sąjungoje gyvenančiais piliečiais (Zaleskienė, 2011, Marcinkevičienė, 2004). Taigi, nors emigravusioje šeimoje mažėja tautinio identiteto svarba, kartu auga „europinis“ identitetas.

Toks „europinio“ identiteto augimas tiesiogiai susijęs su gyventojų skaičiaus mažėjimu (Karalevičienė, Matuzevičiūtė, 2009). Kaip nurodo L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013), „Lietuva priskiriama prie šalių, kur iki 2050 metų gyventojų skaičius mažės sparčiausiai“ (Šimanskienė, Paužuolienė, 2013, p. 146). V. Šimkienės, A. Šerikovos, J. Bagdanavičiūtės (2008) teigimu, spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas labiausiai susijęs su visos šeimos emigracija, kai išvykstama kartu su vaikais. Tokiu atveju migracijos grįžtamumo tikimybė menka. Mokslininkų tyrimas atskleidė, kad 2008 m. emigruojančių šeimų skaičius siekė 15%.

Daugėjant išvykstančių kartu su vaikais šeimų, atsiranda naujų problemų. J. Jasaitis (2007) pastebi, kad šeima gali skirtingai vertinti gyvenimą užsienyje ir Lietuvoje, tai daro įtaką ir jų tarpusavio santykiams. Šeiminių tarpusavio santykių nykimą pastebėjo ir L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013). Mokslininkės, besivadovaudamos atliktu tyrimu „Emigracija Lietuvoje: priešastys ir padariniai (2013)“ pastebi, kad vyrauja atsakomybės už esamus giminaičius mažėjimas, liudijantis nykstančius tarpusavio ryšius su gimimais. Tokia nuostata dar kartą patvirtinta, kad emigracija turi neigiamos įtakos santykiams su artimaisiais, likusiais Lietuvoje (Butvilas, 2007).

Tarpusavio ryšių nykimas atsispindi ir negatyviame požiūryje į išvykstančias ir grįžtančias šeimas. Kaip pastebi M. Mikelionienė, B. Rašomavičienė, G. Stankūnaitė (2012) emigrantai dažnai įvardijami kaip nereikalingi visuomenei žmonės, taip pat palyginami su pabėgėliais ar net išdavikais. Toks lyginimas dažnai emigravusiom šeimoms priveda sukelti savigraužos jausmą, šeima ima mąstyti apie „paliktąją“ šalį ir buvusį gyvenimą.

Taip pat anksčiau minėtos mokslininkės L. Šimanskienė, J. Paužuolienė (2013) išvelgė ir politinių problemų, kai emigravusios šeimos susiduria su dvigubos pilietybės problemomis. Pavyzdžiui, jei šeima užsienio šalyje išgyvena tam tikrą laiką, ji gali pretenduoti gauti tos šalies

pilietybę. Taip pat panaši situacija, tačiau ne analogiška, susiklosto esant šeimos pagausėjimui, kai tėvai turi nuspręsti, kurią pilietybę suteikti vaikui. Tačiau net ir suteikus pilietybę vaikui šeima nėra apsaugota nuo nepavykusios migracijos.

Nepavykusi migracija, A. Antanaitės (2011) nuomone, pasibaigia tuomet, kai šeima grįžta nesugebėjusi adaptuotis tikslo šalyje. Tokia neigiama pasekmė šeimai apsunkina tiek materialinį, tiek socialinį gyvenimą, kai šeima yra priversta grįžti ne savo noru.

Apibendrinant galima teigti, kad emigracijos veiksniai susiję su paliekamos ir tikslo šalies ekonominiais, socialiniais, kultūriniais, geografiniais, psichologiniais, politiniais, teisiniais bei švietimo skirtumais. O emigracijos pasėkmės tiesiogiai paliečia visus šeimos narius, ypač vaikus, sukeldamos tiek teigiamas, tiek neigiamas pasekmes. Teigiamos pasekmės atsiveria ties ekonominiu, socialinės įtampos mažėjimu bei tarpkultūriniu aspektu, o neigiamos – tautinio mentaliteto menkėjimu, artimų santykių su likusiais giminaičiais ar kartu emigravusiais šeimos nariais menkėjimu, šalies ilgesiu, nepalankiu likusiųjų požiūriu, politinėmis problemomis bei socialinės adaptacijos sunkumais. Sėkminga paauglių adaptacija tampa pagrindiniu rodikliu „sveriant“ emigracijos reiškinį, kuris neatsiejamas nuo teisinio vaiko statuso.

1.1.4. Emigracijos teisiniai aspektai

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) nurodo, kad žmogus turi teisę į laisvą judėjimą valstybėje ir už jos ribų. Tokią poziciją taip pat patvirtina ir Vaiko teisių konvencija (1995). Dokumente akcentuojama, kad valstybės dalyvės, tarp jų ir Lietuva, gerbia vaiko ir jo tėvų teisę palikti bet kurią šalį, įskaitant ir jų pačių, bei teisę grįžti į ją.

Galima teigti, kad tarptautinė migracija yra „leidžiama“ ir grindžiama teisiniu pagrindu (žr. 4 priedas). Toks teisinis pagrindas siejamas su tarptautiniais įstatymais, kuriems būdingos bendros taikymo normos ir principai, reguliuojantys valstybinius ir tarptautinius teisės aktus (Dromantienė, 2008; Akehurst, Malanczuk, 2000). Tarptautiniai aktai grindžia, kad vaiko, t.y. paauglio teisinis statusas migracijos reiškinyje yra neatsiejamas nuo neveiksnumo sąlygos ir tiesioginių jo teisių.

Vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis. Vaikystę galima apibrėžti trimis kriterijais: amžius, vaikystės turinys ir pačios vaikystės amžiaus grupės. Amžiaus kriterijus nustato laiką, kada vaikystė prasideda ir baigiasi. Tai paprastai reguliuoja kiekvienos valstybės įstatymai. Amžių skiriančią vaiką nuo suaugusiojo lemia vaiko fizinės ir psichologinės brandos trūkumas bei poreikis jį apsaugoti nuo išnaudojimo ir žalingo poveikio.

G. Babachinaitė (1996) **žmogaus ir vaiko teisių santykį** apibūdina taip:

- 1) vaikas turi visas žmogaus teises ir laisves, kuriomis sugeba naudotis;
- 2) atsisžvelgiant į protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikui būtina apsauga bei priežiūra;
- 3) atsisžvelgiant, į tai, kad vaikas negeba pasinaudoti, apginti savo interesų, turi būti institutai, garantuojantys jų teisių gynimą, atliekantys teisių įgyvendinimo garantijų vaidmenį.

Iš to išplaukia, kad visi vaikai turi bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios, atsisžvelgiant į jo interesus, paisant jo fizinio, psichinio nesubrendimo, gali būti praplėstos ar apribotos. Vis dėl to bet kuriuo atveju vyrauja nuolatinė tėvų (globėjų) atsakomybė už vaiką.

LR civiliniame kodekse vaikas įvardijamas kaip nepilnametis, kuris iki 14 metų laikomas neveiksniu ir todėl pats negali įgyvendinti asmeninių ir turtinių teisių. Nepilnametis nuo 14 iki 18 metų – tai ribotai veiksnus vaikas. Vadovaujamosi nuostata, kad tokio amžiaus nepilnametis dar nėra subrendęs psichiškai ir socialiai savarankiškai įgyvendinti savo teises (Mikelėnas, Keserauskas, Smirnovienė ir kt., 2002).

Todėl apibendrinant vaiko teisinį statutą galima teigti, kad vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996) nurodo, kad šeima teisiniu aspektu yra atsakinga už nepilnametį, t.y. nesulaukusį 18 metų. Šeima, būdama pirminė vaiko ugdymo institucija, turi užtikrinti darnų jo vystymąsi ir įgyvendinti teises. Vadovaujantis LR Civiliniu kodeksu (2010) galima teigti, kad „*tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsisžvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje*“ (LR Civilinis Kodeksas, 2010, p. 121). Taigi tėvų pareiga - užtikrinti vaiko interesus, padėsiančius tapti teisinės šalies piliečiu. Tokią pačią pareigą ir atsakomybę taip pat priisima ir valstybė.

Ketinanti emigruoti šeima, turinti nepilnamečių vaikų, yra atsakinga už tolimesnį vaikų švietimą iki įstatymo nustatyto amžiaus. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu (2003) vaikas iki 16 metų negali nutraukti mokymosi pagal privalomojo švietimo programas. Įstatymas numato Lietuvos piliečių, t.y. nepilnamečių vaikų, teisę ir pareigą mokytis, įgyti išsilavinimą, nepaisant to, ar jis vis dar gyvena Lietuvoje, ar ne. Tokia nuostata patvirtinta ir Britanijos švietimo sistemos perspektyvinėse gairėse (1987), kuriose skelbiama, kad privalomas nepilnamečių asmenų ugdymas vyksta nuo 5 iki 16 metų. Gairėse taip pat akcentuojamas permanentinis ugdymas, skelbiantis, kad švietimas turi būti skirtas asmenims, nepaisant jų tautybės, lyties, amžiaus, religijos ar akademinų sugebėjimų (Klimienė, Kraujutaitytė, Pacenka, 1997).

Lietuvos pilietis, norėdamas toliau mokslą tęsti naujoje švietimo institucijoje, iš senosios ugdymo įstaigos kartu su tėvais (teisėtais atstovais) turi pasiimti mokymosi pasiekimus įteisinančius dokumentus (brandos atestatą, diplomus) (LR švietimo įstatymas, 2003).

Pradėjus mokytis tikslo šalyje, laikantis diskriminavimo pilietybės pagrindu draudimo, visi Sąjungos piliečiai ir jų šeimos nariai, gyvenantys valstybėje narėje, turi būti laikomi lygiaverčiais piliečiams ir šiems turi būti **užtikrinamos tokios mokinio teisės**, kurias įgyvendina tėvai ir ugdymo institucijos (Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, 2004; LR švietimo įstatymas, 2003; Vaiko teisių konvencija, 1995):

- bet kurioje šalyje gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymosi formas.
- pagal gebėjimus mokytis ir įgyti valstybinius standartus atitinkantį išsilavinimą.
- ugdyti pagarbą tėvams, kultūriniam identitetui, kalbai bei vertybėms, taip pat šaliai, kurioje gyvena nepilnametis.
- parengti mokinį mokyklai bei sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrindžiant supratimo, taikos, pakantumo, lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, o taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais.
- sudaryti saugias gyvenimo sąlygas, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo.
- bendradarbiauti su mokyklos vadovu, mokytojais, specialistais, teikiančiais specialiąją, psichologinę, socialinę, sveikatos priežiūrą, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus.

Tėvų ir švietimo įstaigų paskirtis - suteikti visapusiškas mokyklinio amžiaus vaikui tinkamas sąlygas, nepaisant šeimos emigracijos. Tačiau pabrėžtina, kad užsienio šalyse, net ir veikiant „nepriekaištingai“ teisinei sistemai, imigrantų vaikai dažnai atsiduria blogesnėje padėtyje nei piliečiai, nors Europos Bendrijos steigimo sutartimi yra draudžiamas bet kurių valstijų narių piliečių diskriminavimas. Galimas kilusių problemų sprendimas – atsakingų asmenų ir visų piliečių solidarumas. Tačiau solidarumas negali virsti izoliaciniu požiūriu į imigrantus, o turi būti pagrįstas abipusiškumo, savitarpio pagarbos bei lygių teisių principais (Europos sąjungos teisė ir Lietuva, 2002).

Tačiau tokie principai iš dalies yra pažeidžiami, kai emigruoja tėvai ir iš vaiko atimamos jo socialinės erdvės ir sutrikdomas socialinis vystymasis, t.y. vaikas turi nutraukti ryšius su jam artimais žmonėmis, taip iš dalies yra pažeidžiamos vaiko teisės. Kaip akcentuojama Vaiko teisių konvencijoje (1995), valstybės dalyvės yra įpareigosios rūpintis, kad toks emigracijos/imigracijos reiškinys nesukeltų neigiamų pasekmių.

Todėl bet kuriuo atveju turi būti paisoma vaiko interesų, ypač emigracijos atveju. K. Kairienės (2012) teigimu, paauglys, turintis teisinį vaiko statusą, nepriklausomai nuo sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų, yra ginamas įstatymų, o kiekvieno nepilnamečio išskirtinumas lemia kitoniškus jo interesus, todėl emigravusio paauglio teisių įgyvendinimas siejamas su prioritetiniais jo interesų apsaugos ir gynimo principais, reiškiančiais, kad visuose sprendimuose, susijusiuose su nepilnamečiu, jo interesai svarbiausi.

Galima teigti, kad emigruoti ketinantys tėvai turi užtikrinti tinkamas sąlygas nepilnamečiui, kuris dėl savo teisinio statuso ir socialinio išsivystymo yra pažeidžiamas. Vienos iš svarbiausių emigravusio vaiko teisių - mokinio teisių įgyvendinimas. Tokių teisių užtikrinimas ypač reikšmingas kuriant nepilnamečiui palankią aplinką, sudarančią prielaidas sėkmingai socialinei adaptacijai.

1.2. Emigravusių šeimų paauglių socialinę adaptaciją lemiantys veiksniai

1. 2.1. Socialinės adaptacijos reikšmė emigravus

Pasiekus tikslo šalį paaugliams keliamas uždavinys – adaptuotis naujoje aplinkoje, visuomenėje bei jos institutuose. Tarptautinis žodžių žodynas ir kiti autoriai adaptacijos sąvoką sieja su asmens prisitaikymu prie aplinkos (žr. 2 lentelė).

2 lentelė

Socialinės adaptacijos apibrėžimai

Kategorija	Sąvoka	Literatūros šaltinis
Socialinė adaptacija kaip prisitaikymas prie aplinkos	Adaptacija - asmens nepalaujamas derinimasis prie besikeičiančios aplinkos, taip pat pritapimas prie socialinio pasaulio.	Samašonok, Gudonis, Juodraitis (2010)
	Adaptacija - žmogaus prisitaikymas prie kintancio gyvenimo sąlygų, naujos aplinkos, siekiant pakeisti ją ar keistis pačiam, taip pat savęs paties suvokimas bei turimo patyrimo sutapimas.	Masaitytė – Apuokienė R., Ramanauskaitė A. (2010)
	Adaptacija - individo adaptavimasis prie socialinių, kultūrinių sąlygų, socialinių vaidmenų, normų, grupių, organizacijų ar socialinių institutų.	Juodaitytė A. (2002)
	Adaptacija - gebėjimas prisitaikyti prie reikalavimų bei gebėjimas veikti naujomis sąlygomis.	Stroebe (2000)
Socialinė adaptacija kaip tarpusavio sąveika	Adaptacija - žmogaus ir aplinkos sąveika, kai dėl adaptacijos proceso keičiasi tiek aplinkos elementai, tiek pati asmenybė, kuri prie tos aplinkos prisitaiko	Kepalaitė A. (2010)
	Adaptacija – besitęsiantis aktyvus procesas, teigiamas žmogaus ir aplinkos sąveika.	Germain (Naujanienė, 2004)
	Adaptacija – „ <i>individo ir aplinkos sąveikos pusiausvyrą įveikiant prieštaravimus</i> “.	Jovaiša, 2007, p. 10
Socialinė adaptacija kaip socializacija	Socializacijos užduotis – auklėti vaiką taip, kad jis gebėtų adaptuotis, užaugtų patikimas, rūpestingas ir visavertis žmogus, išmokyti jį ir vertybių, moralės normų, nuostatų, elgesio ir vaidmenų, ir kartu – gebėjimo prisitaikyti prie pokyčių.	Berns (2009)

Kaip matyti iš pateiktos 2 lentelės, socialinė adaptacija daugeliu atvejų tapatinama su asmenybės socialiniu brendimu, visaverčiu įsitraukimu į aplinką bei tos aplinkos keliamų uždavinių įgyvendinimu. Adaptacija yra daugiapakopis reiškinys, susijęs ne tik su prisitaikymu prie aplinkos, bet ir nuolatine sąveika, veikiant ir keičiant pačią aplinką pagal asmens poreikius. Vadinasi, galima teigti, kad adaptacijos procesas yra ne tik paklusti nusistovėjusioms „normoms“, bet ir šias „normas“ pakreipti į pačio paauglio pusę ir jo interesus.

R. Breidokienė (2008) pritarė adaptacijai kaip kaitos procesui ir pabrėžė, kad adaptacija gali būti sutapatinama su paauglio priešinimusi, taip pat bandymu pakeisti aplinką ar pasikeisti kartu su vyraujančia aplinka. Vadinasi, vadovaujantis mokslininkų nuomone, adaptacija nėra tolygus procesas.

Tokią nuostatą ir adaptacijos netolygumą palaikė ir G. Poderienė, N. Janonytė (2006), mokslininkės nurodė, kad **vykstantys adaptyvūs procesai** gali būti: biologiniai, psichologiniai, socialiniai – buitiniai, kultūriniai, ekonominiai, nacionaliniai – etiniai, sveikatingumo ir kt.

Galima pastebėti, kad autorės adaptacijos procesą apėmė per įvairius veiksnius, kurie pasireiškia tiek socialiniu, tiek biologiniu aspektu. Taigi adaptacija pasireiškia ne tik aplinkos pokyčiais ir jų įsisavinimu, bet ir biologiniais procesais, kurie yra neatsiejami nuo klimato įtakos paauglio fizinei ir emocinei savijautai.

Emigravus, t.y. pakeitus pastovią aplinką, paaugliams, anksčiau ar vėliau tenka susidurti su minėtais procesais, kurie ypač pasireiškia adaptuojantis visuomenėje. Tačiau adaptacija nėra tapati, todėl išskiriami **adaptacijos tipai** (Mokomės dialogo, 2005):

- *integracinis* tipas (paauglys išlaiko etninį tapatumą, bet dalyvauja daugumos kultūroje);
- *asimiliacinis* tipas (paauglio etninės grupės supanašėjimas su daugumos etnine grupe);
- *marginalizacijos* tipas (paauglys priklauso etninei grupei, netekusiai savo tapatumo, bet nesugeba dalyvauti bei įgyti pripažinimo kitose grupėse);
- *separatizo* tipas (paauglio santykis su visuomene - išlaiko tvirtą etninį tapatumą, nepalaiko santykių su likusia visuomene, remiasi ryšiais su savo etnine grupe).

Priklausomai nuo to, kokį tipą pasirenka paauglys, atitinkamai vyksta jo socialinė adaptacija šalyje ir jos kultūroje. Vienu atveju paauglys - aktyvus visuomeniškas veikėjas, kitu – atsiribojęs nuo šalies kultūrinio identiteto.

Tokia adaptacija taip pat gali būti suskirstyta į plačiąją, individo, socializaciją bei siaurąją. Siauroji suvokiama kaip procesai, vykstantys tam tikru veiklos periodu (profesinė adaptacija, socialinė adaptacija ir pan.), o plačioji - gali būti sutapatinama su socializacijos reiškiniu (Masaitytė - Apuokienė, Ramanauskaitė, 2010).

Todėl galima teigti, kad socializacija ir adaptacija artimos vienai kitai (žr. 2 lent.). Toks socializacijos ir socialinės adaptacijos santykis liudija apie abiejų šių proceso permanentiškumą bei daromą įtaką viena kitai. A. Juodaitytė (2002), pastebėjusi tokį santykį, nurodė, kad adaptacijos samprata artima resocializacijos procesui. Resocializacija suprantama kaip žmonių antrinė socializacija, kai paauglys, patekęs į naujas situacijas ar aplinkas, transformuoja esamas žinias, vertybes, normas, idealus, statusus ar vaidmenis ir įgyja naujų (Juodaitytė, 2002). Todėl adaptacija yra itin susijusi su paauglio resocializacija, nes šis, patekęs į naują aplinką, perima jau įsitvirtinusių elgesio ir mąstymo principus. Minėti principai apima kultūros (vertybių, istorijos, patirties) perėmimą, gebėjimą veikti pagal nustatytas normas, prisitaikyti prie aplinkos sąlygų. Todėl socializacija plačiąja prasme gali būti apibūdinama kaip procesas, kuriame paaugliai tampa visuomenės nariais, o socialinė adaptacija - tai adaptyvūs procesai, pasižymintys jį veikiančiais veiksniais.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinė adaptacija yra susijusi su tam tikru prisitaikymu prie aplinkos, siekiu pakeisti ir pačiam kisti su vyraujančia aplinka. Paauglio kitimas yra tiesiogiai susijęs su jo socialiniais, biologiniais ir ekonominiais adaptacijos procesais, kurie pasireiškia skirtingose aplinkose ir lygiuose. Vienas iš labiausiai paauglio socialinę adaptaciją veikiančių veiksnių – šeimos institutas.

1.2.2. Šeima kaip socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys

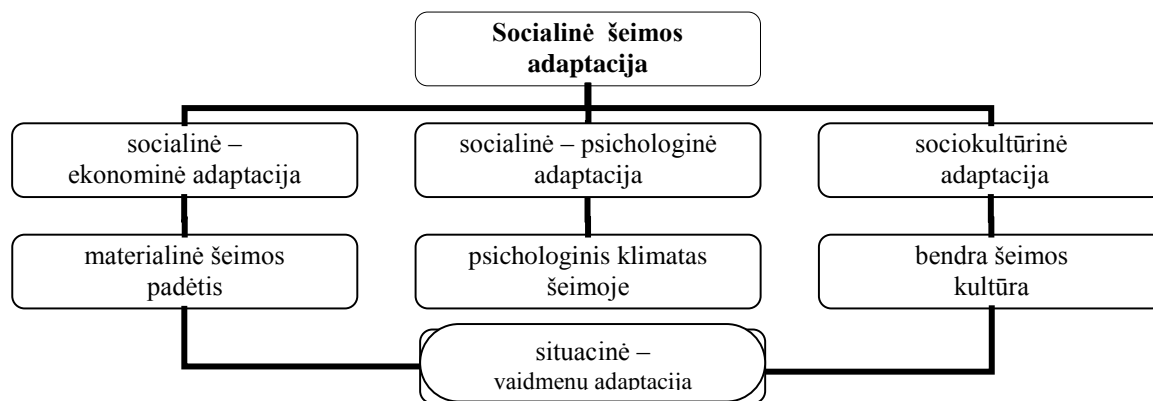
Šeima yra pirmoji ir svarbiausioji ugdymo institucija. Būdamą pirminė ugdymo institucija, ši atlieka įvairias emigravusių paauglių **socialinę adaptaciją skatinančias funkcijas** (Leliūgienė, 2003; Miškinis, 2003; Lietuvos Respublikos valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008):

- pirminės socializacijos ir auklėjimo funkciją – daro įtaką asmenybės formavimui.
- edukacinę funkciją – auklėja ir ugdo, yra dėmesingi, švelnūs, saugantys nuo pavojų.
- psichoterapinę funkciją – kuria saugią adaptavimuisi tinkamą aplinką.
- ekonominę ir ūkinę funkciją – tenkina materialinius ir dvasinius paauglių poreikius.
- kultūrinę – bendravimo funkciją – keičiasi informacija, kuria palankią emocinę terpę.

Šeima kaip pagrindinė ugdymo institucija daro įtaką tolimesniam paauglių gyvenimui. Nors teigiama, kad paauglystės amžiuje susilpnėja šeimos vaidmuo, vis dėlto reikia nepamiršti, kad joje suteikiami pirmieji elgesio modeliai ir normos, taip pat jos aplinkoje formuojasi paauglio asmeninės savybės, savęs vertinimas, pasitikėjimas, ypač jo socialinis aktyvumas, tiesiogiai nulemiantis socialinę adaptaciją (Leliūgienė, 2002).

Šeimos struktūra bei jos pokyčiai taip pat daro įtaką paauglių socialinei adaptacijai. R. M. Berns (2009) teigimu, branduolinė šeima labiausiai nulemia socialųjį procesą, nes čia vyrauja du sutuoktiniai ir jų vaikai, priklausomi nuo tėvų. Tuo tarpu išplėstinės šeimos įtaka yra kur kas mažesnė, nes tai giminaičiai (seneliai, dėdės, tetos ir kt.), kurie dažniausiai neemigruoja kartu. Vadinas, didžiausią įtaką socialinei paauglių adaptacijai daro branduolinė šeima. Tačiau branduolinė šeima nėra identiška, nes galimi struktūriniai šeimos pokyčiai – šeimos narių gausėjimas dėl šeimos nario gimimo ar mažėjimas dėl mirties, skyrybų ir kt. aplinkybių. Be abejonės, paauglių socialinei adaptacijai palankiausia terpė – pilna šeima, t.y. abu tėvai, tačiau skyrybų atveju, paaugliams tenka susitaikyti su šeimos funkcijų pokyčiais ir jų padariniais. Hetheringtono ir Kelly (Berns, 2009) tyrimų duomenimis „išsiskyrusių tėvų vaikai turi daugiau prisitaikymo problemų negu tėvų skyrybų neišgyvenę vaikai“ (Berns, 2009, p. 100). Taip pat tokius padarinius pajunta ir išsiskyrę tėvai. Jei emigruoja vieniša mama/tėvas, tai šis atsako už šeimos gerovę, auklėjimą, namų ruošą, todėl paprastai tokius tėvus slegia didelis stresas ir atitinkamai mažiau dėmesio skiriama vaikams, kuriems reikia ypatingos pagalbos adaptuojantis socialinėje aplinkoje.

Šeimos reikšmė socialinės adaptacijos procesui atsiskleidžia per šeimos struktūros elementus, pasireiškiančius per adaptyvius procesus (žr. 4 pav.)

4 pav. Šeimos socialinė adaptacija (Leliūgienė, 2003)

Pirmiausia, kaip matyti 4 paveiksle, šeimos socialinė adaptacija pasireiškia per adaptyvųjį veiksnių - materialinę šeimos padėtį, parodančią jos ekonominį statusą. R. Jančaitytė, N. Valavičienė, R. Augutienė, R. Prakapas (2009) nurodė, kad būtent darbas – viena iš pagrindinių sėkmingos adaptacijos sąlygų. Tačiau ne visada įvyksta kaip tikėtasi, kartais nepakinta šeimos finansinė padėtis net ir tėvams susiradus darbą tikslo šalyje. Toks statiškumas bei finansinių lūkesčių neįgyvendinimas gali trikdyti paauglio socialųjį procesą visuomenėje.

Taip pat svarbus tampa ne tik materialinis šeimos gerbūvis, bet ir psichologinis klimatas. Vienas iš reikšmingiausių tokio klimato veiksnių - vyraujantys tarpusavio santykiai šeimoje, kurie atsispindi ir paauglių santykiuose su kitais asmenimis. A. Kepalaitė (2010) pastebėjo ne tik šeimos kaip darinio svarbą, bet ir paskirų šeimos dalyvių - tėvų, brolių ir seserų reikšmę bendram šeimos klimatui. Kitaip tariant, pozityvūs santykiai su visais šeimos nariais atspindi šeimos klimatą, tiesiogiai veikiančią emocinį paauglių komfortą.

Taip pat emocinis komfortas susijęs su dar vienu socialinės adaptacijos veiksniu - sociokultūrine adaptacija (žr. 4 pav.). Šeimos kultūros lygis dažnai pasireiškia per jos narių išsilavinimo laipsnį bei gebėjimą ugdyti vaikus pasitelkiant įvairiapusį lavinimą, tai suteikia galimybę paaugliams lengviau reaguoti į pokyčius. Orientacija pakitusioje aplinkoje paaugliams yra būtina dėl naujų situacijų ir vaidmenų, kuriuos imigravęs paauglys atliks. Šeimoje paauglys gali susikonstruoti jo vaidmenį atitinkančius elgesio būdus ir modelius. Todėl šeima tampa svarbiu veiksniu ugdant verbalinius ir neverbalinius paauglių gebėjimus, formuojant socialią asmenybę, įveikiančią sunkumus kylančius adaptuojantis ugdymo įstaigoje. Kaip nurodo K. Kubilienė (2012) šeima ne tik formuoja, bet ir keičia paauglio elgesį. Tokią nuostatą patvirtina ir L. M. Brennan, E. C. Shelleby, D. S. Shaw et. all (2013) atliktas tyrimas, kurio metu paaiškėjo, kad pozityvaus elgesio skatinimas šeimoje veikia paauglio elgesį bei palengvina adaptacijos procesą. Todėl galima teigti, kad šeimos narių elgesys, tarpusavio santykiai, palaikomas klimatas nulemia paauglio socialinę adaptaciją emigravus (žr. 3 lent.).

3 lentelė

Šeimos narių elgesys, nulemiantis paauglių socialinės adaptacijos sėkmę

(parengta darbo autorės pagal Beresnevičių, 2006; Burvytę, Ralį, Ilgūniene, 2012; Kaniušonytę, Truskauskaitę, Gervinskaitę, Kubilienę, 2012; Robichaud, 2007; Žukauskienę, Malinauskienę, 2008; Žukauskienę, 2007)

Netinkamas tėvų elgesys	Pageidautinas tėvų elgesys
Pokalbį apie emigraciją atidėti vėliesniam laikui	Iš anksto pranešti apie ketinimus emigruoti bei būsimum pokyčius
Nuspręsti už paauglį, ką reikia vežtis	Paaugliams leisti pasiimti svarbiausius daiktus
Tradicinių auklėjimo normų laikymasis	Tėvų švietimas/is
Paauglių emocijų/poreikių ignoravimas	Paauglių emocijų/poreikių palaikymas
Kontrolės stoka / Paauglių nuvertinimas	Tinkamas tėvų auklėjimo stilius ir metodai (pagyrimas, socialinių įgūdžių lavinimas)
Perdėtai griežta kontrolė	Problemų atradimas ir sprendimas bendradarbiaujant su paaugliais
Netinkami skatinimai bei bausmės	Šeimos ir mokyklos ryšys
Emocinių ryšių nebuvimas	Įvairus laisvalaikis su šeima
Smurtas	Vaikų užklausinės veiklos skatinimas

Kaip matyti iš 3 lentelės, tėvų elgesį galima suskirstyti į pozityvų ir negatyvų. Negatyvus tėvų elgesys su atžalomis ne visada yra nuolatinis ir besitęsiantis procesas, o veikiau tai tėvų, dažnai ir pačių paauglių atsakas į iššūkius ir pasekmes adaptuojantis, susiduriant su nenumatytomis problemomis (Bankston, 2004). Todėl galima teigti, kad ne visose emigravusiose šeimose vyrauja pozityvus elgesio formavimas, pasitaiko netinkamo auklėjimo apraiškų, tėvų daromos klaidos išvykus į svečias šalis yra dažna socialinės adaptacijos sutrikimų priežastis.

Tokios sutrikimų priežastys susijusios su nepasiruošimu emigracijai (žr. 3 lent.). Todėl tėvai siekdami, kad emigracija nebūtų destruktivi, turi informuoti apie išvykimą, kad paauglys galėtų suvokti, kokie laukia pasikeitimai, užtektų laiko atsisveikinti su draugais, seneliais, mokytojais ar gyvūnais. Kaip nurodė G. Kaniušonytė, I. Truskauskaitė, L. Gervinskaitė (2012), tėvai turi būti pasirengę priimti įvairias vaiko emocijas ir jų antplūdžius bei skatinti paauglį jas išsakyti. Taip pat jie kartu su paaugliu turi nuspręsti, ką reikia vežtis į naująją šalį. Svarbu, kad naujoje aplinkoje vyrantų pažįstami daiktai, tai palengvintų adaptavimą procesą.

Be abejonės, paauglių socialinės adaptacijos procesui palankiausia terpė - pozityvus tėvų elgesys. Mokslininkė A. Juodaitytė (2002) atskleidė, kad tėvai paauglių elgesį formuoja pateikdami tam tikrą elgesio modelį, t.y. vaikai žino kokia elgesio forma labiausiai priimtina tėvams, atitinkamai numatoma ir jų reakcija (pagyrimas, nepasitenkinimas, bausmė ir t.t.). Dažnai toks elgesio modelis yra susijęs su paauglio lytimi, kai tėvai kelia skirtingus reikalavimus paauglėms dukterims ar tokio pat amžiaus sūnums. Vis dėlto paauglių požiūris į lyčių vaidmenis lankstesnis nei tėvų, tai sukelia atitinkamus konfliktinius santykius šeimoje (Boyd, Bee, 2010). Skirtingas tėvų ir paauglių požiūris į „norminį“ elgesį gali būti konfliktų priežastis.

Tėvai, norėdami sukurti palankią terpę emigravusiems paaugliams, turėtų nesureikšminti šių neatitikimų nes jie „nustato“ ir tam tikrus paauglių santykius su kitais suaugusiais. Jei šeimoje reikalavimai išreiškiami tik pakeltu tonu, tai atitinkamai paauglio reakcija bus tik tada kai suaugęs asmuo naudos atitinamą kalbėjimo toną, tai gali išugdyti nepasitikėjimą savimi ir aplinkiniais, neapykantą vyresniam. Toks tėvų elgesys neskatina pasitikėti suaugusiųjų kultūra ir apsunkina socialinės adaptacijos procesą.

Taip pat, kaip pateikta 3 lentelėje, matyti, kad tėvų elgesys siejamas su poreikių ignoravimu. Toks ignoravimas dažnai susijęs su netinkamu tėvų auklėjimo stiliumi. R. Žukauskienė, O. Malinauskienė (2008) nurodė tiesioginį ryšį tarp vaiko auklėjimo stiliaus ir jo negatyvaus elgesio. Atliktų tyrimų duomenys atskleidė, kad paaugliai, augantys šeimose, kuriose jaučiasi atstumti, arba kuriose tėvai yra pernelyg kontroliuojantys, globojantys, pasižymi aukštesniais depresijos ir agresyvumo įverčiais bei yra labiau linkę į delinkventiškumą nei tie,

kurie sulaukia didesnio tėvų palaikymo. Tėvai į tokį negatyvų savo atžalų elgesį yra linkę reaguoti skirtingai: į merginų elgesį dažniausiai reagoja pozityviau, t.y. pasitelkia emocinę šilumą, priešingai nei į vaikinų. Galima teigti, kad lytinis stereotipizavimas formuoja ir tėvų taikomą auklėjimo metodiką.

Tinkama tėvų auklėjimo metodika – metodai, orientuoti į vaiką - tai pagyrimas bei socialinių įgūdžių lavinimas. M. G. R. Robichaud (2007) pagyrimą sieja su paauglių ir tėvų santykių puoselėjimu ir savivertės kėlimu. Aukšta paauglio savivertė sudaro palankias sąlygas užmegzti abipusius santykius su visuomene. Todėl socialiniai įgūdžiai turėtų būti lavinami ne tik šeimos aplinkoje, bet apimti mokyklą, neformalią ir kitas veiklas.

Pasak N. Bankauskienės, S. Jegelevičienės (2006), L. Rupšienės, R. Kučinskienės (2006), K. Kubilienės (2012) šeima yra vienas iš svarbiausių veiksnių, tiesiogiai darančių įtaką mokinių socialinei adaptacijai ugdymo įstaigoje. Tokią nuostatą palaikė ir K. Kubilienė (2012), kurios atlikto tyrimo duomenys parodė, kad šeimos padėtis tiesiogiai susijusi ir su vaiko akademinė veikla, nulemianti ir mokymosi rezultatus.

Tėvai taip pat veikia ir paauglių elgesį mokykloje. H. A. Hamilton, L. Marshall, J. A. Rummens (2011) emigrantų šeimų ir jų vaikų tyrimas atskleidė, kad negatyvus tėvų požiūris į mokyklą provokuoja mokyklinio amžiaus vaikų negatyvų elgesį. Mokslininkai akcentuoja, kad siekiant užtikrinti prosocialų elgesį mokykloje, taip pat stiprinti mokinių emocinę būklę, būtina kurti atitinkamas programas mokykloje, numatant imigrantų socialinei adaptacijai tinkamos aplinkos paruošimo kryptis, skatinant būtiną tėvų, mokyklos bei visos visuomenės bendradarbiavimą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad šeimai emigravus iš esmės nepakinta šeimos funkcijos, tačiau tėvams keliama sunkesni uždaviniai – parengti paauglį socialinės adaptacijos procesui naujoje ir jiems nepažįstamoje aplinkoje. Šeima, jos struktūra bei nariai, vyraujantys tarpusavio santykiai, tėvų auklėjimo stilius, stabili šeimos materialinė padėtis, teigiamas požiūris į mokyklą nulemia paauglio socialinę būseną. Kuo šeimoje vyrauja palankesnė, ypač palaikanti atmosfera tuo „lengvesnė“ paauglio socialinė adaptacija ugdymo įstaigoje.

1.2.3 Ugdymo institucija kaip socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys

Kaip pastebėta 1 skyriuje (žr. 1.1.4. poskyris) šeima, emigravusi su mokyklinio amžiaus vaikais, susiduria su būtinybe – parinkti bei užregistruoti jį į švietimo instituciją. Apsigyvenus naujoje šalyje mokykla tampa sėkmingos socialinės adaptacijos naujoje visuomenėje veiksnys, leidžiantis artimiau susipažinti su nusistėjusiomis normomis.

(Kuzmickaitė, 2008; Jančaitytė, Valavičienė, Augutienė, Prakapas, 2009). Todėl mokinio socialinė adaptacija mokykloje siejama su gebėjimu veikti mokyklos sąlygomis adekvačiai sąveikaujant su aplinka ir jos taisyklėmis (Gudonis, Perminas, Vaicekuskaitė, 2005; Garšvė, 2011). Taigi paauglio adaptacijos procesas turi prasidėti ir vykti dar ugdymo įstaigoje, paruošdamas mokinį tolimesniam gyvenimui.

R. Masaitytė – Apuokienė, A. Ramanauskaitė (2010), L. Rupšienė, R. Kučinskienė (2006) teigė, kad socialinė adaptacija ugdymo įstaigoje ir jos keitimas savaime suprantamas, net neišsvengiamas procesas, kuris yra svarbus švietimo politikos, ugdymo mokslo ir edukacinės praktikos problema.

Siekiant išspręsti socialinės adaptacijos ugdymo įstaigoje problemas svarbu, kad keistųsi naujasis mokinys, t.y. veiktų vadomaudamasis mokyklos sąlygomis, bei pokyčius vykdytų ir pati mokykla, visa jos organizacija (Anužienė, Anužis, Čepas, 2004). Tačiau, kaip pastebi A. Gumuliauskienė, T. Butvilas, J. Butvilienė (2008), užsienyje vis dar trūksta lietuviškų mokyklų. Paprastai lietuviai lanko tos šalies, kurioje gyvena, mokyklas, taip tapdami tiesioginiais vietinių švietimo institucijų dalyviais, kuriems trūksta palankių sąlygų. Tinkamas sąlygas sudaryti ypač stengiamasi Didžiosios Britanijos ugdymo įstaigose. Šioje šalyje siekiant palengvinti mokyklinio amžiaus mokinių adaptacinius procesus bei sumažinti imigrantų vaikų atskirtį panaikinti stojamieji egzaminai į mokyklas, taip sudarant didesnę pasirinkimo laisvę. Didesnę galimybę veikti edukacinėje sferoje taip pat siūlo ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Kaip nurodo A. Filindra, D. Blanding, C. C. Coll (2011) Amerikoje imigrantų vaikai daro tiesioginę įtaką mokymosi programų sudarymui. Galima teigti, kad tokie veiksniai daro teigiamą postūmį imigravusių paauglių socialinės adaptacijos procesams. Tokie veiksniai taip pat gali būti aplinkiniai žmonės - „socialiniai partneriai“, kurie gali palengvinti paauglių adaptacijos procesą mokykloje. Tai *švietimo politikai, mokyklos bendruomenė, jos aplinka* (administracija, pedagogai.), *mokinių šeima, ypač tėvai bei bendraklasiai* (Barkauskaitė, Mišeikytė, 2006).

Toliau apžvelgsime pačius svarbiausius veiksnius, kurie nulemia paauglio socialinę adaptaciją Anglijos ugdymo institucijoje, tai svarbiausi Anglijos švietimo institucijos principai, socialinės aplinkos kultūra, jos klimatas, joje veikiantys pedagogai, tautinis tapatumas ir svetimos kalbos vartosenos lygis.

Bendrieji Didžiosios Britanijos švietimo principai. Kaip pastebėta 1 skyriuje (žr. 1.1.4. poskyris) privalomas nepilnamečių, t.y. mokyklinio amžiaus vaikų ugdymas Didžiojoje Britanijoje yra nuo 5 iki 16 metų (Klimienė, Kraujutaitytė, Pacenka, 1997).

Imigravusių paauglių tėvai, turintys tokio amžiaus vaikų turi galimybę parinkti mokyklą, į kurią nori leisti paauglį, tačiau tai privalu suderinti su ugdymo institucijomis. Mokykla gali atsisakyti priimti imigrantą, jei ugdymo institucijoje nebėra vietų. Priėmimas į mokyklas vyksta pagal standartinius reikalavimus, o daugelių mokyklų pageidauja interviu su būsimu mokiniu (Understanding the British School System, 2012).

Patekus į ugdymo instituciją, ugdymas trunka nuo rugsėjo iki liepos mėnesio. Mokslo metai dalijami į tris etapus: rudens (nuo rugsėjo iki Kalėdų), pavasario (nuo sausio iki Velykų), vasaros (nuo balandžio iki liepos) (Understanding the British School System, 2012). Per šiuos etapus mokykla įgyvendina numatytą ugdymo turinį. Privalomojo mokymo etape pagrindiniai mokymosi dalykai yra matematika, anglų ir užsienio kalbos, gamtos mokslai, istorija, geografija, menas, muzika bei fizinis lavinimas. Nepaisant išvardintų privalomųjų mokomųjų dalykų, Didžiosios Britanijos švietimo sistema siekia suteikti diferencijuotą ugdymą (Švietimo tikslai ir turinys Britanijoje, 2013). Todėl privalomieji dalykai užima 70% mokymosi laiko, o likusius 30% mokinys mokomuosius dalykus renkasi pats ir taip įgyvendinamas ugdymo diferencijavimas. (UK School System, 2013).

Ugdymo diferencijavimas negalimas be žinių vertinimo. Didžiojoje Britanijoje vyrauja vertinimo sistema naudojant skalę 0% – 100%. Taip pat yra 4 etapų žinių vertinimo ir testavimo sistema. Būdami 7, 11, 14 metų mokiniai yra testuojami, o 16 metų mokiniai laiko baigiamuosius egzaminus bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose vertinant pagal 7 balų skalę. Sulaukusiems 18 metų mokiniams tenka laikyti aukštesniuosius vidurinio lygio egzaminus (Ušeckienė, 2003).

Ugdymo institucijoje vyrauja ne tik žinių patikrinimo, bet ir išvaizdos disciplina. Understanding the British School System (2012) pateiktais duomenimis mokiniai dėvi uniformas. Mokyklos turi savo spalvas, todėl pagal uniformą galima atpažinti, kurioje ugdymo institucijoje mokosi mokinys.

Ugdymo institucijos gali būti skirstomos į valstybines ir nevalstybines mokyklas. Tokia mokyklų tipologija sudaro galimybes tėvams ir imigravusiems paaugliams pasirinkti ugdymo instituciją (Mokyklų sistema Anglijoje, 2008). Vienas iš didžiausių valstybinių ir nevalstybinių mokyklų skirtumų – jų išlaikymas. Valstybines ugdymo įstaigas išlaiko valdžios institucijos bei kiti finansavimo šaltiniai. Tuo tarpu privačias mokyklas steigia/išlaiko tėvai, tai gali būti nepriimtina imigravusioms šeimoms, kurios dar neturi finansinio stabilumo. Privačių mokyklų mokslas yra ne tik brangus, bet ir laikomas privelegijuotu. Kaip pavyzdį galima pateikti Šiaurės Airiją, ten vyrauja 2 tipo mokyklos – vidurinės mokyklos, kuriose mokymas yra nemokamas bei „grammar schools“ skirtos tik geriausiai besimokantiems ir tuo pačiu pasiturinčių šeimų

vaikams. Vis dėlto pastarosiose mokyklose gali mokytis ir vaikai, priklausantys žemesniam luomui, bet besimokantys aukštais įvertinimais, nes už pasiekimus skiriama stipendija (Ušeckienė, 2003).

Imigravusių šeimų paaugliai gali rinktis ne tik iš valstybinių/nevalstybinių mokyklų, bet ir būdami 12-18 metų patenka į vidurinių ugdymo institucijų tinklą, kuriame gali pasirinktis iš:

- bendrojo lavinimo;
- klasikinių;
- moderniųjų;
- koledžų/tęstinio ugdymo koledžų;
- nepriklausomų vidurinių mokyklų;
- privačių vidurinių mokyklų;
- visuomenės vidurinių mokyklų;
- specializuotų vidurinių mokyklų bei internatų (Didžiosios Britanijos švietimo sistema, 2013).

Prieinamiausios yra valstybinės vidurinės mokyklos, turinčios trečią pakopą (14 metų) bei ketvirtą pakopą (16 metų). Fgzistuoja tokie valstybinių mokyklų tipai:

- vientisos vidurinės mokyklos (11 – 18 metų): pirmoji pakopa, po kurios pereinama į bendrojo lavinimo aukštesnės pakopos mokyklas;
- mokyklos (11-12 metų iki 16 metų), veikiančios su 6 skyrių mokykla ar koledžu.

Nepaisant to, kokio tipo mokykla yra lankoma, imigravęs paauglys ją pabaigia baigiamuoju egzaminu, kurį išlaikius išduodamas bendrojo vidurinio lavinimo sertifikatas. Todėl tokį egzaminą bei jo išlaikymo sertifikatą gauti privaloma visiems šalies moksleiviams (7 geriausios švietimo sistemos pasaulyje: kokia jų paslaptis?, 2012; Understanding the British School System, 2012).

Britanijos švietimas siekia teikti diferencijuotą ugdymą, suteikia pasirinkimo valstybinių/nevalstybinių ugdymo institucijų pasirinkimą, reguliariai įgyvendina mokinių žinių patikrinimą bei siekia mokinių vienodumo – reikalauja dėvėti mokyklinę uniformą. Vis dėlto kiekviena mokykla išsiskiria savo kultūra, darančia įtaką paauglių socialinei adaptacijai.

Ugdymo institucijos kultūra. E. H. Schein (2004) išskiria kelis organizacijos kultūros lygmenis. Pirmiausia tai paviršinis (išorinis) lygmuo, vėliau - skelbiamos vertybės bei baziniai principai. Pirmuoju atveju - tai pastato infrastruktūra, kabinetai, turimos ir taikomos technologijos, mokyklos pasiekimai, vyraujantis mokytojų ir mokinių aprangos ir bendravimo

stilius, emocinė atmosfera bei taikomi ritualai ir ceremonijos. Apibendrinant galima teigti, kad paviršinis lygmuo pasireiškia per kultūrinius veiksmus, kurie pastebimi vizualiai.

Tokie veiksniai – mokyklos materialinė bazė, daranti įtaką paauglių savijautai. Savijautą taip pat nulemia vyraujantis aprangos stilius mokykloje. Vadinasi, jei paauglys atitinka nustatytus ugdymo įstaigos kriterijus, jis jausis komfortabiliai, tačiau jei paauglio šeima neatitinka nustatytų standartų, nėra pakankamai ekonomiškai stabili ir negali visapusiškai pasirūpinti paauglio apranga, šis nepritaps prie nustatytos kultūros. Šiuo atveju toks kultūros lygmuo mokykloje turi būti apsvarstytas ir įvertintas tėvų ir paties paauglio dėl galimų kultūrinių normų neatitikimo. Tokie neatitikimai taip pat gali pasireikšti ir ritualų bei ceremonijų tendencijomis, kurios gali prieštarauti paauglio tapatumui, vadinasi, šiuo atveju tokie neatitikimai gali stabdyti socialųjį procesą. Vis dėlto nepaisant esamų ugdymo įstaigos tradicijų, šios atlieka ir integracinius procesus – skatina paauglį pasijusti bendruomenės nariu.

Taip pat ne mažiau svarbus antrasis lygmuo - tai moralinės pažiūros, filosofija, etikos normos ir puoselėjamos vertybės, tikslų siekimas ir jų suvokimas bei taikoma strategija. Švietimo įstaigos vertybinis potencialas nulemia paauglių socializacijos procesą, kuomet mokyklos politika skatina socialius reiškinius, t.y. pozityvų požiūrį į naujus asmenis ugdymo įstaigoje.

Taip pat toks požiūris pasireiškia per bazinius principus. Tokie principai apima mokyklos santykius su bendražmogiškosiomis vertybėmis, religinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, tautiniu mentalitetu, tobulėjimo reikšme ir teisingus individo ir grupės santykius (Schein, 2004). Iš to išplaukia, kad kultūra apima esminius mokyklos kaip pozityvios ir konstruktyvios bendruomenės ypatumus, todėl mokyklos kultūra – socialinės adaptacijos instrumentas.

L. Duoblienė (2012) taip pat aptarė kultūros, kaip socialinės adaptacijos instrumento svarbą ir nurodė **kultūringos mokyklos normas**:

- kolegialumas ir atviras, pagarbus komunikavimas (bendravimas tiek tarp mokytojų, mokinių);
- eksperimentavimas bei lyderiavimas (tinkama ir palaikanti aplinka);
- dideli lūkesčiai (tiek sau, tiek mokyklai);
- konfidencialumas ir pasitikėjimas (savimi ir mokykla);
- tarpusavio parama (parama tarp mokyklos bendruomenės narių);
- pasirėmimas žiniomis (gebėjimas remtis faktais, o ne kultūriniais stereotipais);
- dėkingumas (gebėjimas išreikšti emocijas);

- humoras tarp mokinių ir mokytojų, neperžengiant asmeninių ribų;
- įsitraukimas/sprendimai (sąlygos dalyvauti mokyklos gyvenime visiems mokiniams);
- tradicijos (grįstos pozityviu bendravimu).

Ugdymo institucija, pasižyminti kultūringos mokyklos normomis, perduoda vertybes, atitinkamą požiūrį, paskatina paauglių socialinę adaptaciją. Galima teigti, kad mokyklos kultūra ypač susijusi su jos klimatu.

Klimatas. Sėkminga socialinė adaptacijai mokykloje – pozityvūs mokyklos vidaus ypatumai — socialinis mikroklimatas, kurį sudaro bendruomenės narių santykių įvairovė, kultūra, darbo bei įvairiapusiškos veiklos organizavimas.

I. Beniušienė ir kt. (2005) išskyrė **organizacijos klimato veiksnius:** saugumo/apibrėžtumo pojūtis, psichologinis komfortas, verbalinė ir neverbalinė komunikacija, konfliktai, kūrybiškumo ir iniciatyvos skatinimas, baismės, informacija/komunikacija, atvirumas, tolerantiškumas, gandai, apkalbos, veidmainiavimas, tarpusavio santykiai – santykiai tarp kartų, vadovavimo stilius ir kontrolė, neformalios grupės, „klikų“ susidarymas, atėjimas į organizaciją ir išėjimas iš jos, vertybės, tradicijos bei šventės. Iš to matyti, kad mokyklos klimata galima sieti su veiksniais, kurie grindžiami emocijomis, padedančiomis paaugliams suvokti aplinką bei toleruotiną elgesį, rodantį tarpusavio santykių būklę ir darantį didelį poveikį socialinės adaptacijos procesui. Mokyklos klimatas atskleidžia psichologinę įstaigos kokybę, savybes bei vyraujančią, tačiau kintančią atmosferą, įtakojančią santykius ir mokinių darbingumą.

Todėl mokykla, pasižyminti konstruktyviais veiksniais ir pozityvia aplinka, sudaro sąlygas sėkmingai paauglių socialinei adaptacijai mokykloje. Anot K. Kubilienės (2010) toks procesas tiesiogiai siejamas su tinkama aplinka, kurią lemia *„vyraujanti pasitikėjimo atmosfera, leidžianti konstruktyviau spręsti problemas, sudaranti lankstesnes sąlygas atsiskleisti ir bręsti kiekvieno mokinio ir mokytojo asmenybei, skatinanti geriau mokytis, leidžianti užbėgti už akių daugeliui mokinio ir visos klasės problemų ir užtikrinanti kiekvieno mokinio saugumą“* (Kubilienė, 2010, p. 100). Todėl galima teigti, kad pedagogai - vieni iš svarbiausių konstruktyvios aplinkos kūrėjų.

Pedagogai. K. Kubilienė (2010) pastebėjo tiesioginę pedagogų įtaką paauglio socialinei adaptacijai. Autorė nurodė, kad pedagogas turi pasižymėti procesą lengvinančiomis kompetencijomis: pažinimo, vertinimo, motyvavimo bei metodinėmis. Šios kompetencijos gali

pagreitinti mokinių adaptaciją, ypač tų mokinių, kurie yra „naujokai“ ne tik mokykloje, bet ir šalyje. Mokytojas gali nukreipti socialinės adaptacijos procesą tinkama linkme, skatindamas mokinių bendravimą, bendradarbiavimą, naudodamas diferencijuotą, nukreiptą į mokinių ugdymo turinį bei metodus, t.y. naudodamas į vaiką nukreiptą ugdymą.

Toks ugdymas J. Dewey (Žvirdauskas, 2012) teigimu, yra visapusiškai orientuotas į vaiką, vadinasi, pačiame centre – mokinys, o pedagogas atlieka tik pagalbininko vaidmenį, todėl ypač svarbu skatinti paauglių kūrybiškumą, laisvę veikti, kad šie galėtų visapusiškai save atskleisti, ypač svarbu nepaisyti lytinių stereotipų, trukdančių tokiai sklaidai. Todėl mokytojo kompetencijos yra viena būtinų sąlygų sėkmingai imigranto socialinei adaptacijai. Tokios kompetencijos ir įgūdžiai yra gebėjimai (Poderienė, Janonytė, 2006; Beresnevičius, 2006; Kepalaitė, 2010; Garšvė, 2011; Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012):

- atsisakyti mokinių tarpusavio lyginimo – kiekvienas turi skirtingą patirtį (Garšvė, 2011);
- taikyti objektyvų vertinimą, ypač naujo mokinio atveju (Kepalaitė, 2010);
- laikytis principo – pedagogas ne autoritetas, o pagalbininkas (Poderienė, Janonytė, 2006);
- mokymo turinį pritaikyti pagal poreikius (dėmesys imigrantui, dar neįvaldžiusiam kalbos, taip suteikiama galimybė užmegzti glaudesnius ryšius su aplinkiniais) (Beresnevičius, 2006);
- taikyti netradicinius metodus, skatinančius mokinių ir mokytojų kūrybiškumą, inovacijas (Beresnevičius, 2006; Garšvė, 2011);
- integruoti į pamokas kuo įvairesnę mokslinę, metodinę medžiagą, įtraukti imigranto kultūros elementų (Garšvė, 2011);
- mokymąsi pagrįsti bendromis pastangomis – mokytojo/mokinių bendradarbiavimas (Poderienė, Janonytė, 2006);
- neignoruoti, o spręsti klasėje kylančias problemas (Kepalaitė, 2010);
- mokyti psichologijos pagrindų, udgyti sugebėjimą atpažinti ir valdyti emocijas (Kepalaitė, 2010);
- domėtis mokinių interesais, siejant bendra veikla bendraklasius (Beresnevičius, 2006);
- padrąsinti naujoką(-ę), padedant formuoti vidinę kontrolę, pagirti – ugdant išorinę kontrolę (Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012);
- įtraukti mokinių į diskusijas, kad kiti pastebėtų paauglio asmenybę (Garšvė, 2011);

- santykius remti ne tik pažangumu bei pasiekimais, bet ir geranoriškumu vienas kitam (Poderienė, Janonytė, 2006; Kepalaitė, 2010);
- nuolat palaikyti santykius su tėvais (Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012).

Minėtos pedagogų, dirbančių su imigrantų vaikais, kompetencijos ypač turi pasižymėti netradiciniu požiūriu į mokinį, nes kiekviena situacija yra skirtinga ir unikali. Kaip pabrėžė J. Hockey (Beresnevičius, 2006) netradiciniai pedagoginiai metodai, jų taikymas mokykloje turi nepamainomą naudą naujų mokinių socialinės adaptacijos procesui.

Vis dėlto ugdymo institucijoje vyrauja ir tradicinis metodas, be kurio negalima apsieiti – mokinių vertinimas. Kaip minėta anksčiau (žr. Bendrieji Didžiosios Britanijos švietimo principai) mokykloje vyrauja vertinimo sistema naudojant skalę 0% – 100%. Dažniausiai būtina gauti bent 50 %, kad egzaminas būtų išlaikytas. Gavus 70% ir daugiau - egzaminas išlaikomas labai gerai/puikiai: tarp 60-70% - labai gerai, 80% ir daugiau – puikiai. Balai virš 80% pasitaiko gana retai (Anglijos švietimo sistema, 2008-2013).

Anot G. Poderienės, N. Janonytės (2006), būtinas realus vertinimas. Tačiau jis turi pasižymėti išmintingu pedagoginiu taktu, nes pernelyg realus vertinimas gali sustabdyti naujoko norą tobulėti dėl pakitusios ir kol kas nesuprantamos aplinkos, bet taip pat pernelyg atlaidus vertinimas stabdo tobulėjimą ar gali sulaukti nepalankios kitų mokinių reakcijos. A. Filindra, D. Blanding, C. C. Coll (2011) bei R. Wells (2009) atlikti tyrimai liudija, kad imigrantams „nepatinka“ išskirtinė politika jų atžvilgiu, todėl pedagogai turi nepervertinti paauglio vien dėl jo imigranto statuso.

Todėl socialinė adaptacija turi prasidėti ir vykti dar mokykloje, prižiūrima kvalifikuotų specialistų, tai paruoštų mokinį tolimesniam gyvenimui. Galima teigti, kad pedagogui iškyla uždavinys ne tik ugdyti tautiečius, bet ir svetimšalį, šį supažindinti su kultūra bei nusistovėjusiomis taisyklėmis. Vis dėlto toks supažindinimas neapsieina be mokytojo ir naujo mokinio tiesioginio kontakto – jų kultūrų susidūrimo, todėl mokytojo kaip suaugusiųjų kultūros atstovo pagrindinė funkcija sudaryti sąlygas socialiai ugdytis.

Kultūrinis tapatumas. Imigravęs paauglys patenka į kitą edukacinę, socialinę ugdymo institucijos aplinką, kurioje dominuoja tam tikras grupės tautininis - kultūrinis tapatumas.

Kultūrinis tapatumas gali būti suvokiamas kaip žmonės, priklausantys vienai ar kitai kultūrai bei pasižymintys tik jiems būdingomis savybėmis, t.y. charakteristikomis (Bilbokaitė, 2012). Kaip pastebi I. Kuginytė - Arlauskienė, S. Neifachas (2011), kultūrinės charakteristikos, besireiškiančios vaiko gyvenamojoje aplinkoje, tiesiogiai nulemia jo socialinę gerovę.

Tai suprasdami migrantai, turintys vaikų, įvertina ir pasirenka švietimo sistemos lygį ir kultūrinę įvairovę, pasirinkdami tikslo šalį bei nusprenddami lietuvišką ar tos šalies ugdymo įstaigą lankys paauglys. Nuo lietuviškos ar ne įstaigos pasirinkimo priklauso ir pilietinės kultūros ugdymas (Kumpikaitė, Žičkutė, 2012). Vadinasi, nuo tokio sprendimo priklausys, ar paauglys palaikys lietuvišką kultūrą, ar daugiau vadovausis naująja kultūra ir atitinkamai sąveikaus su ja.

Esama krašto kultūra ir tradicijos ypač aktualios paauglio socialinei adaptacijai, nes jo įsisavinta kultūra atspindi jo elgseną, mąstymą bei kitus socialinius reiškinius. Tokie reiškiniai pasireiškia per paauglių tapatumą, jo susiformavimą ir laikymą nedaloma visuma. Tačiau emigracijos pokyčiai „sugriauna“ kultūrinio tapatumo pamatus ir vyksta esminiai pokyčiai paauglio kultūrinio tapatumo kontekste.

Atsidūrę „svetimoje“ kultūrinėje terpėje, paaugliai privalo prisitaikyti prie svetimoms aplinkos, kur žmonių kalba, papročiai ir visuomeniniai santykiai ryškiai skiriasi nuo aplinkos iš kurios jie atvyko, todėl imigrantai patiria kultūrinį šoką. Oberg (Vosyliienė, 2008) kultūrinį šoką apibūdina kaip reiškinį, sukeltą nerimo, atsirandantį individui netekus visų įprastų, jam pažįstamų socialinių ryšių.

- praradimo ir netekties (draugų, socialinės padėties, nuosavybės, ryšių) jausmas;
- išgyvenimas, jog nepažįstamos kultūros nariai „neįsileidžia“ į savo tarpą;
- skirtingos vertybės, jausmų bei savęs identifikavimo sąmyšis;
- nuostaba, pyktis bei pasipiktinimas susidūrus su kultūriniais skirtumais;
- bejėgiškumo jausmas nesugebant kovoti su nauja aplinka.

Tokie pokyčiai „priverčia“ naująją atitinkamai reaguoti į pasikeitusią aplinką ir „įsilieti“ į esamą. L. Garšvė (2011) nurodė, kad aplinkos įsisavinimas tarpkultūriniame kontekste, ypač mokykloje, pereina per tam tikras **stadijas**:

1. Neigimas (izoliacija, atsiskyrimas);
2. Gynyba (šmeižimas, pranašumas, apvertimas);
3. Sumenkinimas (fizinis universalumas, transcendentinis universalizmas);
4. Priėmimas (pagarba kitokiam, pagarba vertybėms);
5. Adaptacija (empatija, pliuralizmas);
6. Integracija (konteksto įvertinimas, konstruktyvus kraštutinis).

Tarpkultūrinio konteksto pokyčiai skatina ir paauglio kaip naujo veiklos dalyvio pokyčius. Pirmiausia ypač dažnai pasireiškia neigimas, kuris gali tiek išlaikyti ar sustiprinti savo tapatumą, tiek jo atsisakyti ir ignoruoti. Vienu ar kitu atveju vyrauja susvetimėjimas, naujos kultūros ignoravimas, savo tautybės neigimas. Tolimesnis žingsnis nurodo, kad paauglys kaip

naujas kultūros veikėjas supranta esamus skirtumus, tačiau juos ima ignoruoti, nes šie kenkia jo tapatybei. Trečiojoje stadijoje apsieinama be šmeižimo ir pranašumo strategijų, bet siekiama sumenkinti kultūros reikšmę. Iki ketvirtosios stadijos vyrauja tam tikra kova su naujuoju ir esamuoju tautiniu identitetu, o nuo ketvirtosios prasideda socialinės adaptacijos procesas.

M. Bennett (Garšvė, 2011) nurodė, kad tarpkultūrinis komunikavimas prasideda nuo priėmimo, kuomet atsiranda suvokimas, kad skirtingose kultūrose skiriasi elgesys, o tokie skirtumai negali būti neigiami. Paauglys kaip naujas kultūrinis veikėjas turi save įprasmingi naujoje kultūroje, suvokdamas savo ir kito skirtumus, gebėdamas save įprasmingi tokioje skirtybėje. Penktojoje stadijoje – adaptacijoje, vyrauja naujų elgesio modelių mokymosi procesas, kuris papildo jau turimus modelius. Toks procesas itin reikšmingas mokytojo ir mokinių kultūrinei komunikacijai, kai perduodamos ir perimamos naujos vertybės. Tuo tarpu paskutiniojoje stadijoje itin reikšmingas visuminis pasaulėvaizdis, kuomet turimos nuostatos, pažiūros sujungiamos į vieną visumą. Visuminis vaizdas užtikrina buvusių ir naujų tapatybių vientisumą, vadinasi, visapusišką socialinę adaptaciją.

Kaip pastebi V. Aramavičiūtė (2005), kintant tautinio tapatumo suvokimui tautinė tapatybė nėra izoliuota, todėl gali reikštis ir kitų tautų bendrijoje. Perėjus minėtas stadijas tautinis imigravusio paauglio tapatumas nebegali būti suvokiamas kaip dualistinis aspektas, t.y. skirtingos kultūrinės šalių tapatybės, o tampantis vientisa kultūrų terpe. Nepaisant pozityvios tarpkultūrinės tendencijos, mokslininkės atlikti tyrimai nurodė, kad išryškėja teigiamo požiūrio į lietuvių tautą mažėjimo tendencija. Ypač toks mažėjimas atsispindi lietuvių tautos atities klausimu, kas liudija, kad emigracijos reiškinys turi įtakos ir paauglio tapatybės formavimuisi bei atitinkamų veiksnių mėgdžiojimu. Tokie veiksmai gali būti palyginami su lietuviškomis tradicijomis, kurios emigrantų šeimose nykstanta, tačiau tai neatsiejama nuo europinio identiteto, liudijančio tarpvalstybinį vientisumą. Tačiau tai neapima valstybinės kalbos.

Vietinė kalba. N. Bankauskienė, S. Jegelevičienė (2006) nurodo, kad kalba yra būtina sėkmingam tolimesniam vaikų mokymuisi mokykloje, taip pat visos asmenybės vystymuisi bei integracijai į visą visuomenę. Nepakankams vartojamos kalbos mokėjimas trukdo paauglio socialinei adaptacijai, kuri stabdo ir sėkmingus santykius su bedraamžiais.

Socialinė kompetencija tiesiogiai susijusi su komunikacine kompetencija, kuri yra būtina efektyviam mokinių bendravimui (Bankauskienė, Jegelevičienė, 2006).

A. A. Peguero (2008) nurodo, kad imigrantų vaikai, kurie nėra įvaldę vietinės kalbos ar jau geba komunikuoti, tačiau dar „juntamas“ kalbos akcentas, skatina neigiamą požiūrį į juos, pasireiškiantį per diskriminaciją, patyčias ar tiesioginį priekabiavimą. Toks priekabiavimas gali

pasireikšti tiek iš mokinių, mokytojų ar net mokyklos administracijos pusės, reikalaujant „momentinio“ imigranto kalbos išlavavimo iki mokyklos „reikalavimo standartų“. Tačiau taip pat pastebima, ir atliktas tyrimas tai paliudijo, kad kalba nebeatlieka skiriamojo vaidmens. Tyrime dalyvavusių besimokančiųjų paauglių itin maža dalis (tik 2,2%) visiškai negeba komunikuoti anglų kalba. Tokie duomenys rodo, kad šiuolaikinėje visuomenėje paaugliai geba komunikuoti viena populiariausių kalbų, tai palengvina socializacijos procesą.

Tačiau yra autorių, pabrėžiančių, kad svarbus ne tik imigranto paauglio gebėjimas komunikuoti verbaline kalba, bet taip pat ir jo (-os) tėvų. D. K. Kuzmickaitės (2008) atliktas tyrimas atskleidė, kad komunikaciniai gebėjimai, t.y. tėvų gebėjimas komunikuoti šalyje, į kurią atvyko, yra būtinas veiksnys. Kadangi atvykę tėvai susiduria su formaliais kriterijais, būtinumu bendrauti norint bent įregistruoti paauglį į mokyklą.

Kaip nurodo A. C. D. Iddings (2009), J. Ippolito, S. R. Schecter (2008), pastebimas teigiamas užsienyje įkurtų centrų, kuriuose gali būti tobulinama paauglių bei tėvų ar kitų giminaičių kalba bei raštingumas, poveikis. Kalba, mokslininkės nuomone, tampa varikliu ir galimybe imigrantų šeimai padidinti pajamas, o kartu ir pagerinti gyvenimo kokybę. Mokėdami kalbą tėvai gali kelti socialinį statusą, tai sudaro palankiasnes adaptacijos galimybes ir paaugliui.

Apibendrinant mokinių socialinę adaptaciją ugdymo institucijoje galima teigti, kad mokykla yra imigravusių paauglių patirties organizatorė ir išgyvenimų reguliuotoja. Didžiojoje Britanijoje vyrauja valstybinės ir nevalstybinės mokyklos, kuriose vieni iš svarbiausių veiksnių skatinančių mokinių socialinę adaptaciją - mokyklos kultūra, klimatas, vyraujantis požiūris į kultūrinius skirtumus, paauglio kultūrinio tapatumo kaita, vietinės kalbos įvaldymas bei pedagogom pasižyminčio kompetentingumų vaidmuo. Pedagogai turi pažinti mokinį, diferencijuoti ugdymo turinį, objektyviai vertinti, puoselėti tarpusavio santykius, kurie yra ypač svarbūs paauglystės amžiuje. Pedagogas, mokyklos atmosfera, paauglio tapatumas atlieka jungiamąjį vaidmenį tarp imigravusio paauglio ir bendraamžių.

1.2.4. Bendraamžiai kaip paauglių socialinę adaptaciją lemiantis veiksnys

Ypatingai reikšmingas socialinės adaptacijos veiksnys – bendraamžiai draugai. Draugų pripažinimas yra vienas svarbiausių paauglio uždavinių. Pasiekus šį uždavinį, įgaunamas pasitikėjimas savimi, laisvė, iniciatyvumas ir t.t. Dėl to paaugliai dažniausiai renkasi draugų grupes, kurių požiūris, vertybės, elgesys, t.y. tapatumas toks pats kaip jų (Boyd, Bee, 2010).

Kaip nurodo D. K. Kuzmickaitė (2008) imigranto paauglio priklausymas sveikos tapatybės bendraamžių grupei liudija apie sėkmingą socialinę adaptaciją. Latvijoje atliktas

paauglių adaptacijos bei tapatybės tyrimas patvirtino autorės teiginį ir sėkmingą paauglio adaptaciją tiesiogiai susiejo su tuo, ar jį pripažįsta jam svarbūs asmenys (Marčėnoka, 2010).

Jei paauglys pripažįstamas, jis gali pritapti prie kurios nors grupės. Vis dėlto tokioms paauglių grupėms būdinga hierarchija. Paauglystės laikotarpio pradžioje dominuojančią padėtį užima sportiškesni, labiau lytiškai subrendę, įvaldę socialinius įgūdžius asmenys. Vėlyvosios paauglystės metais fizinių veiksnių reikšmė mažėja, o grupių lyderiais tampa sumanūs, kūrybiški, patrauklūs jaunuoliai.

Siekiantys įsilieti į grupes merginos ir vaikinai elgiasi skirtingai. Merginos mažiau linkusios priimti bendraamžių nustatytas taisykles nei vaikinai (merginos 6,3%; vaikinai – 15,5%). (Virbalienė, 2004). Vadinasi, merginos labiau linkusios tokias taisykles kurti nei puoselėti. Tačiau tokių neoficialių taisyklių svarba keičiasi kartu su draugystės pobūdžiu. Tyrimai rodo, kad 14 – 15 metų paauglių draugystės elementas - pasitikėjimas, ištikimybė, o 18 m. draugystei būdingas interesų bendrumas. Būdinga bendra veikla paauglystėje – vakarėliai, koncertai, bendras sportas, bendravimas elektroniniu paštu bei internetu (Berns, 2009). Apskritai berniukų draugystės pamatas dažniausiai yra bendra veikla, o mergaičių – emocinis santykis, abipusis artumas. Taip pat abiejų lyčių santykiai vyresniame paauglystės amžiuje imami grįsti ir romantiniais santykiais, tai liudija socialinį paauglių išsivystymą.

Galima teigti, kad socialinis palaikymas, priklausymas grupėms, bendravimas su panašaus amžiaus draugais padeda įveikti sudėtingą adaptacijos procesą. Sėkmingas procesas liudija savivertės augimą, skatinantį veikti teigiama linkme – jei paauglys pripažįstamas bendraamžių, jis noriai lanko mokyklą ir kelia naujas akademines ir ne tik užduotis sau, jei ne – susiduriama su destrukcija ir izoliacija, esminių socialinių poreikių netenkinimu (Robichaud, 2007).

Siekdamas patenkinti poreikius socialinius, paauglys linkęs išbandyti įvairias strategijas, kurios kyla iš ankstesnio patyrimo bei temperamento. Tokie bandymai ne visada sulaukia teigiamo vertinimo, o bendraamžių reakcija sudaro sąlygas parinkti tinkamesnes socialinės adaptacijos taktikas. M. G. R. Robichaud (2007) **atskleidė socialinę adaptaciją stabdančius veiksnius:**

- nesusigaudymas madoje (nebemadinga šukuosena, drabužiai, technologijos);
- purvini drabužiai bei nepatrauklūs įpročiai (nemalonus burnos ir kūno kvapas, nosies, ausų krapštymas ir kiti įpročiai, kurie nėra įprasti tos šalies gyventojams);
- arogancija (perdėtas pasitikėjimas savimi, savo vertės iškelimas);

- nusišalinimas (vengimas prisidėti prie bendros veiklos ir tikslų, nesiekiant užmegzti santykių);
- silpni mokslo pasiekimai;
- paslapčių išdavimas, skundimas, apkalbėjimas;
- asocialus bei agresyvus elgesys.

Kaip matyti iš bendraamžių atstūmimą lemiančių priežasčių, šios apima tiek išorines, tiek vidines ir akademinės paauglio savybes. Vis dėlto galima manyti, kad tai yra ne tik savybės, o adaptacijos taktikos, kurios gali būti ne visada tinkamai parinktos ir įgyvendinamos bei dažnai sulaukiančios neadekvačios bendraamžių reakcijos į jų elgesį, dažnai galinčios sukelti konfliktus tiek paties vaiko sąmonėje, tiek tarp naujų bendramokslų. Tokie konfliktai nulemia negatyvią, veikiau destruktivią socialinę adaptaciją, kuri gali pasireikšti tiek fizine, tiek psichologine – emocine forma.

R. M. Berns (2009) teigimu, vyraujančios bausmės už bendraamžių nustatytų standartų neatitikimą - erzinimas, tyčiojimas, etikečių klijavimas, fizinė agresija bei grupės atstūmimas. Dažniausiai į socialiai atskirtųjų grupes imigravęs paauglys gali patekti dėl išskirtinumo. Tai gali būti išvaizda, elgesys ar kalba, dėl šių skirtumų netoleravimo gali pasireikšti smurtas. Smurtas mokykloje yra naudojamas tiek merginų, tiek vaikų, tačiau tam parenkami gana skirtingi elgesio modeliai.

Tačiau smurtą ar kitokį destruktivų elgesį gali patirti ne tik imigravę paaugliai, bet taip pat ir tikslo šalyje jau kurį laiką gyvenantys nepilnamečiai. A. A. Peguero (2008) tyrimo rezultatai atskleidė, kad yra skirtumas tarp imigrantų vaikų kartų bei smurto apraiškų. Paaiškėjo, kad nesaugiausiai mokykloje jaučiasi ką tik imigravę vaikai, o jų elgesys beveik neturi smurtinių apraiškų. Tuo tarpu trečios kartos moksleiviai buvo labiausiai linkę būti nusikaltimo aukomis ar gauti mokykloje skiriamas drausmines sankcijas už negatyvų elgesį. Todėl galima daryti prielaidą, kad anksčiau imigravę ir kurį laiką toje šalyje gyvenantys mokiniai labiau linkę susidurti su smurtu ir atitinkamai provokuoti tokias situacijas. Minėtų situacijų provokatoriai yra tiek mergaitės (51,5%) tiek berniukai (48,5%), tai liudija, kad smurto apraiškos tarp bendraamžių nėra visiškai priklausomos nuo lyties.

Tiek vaikų, tiek merginų atveju neretai susiburiama į grupes ir išsirenkama auka, prieš kurią taikoma agresija, šiuo atveju imigravęs paauglys yra „patogus“ ir pažeidžiamas, todėl tokiam asmeniui bendraamžiai kelia aukštesnius reikalavimus nei tos šalies piliečiams. Vadinas, imigravusio paauglio socialinė adaptacija yra sudėtingesnė nei tokia pati adaptacija vyktų keičiant mokyklą, tačiau nekeičiant gyvenamosios vietos šalies atžvilgiu.

Kaip nurodo K. Trakselys (2009) socialinę adaptaciją bendraamžių tarpe nulemia socialiniai sluoksniai. Iš to išplaukia, kad socialinė adaptacija priklauso nuo to, iš kurios šalies (taip pat į kurią šalį) paauglys migravo, koks tėvų išsilavinimas ir kokiam socialiniam sluoksniui priklauso šeima. Šiuo atveju svarbus bendras bendraamžių požiūris į imigrantus ir konkrečią šalį, tai daro įtaką adaptacijai.

Galima teigti, kad paaugliai, linkę elgtis konformistiškai, siekdami prisitaikyti prie bendraamžių grupių. Šie jaučia poreikį priklausyti grupei, taip apibrėždami savąjį tapatumą. Vis dėlto perdėtas pasitikėjimas ar nusišalinimas, mados tendencijų nežinojimas, akademiniai rezultatai, šeimos padėtis ir išoriniai veiksniai gali apsunkinti paauglio socialinę adaptaciją tarp bendraamžių ir taip dar labiau sutrikdyti paauglystės raidą.

1.3. 12-18 metų paauglių psichologinė charakteristika

D.G. Myers (2000) teigimu, paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo. Vadinasi, paauglystės amžius - pereinamasis laikotarpis, neatsiejamas nuo socialinio laikrodžio.

Šis pereinamasis laikotarpis ir jo ribos - nevienareikšmiškai traktuojamos skirtingų autorių. Tačiau, laikantis A.Vaičiulienės (2004), E. H. Eriksono (Zambacevičienė, Dapkevičienė, 2007), A. Gučo (1990) bei D. Beresnevičienės (2003) nuomonės, šiame darbe paaugliu bus laikomas asmuo, kurio amžius nuo 12 iki 18 metų. Mokslininkų teigimu, tokiam amžiuje gausu užduočių, kurias dera atlikti. Pirmiausia paauglys „turi“ pasikeisti fiziškai.

Paauglių fizinė kaita, L. Gailienės, L. Bulotaitės, N. Strukienės (2002) teigimu, pasižymi sparta, todėl paaugliams būdingas reiškinys – akceleracija, kuri dar labiau apsunkina šį laikotarpį. Toks reiškinys apibrėžiamas kaip „*vaikų ir jaunuolių fizinės ir psichologinės brandos pagreitėjimas, lyginant su ankstesnėmis kartomis*“ (Gailienė., Bulotaitė, Strukienė, 2002, p. 55).

Akceleracijos procesas lydimas vaikų brendimo ankstėjimo, greitėjimo bei galutinių kūno matmenų didėjimo, kai paaugliai užauga didesni už tėvus. Nors dėl proceso fiziškai subręstama greičiau, tačiau psichinė raida atsilieka - paaugliams dar ilgai būdingas emocinis nepastovumas, pasidavimas įtakoms, atsakomybės ir pareigos jausmo stoka.

Nors paauglys dažniausiai dar nėra subrendęs psichiškai, atrodydamas fiziškai vyresnis nori, kad juo labiau pasitikėtų ir leistų būti savarankiškesniam, pripažintų jį kaip pilnavertį asmenį, turintį nuomonę, įsitikinimus ir vertybes (Gailienė, Bulotaitė, Strukienė, 2002). Todėl būdamas fiziškai subrendęs, jis tikisi, kad jo branda bus pripažįstama visapusiškai.

Toks pripažinimas vyksta ne iš karto, todėl dažnai šeimoje ar švietimo institucijoje kyla konfliktų, kurie įprastai susiję su kasdieniniais klausimais, tokiais kaip namų ruošos darbai ar asmens teisės. Paauglys išsižeidžia ir protestuoja, kai ribojamas jo savarankiškumas, kai yra globojamas, kontroliuojamas, baudžiamas (Fürst, 2000). Toks nesiskaitymas gali būti tėvų priimtas sprendimas emigruoti, tai gali trikdyti paauglio adaptaciją.

Stabdantis socialinės adaptacijos veiksnys gali būti ne tik paauglių nuomonės nepaisymas, bet ir reakcija į emigraciją, nuo kurios priklauso adaptacijos proceso sėkmė. Paauglių reakcijos į migracijos procesą skirtingos, tačiau, kaip pažymi G. Kaniušonytė, I. Truskauskaitė, L. Gervinskaitė (2012), 12-18 metų paaugliai dažniausiai itin sunkiai išgyvena persikraustymą dėl vykstančių vidinių ir išorinių pokyčių. Nors paauglys pakankamai gerai suvokia priežastis, tačiau dažnai sklandžiam emigracijos procesui trukdo emocinis nepasirengimas.

Taip pat procesą apsunkina išsiskyrimas su draugais, kadangi paauglystėje mokomasi kurti bei puoselėti ilgalaikius ryšius, emigracija šį svarbų procesą sutrikdo. Todėl šie ypač reikšmingi pokyčiai vyksta tarp naujų bendraamžių ar kitų socialinių grupių, paaugliai siekia pripažinimo tarp naujųjų draugų ir ieško bendraminčių.

M. Hoggas (Myers, 2008) pabrėžė, jog paauglio siejimas su tam tikrais draugais/grupėmis verčia atsiriboti nuo kitų. Toks susitapatinimas skatina būti šališkais savo grupei, kuri gali būti ne tik bendraamžių, kultūrų, bet ir lyties. Lytinis tapatumas suprantamas kaip biologiškai ir socialiai sąlygotos savybės, pagal kurias žmonės skirstomi į vyrus ir moteris.

Kaip nurodo A. Juodaitytė (2002), E. Martišauskienė (2006), D. G. Myers (2008), beveik visose visuomenėse vyravo požiūris, jog lyties skirtumai tiesiogiai nulemia paauglio socialinės adaptacijos procesus. Tokie procesai - nulemti biologinės prigimties, kai į vyriškos lyties kūdikius žiūrima kaip į vyrus, o į moteriškos kaip į potencialias motinas, taip pat skirtumai yra ir atsitiktiniai, suponuoti etninių, ekonominių, socialinių, politinių, religinių, gamtinių ir kitų veiksnių, todėl paauglių socialinė adaptacija grindžiama skirtingomis pažiūromis.

Dėl šių priežasčių susidaro tipiškas vyriškas ir moteriškas elgesys bei jo lydimos tapatybės „normos“. Lyties vaidmens tapatumas pasižymi, kai asmuo save laiko turinčiu daug tradicinių moteriškų/vyriškų bei atitinkamai mažiau tradicinių vyriškų/moteriškų savybių. Minėtos savybės neatsiejamos nuo stereotipų, formuojančių lytinį tapatumą. (Boyd, Bee, 2010). Vyraujantis skirtingas požiūris į paaugles merginas bei vaikus, įtvirtina lyčių nelygiavertiškumą ir specifiškumą, atsispindintį lytiniame tapatume (žr. 4 lent.).

Lytinis tapumas

Parengta darbo autorės pagal Aramavičiūtę, Martišauskienę, (2004); Kutkienę, (2007), Giddens (2005); Werner, Nixon (2005), Černių, Ph. D. (2006), Robichaud (2007), Myers (2008), Boyd, Bee (2010), Abromaitienę (2012).

	Merginos	Vaikinai
Charakteristika	Geba būti empatiškomis, jautriomis, oriomis, sąžiningomis, vertinančiomis grožį. Linkusios išgyventi pirmąją meilę, kurios objektas dažnai būna vyresnis vyriškos lyties atstovas.	Vyrauja egocentrizmas, „įsivaizduojami žiūrovai“ bei emocijų junginiai. Būdingi konfliktai dėl tiesioginės konfrontacijos. Linkę elgtis rizikingai, dažniau vartoja alkoholį ar kitas psichotropines medžiagas.
Psichologinės ypatybės	Pasižymi aukštesniais nerimo/depresijos, užsisklendimo bei somatiniais nusiskundimais. Mažiau patenkinta savo kūnu.	Pasižymi jėgos demonstravimu. Būna patenkinti savo kūnu, jei anksčiau ima kilti svoris.
Specifiniai gebėjimai	Geba užmegzti ir išlaikyti socialinius ryšius.	Pasižymi atsidavimu darbui, demonstruoja intelektualinę jėgą.
Fizinis brendimas	Fizinė branda ankstesnė, ryškiau matosi moteriškos formos.	Fizinė branda vėlyvesnė.
Seksualinė branda ir elgsena	Pirminiai lytiniai požymiai - kiaušidžių, gimdos ir makšties formavimasis, menstruacijos. Antriniai – krūtų vystymasis, plaukų augimas. Lytiniai santykiai prasideda vėliau nei vaikinių.	Pirminiai lytiniai požymiai - sėklidžių ir varpos augimas; Antriniai – barzdos augimas, plaukuotumo didėjimas, pakinta balso tembras, sutvirtėja kūnas ir raumenys. Ankstesnė seksualinė patirtis.
Vaidmenys	Tampa patraukliomis vyrams, planuoja tapti motinomis, užsiima namų ruošos darbais.	Skiriamas potencialaus pagrindinio šeimos išlaikytojo vaidmuo, skatinamas užsiimti namų ūkio remonto ir kt. darbais.
Negatyvaus elgesio apraiškos	Naudoja netiesioginę agresiją – psichologinį spaudimą - manipuliaciją, paslapčių išdavimą, apkalbėjimą, ignoravimą.	Naudoja tiesioginę agresiją - fizinę jėgą, taip pat pasitelkia ir netiesioginį agresyvumą.

Kaip matyti iš 4 lentelės, merginų lytinis tapumas siejamas su didesniu jausmingumu, tačiau neigiamų emocijų slėpimu. Taip pat merginoms būdingas didesnis psichologinis ir fizinis dirglumas reaguojant į pokyčius, tai apsunkina socialinės adaptacijos procesą emigravus. Toks procesas apsunkinamas ir dėl specifinės merginų kultūros – išvaizdos etalono, dėl kurio paauglystės laikotarpyje atsiranda mitybos sutrikimų. Kaip nurodė D. Boyd, H. Bee (2010), bent pusė merginų norėtų pakeisti savo išvaizdą, to pasekmė – valgymo sutrikimai.

Tuo tarpu vaikinių savęs žalojimo elgesys – destrukcija pasireiškia kaip „aštrių“ pojūčių siekimas ir aukštas mirtingumo rodiklis. Mokslininkų teigimu, kasmet net 15 iš 100000 paauglių berniukų miršta smurtine mirtimi, o tuo tarpu tik 3 iš 100000 miršta merginos. Paaugliams būdingas aštrių pojūčių troškimas, nesugebėjimas įvertinti, kiek galima rizikuoti siekiant patirti susijaudinimo ir adrenalino antplūdį (Fürst, 2000).

Tokio pobūdžio troškimų paieška padeda įgyti autoritetą tarp bendraamžių. Paaugliai ne tik ieško kito autoriteto, bet ir patys, siekdami pripažinimo tarp draugų, nori būti autoritetu

kitiems arba priešingai - taip elgdamiesi seka „naująjį autoritetą“, nes paauglystėje būdinga autoritetų pertvarka. Paauglys atmeta senesius autoritetus ir ieško naujų. Senieji autoritetai dažnai būna tėvai, seneliai, vyresnieji broliai ar seserys - žmonės, kuriuos pažįsta, ar herojai, kuriais tiki, o emigravus paauglys turi ieškoti naujų autoritetų ir idealų.

D. Elkindo (Boyd, Bee, 2010) teigimu, paaugliai linkę išmėginti skirtingą elgesį ar aprangos stilių „įsivaizduojamos publikos“ akivaizdoje, todėl kruopščiai ruošiasi galvodami, ką pamanyt bendraamžiai, siekdami sulaukti palankesnės reakcijos iš autoritetingų asmenų. Nors, kaip matyti iš lentelės (žr. 4 lent.), toks įsivaizdavimas ypač būdingas vaikinams, tačiau merginos taip pat pasižymi šia savybe, kurią skatina lytinis brendimas.

Lytinio brendimo pasekmė - tiek vaikinų, tiek merginų atveju – konfrontacija, daranti įtaką paauglių socializacijai. Paaugliai pasižymi lytiniu brendimu, skatinančiu konfliktuoti dėl siekimo būti patraukliu potencialiu partneriu. Tačiau negalima teigti, kad tokia kova pašalina norą turėti draugų, kurie paauglystėje yra būtina socialinės adaptacijos sąlyga suteikianti galimybę paaugliui atgauti pasitikėjimą savimi, kūrybiškumo laisvę bei iniciatyvumą ir kt.

Nesulaukus draugų pripažinimo, neretai pasitelkiama fizinė ar psichologinė agresija kaip problemų sprendimo būdas. Nors agresijos priežasčių išskiriama tiek biologinių (genetinė, nervinių procesų, biocheminė įtaka), tiek psichologinių, tiek socialinių – kultūrinių, neretai būna jų kompleksai (Myers, 2008).

Lytinis tapatumas daro įtaką elgesiui, ypač agresijos išraiškai, kuri gali būti naudojama prieš paauglį imigrantą arba imigrantas gali tokį elgesį panaudoti kaip adaptacijos instrumentą. Merginos dažniausiai naudoja netiesioginę agresijos išraišką. L. Abromatienė (2012), nurodė, kad pasireiškianti agresijos forma yra sutelkta į socialinę atskirtį (pvz.: pamokoje dalijant lapus „auka“ negauna lapo, kol pati nepaprašo mokytojos). Tuo tarpu vyriškai lyčiai būdinga agresijos forma dažniausiai neapsiriboja psichologiniu terorizavimu, o perauga į muštynes. Vis dėlto nepaisant agresijos formos, dažniausiai neperžengiamas lyčiai būdingas elgesys.

Tokios ribos pasireiškia ne tik agresijos išraiškoje, bet ir visame socialinės adaptacijos procese, kai paauglys yra maištautojas, bet ir besilaikantis lyčiai būdingo elgesio. Todėl adaptacijos procesas paauglystėje - sudėtingas dėl vidinių, išorinių paauglio ir aplinkos pokyčių.

Apibendrinant galima teigti, kad paauglystės metu vyksta dideli kūno, intelekto bei tapatybės pokyčiai. Siekdami susidoroti su paauglystės ir emigracijos pokyčiais, jie stebi ir modeliuoja savo elgesį pagal naujus pasikeitusius autoritetus, kuriuos renkasi vadovaudamiesi lytį atitinkančiu vaidmeniu. Merginoms būdinga palankesnė socialinė adaptacija dėl gebėjimo užmegzti artimesnius santykius, o vaikinai daugiau santykius grindžia autoritetingos intelektualinės

ir fizinės jėgos demonstravimu, tai liudija adaptacijos proceso konfliktiškumą ir socialaus elgesio būtinumą.

1.3.1. Paauglių socialinės adaptacijos ypatumai

Socialus paauglio elgesys itin priklauso nuo vidinių ir aplinkinių faktorių. Vidiniai faktoriai – paauglio psichologinės savybės. Išoriniai faktoriai – tai paauglio adaptyvus elgesys, kuris formuojamas stebint ir modeliuojant kitų asmenų veiksmus. Priklausomai nuo to, kaip perimami ir naudojami elgesio modeliai, vyksta socialinės adaptacijos procesas.

Dažniausiai mėgdžijami elgesio modeliai, t.y. asmenys, kuriuos paauglys laiko panašiais į save. Panašumas pasireiškia ir asmenų lyties tapatumu, veikiančiu socialinę adaptaciją (Myers, 2008; Perminas, Goštautas, Endriulaitienė, 2004). Nepaisant lytinio tapatumo, socialinė adaptacija yra susijusi su vyraujančiais paauglių poreikiais ties šeimos, bendraamžių ir ugdymo įstaigos institutais.

5 lentelė

Paauglio poreikiai (G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996)

POREIKIAI	SUSIJĘ SU TĖVAIS	SUSIJĘ SU MOKYTOJAIŠ	SUSIJĘ SU DRAUGAIS
Emociniai	Draugystės	Geros atmosferos	Draugystės
Prisirišimo	Ramybės	Gerumo, garbingumo	Susidomėjimo
Priklausymo	Dalytis šeimos darbais	Palankumo ir bendravimo	Pritarimo grupėje
Nepriklausomybės	Pagalbos savarankiškai sprendžiant ir pasirenkant	Bendradarbiavimo ir savitvartos	Būti lyderiu
Laimėjimų	Padrąsinimo	Progos sėkmei	Bendrų planų
Visuomenės pritarimo	Pagyrimo	Patarimų	Gėrėtis jo sugebėjimais ir laimėjimais

Iš 5 lentelės matyti, kad paauglio poreikiai susiję su adaptyviais veiksniais. Jei paauglys patenkina emocinius, prisirišimo, priklausymo, nepriklausomybės, laimėjimų poreikius bei sulaukia pritarimo šiuose trijuose institutuose, galima teigti, kad vyrauja sėkmingos socialinės adaptacijos prielaida, t.y. sudaryta tinkama terpė vyksti tokiam procesui.

Galima teigti, kad sėkmingos socialinės adaptacijos procesas neatsiejamas nuo socialinių institutų, kurie sudaro prielaidas vyksti sėkmingai paauglio adaptacijai. Apibendrinus S. Burvydaitės, Greene (2000), G. Kvieskienės (2003), A. Juodaitytės (2003), D. G. Mayers (2008), G. Kaniušonytės, I. Truskauskaitės, L. Gervinskaitės (2012), S. Burvytės, K. Ralio, R. Ilgūnienės (2012) teiginius, galima išskirti **pagrindinius 12 – 18 metų paauglių socialinės adaptacijos ypatumus:**

- psichologiniai mokėjimai – pasitikėjimas savimi, asmeninio pasitenkinimo siekimas (Mayers, 2008);
- tarpasmeninių santykių žinių įvaldymas – aplinkinių poreikių ir emocijų suvokimas, teigiama nuostata kitų atžvilgiu, verbalinės ir neverbalinės kalbos įvaldymas (Burvydaitė, Greene, 2000; Mayers, 2008; Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012);
- socialinių vertybių (savo, kitų, kolektyvo) išvystymas ir perėmimas (Juodaitytė, 2003; Kviesskienė, 2003);
- socialinių vaidmenų įvaldymas – prisitaikymas prie naujo mokinio statuso, taisyklių (Juodaitytė, 2003; Kviesskienė, 2003; Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012);
- socialiai įprastų elgesio būdų įvaldymas - lytį atitinkantis elgesys (Mayers, 2008);
- socialinės aplinkos konstravimas - įsitraukia į aplinkos gerinimą ir įvairias veiklas (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012; Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012);
- orientuotas į konfliktų sprendimą – ieško socialių konflikto sprendimo būdų (Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012);
- adekvati emocinė išraiška - siekia sumažinti streso faktorių, vegetacinės nervų sistemos sukeltų somatinių negalavimų nebuvimas, pozityvi reakcija į naujus pokyčius (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012);
- pozityvi kitų reakcija į paauglį – aplinkinių priėmimas ir komunikacija, tapimas bendruomenės nariu, ypač bendraamžių tarpe (Mayers, 2008; Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad paauglių socialinė adaptacija susijusi su jų vertybių internacionalizacija, tarpasmeninių ryšių užmezgimu ir palaikymu, vaidmenų atlikimu ir jų svarbos suvokimu, elgesio savikontrole bei „natūralia“ reakcija į pokyčius. Ypač svarbus paauglių socialinės adaptacijos ypatumas - dalyvavimas, įsitraukimas į naują socialinę aplinką, taip sukuriant produktyvius, abipusius santykius su aplinkiniais, pagrįstus tarpusavio pasitikėjimu, palaikymu ir bendradarbiavimu.

Teorinės dalies apibendrinimas

Šeimos mobilumas neatsiejamas nuo emigracijos – imigracijos reiškinio. Abiem atvejais tai gyvenamosios erdvės pokytis, sukeliantis ypatingus pokyčius paauglių ir jų šeimų gyvenime. Tokius pokyčius dažniausiai paskatina ekonominiai, teisiniai, kultūriniai, politiniai,

psichologiniai bei socialiniai veiksniai. Bet kuriuo atveju emigruojanti šeima turi lūkesčių pagerinti esamą padėtį ir užtikrinti pozityvesnę ateitį vaikams.

Vis dėlto ne visada įgyvendinami šeimos ir jų vaikų lūkesčiai bei sulaukiama konstruktyvių pasekmių. Negatyvios pasekmės emigravusiai šeimai dažniausiai pasireiškia per tautinio mentaliteto menkėjimą, kultūrinio tapatumo nykimą, socialinių ryšių su giminaičiais menkėjimą bei neigiamą jų požiūrį į išvykusius asmenis, šalies ilgesio jausmą bei nesugebėjimą prisitaikyti prie tikslo šalies. Tačiau emigracija taip pat atneša ir teigiamų pasekmių. Teigiamos emigracijos pasekmės atsiveria ties šeimos biudžeto gerėjimu, socialinės įtampos mažėjimu bei tarpkultūriniu aspektu, tai sudaro palankias sąlygas socialiniai paauglių adaptacijai ugdymo institucijoje.

Paaugliai, būdami nepilnamečiai, įstatymų nustatyta tvarka turi mokytis ir tęsti mokslus naujoje šalyje. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu (2003), vaikas iki 16 metų negali nutraukti mokymosi pagal privalomojo švietimo programas, o užtikrinti galimybę tęsti mokslą turi tėvai/teisėti globėjai bei švietimo institucijos. Emigravusiems paaugliams turi būti užtikrinamos mokinio teisės į išsilavinimą, tinkamas sąlygas, įvairias mokymosi formas, galimybę bendrauti su mokyklos vadovais bei gauti socialinę, psichologinę ar kitą reikalingą pagalbą, kuri padėtų sėkmingai socialinei adaptacijai.

Socialinė adaptacija užtikrina paauglio galimybę prisitaikyti prie naujų taisyklių, normų, taip pat sudaro sąlygas keistis pačiam naujoje aplinkoje. Tokia socialinė adaptacija sudaro abipusę sąveiką, kuri neatsiejama nuo socializacijos. A. Juodaitytė (2002), pastebėjusi tokį santykį, nurodė, kad adaptacijos samprata artima resocializacijai. Paauglys, patekęs į naują situaciją ar aplinką, transformuoja esamas žinias, vertybes, normas, idealus, statusus ar vaidmenis ir įgyja naujų (Juodaitytė, 2002).

Tokių sudėtingų adaptacinių procesų perėmimą gali palengvinti/pasunkinti šeima. Šeimos institutas yra pirminis socialinės adaptacijos „žemėlapis“, kuris atitinkamai veikia paauglį, formuodamas jo tapatybę, požiūras, elgesį. Dažnai toks elgesys šeimoje ugdomas pagal lytinį vaidmenį. Atitinkamai vieni standartai taikomi mergaitėms, o kiti berniukams, kas liudija socialinių vaidmenų reikšmę šeimos institute. Taip pat ypatingą reikšmę turi šeimos nariai, palaikomi tarpusavio santykiai, materialinė bei socialinė padėtis, pozityvus tėvų požiūris į ugdymo instituciją nulemia sėkmingą paauglio socialinę adaptaciją mokykloje.

Ugdymo įstaiga – darinys, įtakojančias atskirus veiksnius, lemiančius paauglių adaptaciją. Tokie veiksniai - esama kultūra, palaikomas mikroklimatas, kompetentingi pedagogai. K. Kubilienės (2010) teigimu, minėti veiksniai pasireiškia kaip tinkama aplinka,

kurią lemia pasitikėjimo atmosfera, konstruktyvus problemų sprendimas, tarpusavio skatinimas. Taip pat tokie veiksniai pasireiškia kaip puoselėjamos vertybės, tradicijos, ugdoma filosofija, religinės bei kultūrinės pažiūros ir kt. Tokios pažiūros ypač reikšmingos dėl imigravusių paauglių patiriamo kultūrinio šoko, t. y., nerimas, kilęs dėl to, kad asmuo netenka jam įprastų ir pažįstamų socialinių ryšių (Vosylienė, 2008). Pedagogai, būdami kompetentingi, turi sudaryti visas sąlygas šiam šokui sumažinti bei užuomeginti tarpkultūrinį komunikavimą.

M. Bennett (Garšvė, 2011) nurodė, kad tarpkultūrinis komunikavimas prasideda nuo priėmimo į savo tarpą, ypač bendraamžių. Vis dėlto pirmiausia betrapiška komunikacija neatsiejama nuo kalbos, ypač tos šalies, į kurią imigruoja šeima ir paauglys. Tokia komunikacija skatina paauglių socialinę adaptaciją tarp bendraamžių, kurie užima ypatingą vietą paauglio gyvenime. Berniukų sąveika su bendraamžiais paauglystės metais dažniausiai grindžiama bendra veikla, o mergaičių – emociniu santykiu bei abipusiu artumu. Tačiau imigravusiam paaugliui ne visada iš karto gali pavykti įsilieti į bendraamžių grupes. Trukdantys veiksniai gali būti „kitokio“ etiketės klijavimas, arogancija, silpni mokymosi pasiekimai, bendros išvaizdos normų neatitikimas, mados tendencijų nežinojimas, agresija ir kt. Tokie negatyvūs veiksniai ypač apsunkina socialinės adaptacijos procesą bei paauglystės laikotarpį, kuris ir taip pilnas sumaišties dėl akseleracijos, autoritetų pokyčių, santykių kaitos, ypač lytinio tapatumo formavimosi. Merginos, skirtingai nei vaikinai, pasižymi ankstesne branda, fiziniais pokyčiais, tai nulemia jų psichologinę bei socialinę būseną. Jos dažniausiai yra nepatenkintos savo išvaizda dėl kūno pokyčių – moteriškų formų atsiradimo, nors vaikinams - priešingai - tai yra laukiamas veiksnys, nes paauglystės metais fiziškai subrendę vyriškos lyties atstovai pripažįstami kaip autoritetai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad svarbiausi socialinės adaptacijos veiksniai paauglystėje - šeima, bendraamžiai, ugdymo institucijos elementai, kultūra, mikroklimatas, pedagogai, taip pat itin svarbus pačių paauglių dalyvavimas, įsitraukimas į naują socialinę aplinką, taip sukuriant produktyvius, abipusius santykius su aplinkiniais, pagrįstus tarpusavio pasitikėjimu, palaikymu ir bendradarbiavimu.

2. EMIGRAVUSIŲ ŠEIMŲ PAAUGLIŲ SOCIALINĖ ADAPTACIJA DIDŽIOSIOS BRITANIJOS UGDYMO INSTITUCIJOSE: EMPIRINIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodologija

Empirinio tyrimo tikslas – empiriškai ištirti emigravusių šeimų paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose.

Empirinio tyrimo metodai. Siekiant išsiaiškinti emigravusių šeimų paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose buvo atliktas empirinis tyrimas. Tyrimas paremtas emigravusių paauglių ir artimiausiai su paaugliais susijusių grupių – tėvų bei ugdymo institucijų pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais, nuomone ir patirtimi. Buvo naudojamas kokybinis tyrimas – pusiau struktūrizuotas pokalbis-interviu. K. Kardelis (2005) nurodė, kad interviu - tai tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio paskirtis – žodžiu gauti tyrimo uždaviniams reikalingą informaciją. Kokybinio tyrimo - pusiau struktūrizuoto interviu atlikimas sudarė sąlygas:

- pažvelgti į tiriamą reiškinį taip, kaip jį konstruoja emigravę paaugliai, jų tėvai bei pedagogai, dirbantys su imigravusiais paaugliais, todėl tyrimo dalyviams pateikiama atvira klausimų forma, tai sudarė sąlygas informantams atskleisti asmeninį požiūrį į emigravusių paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose. Dėl tiesioginio emigravusių paauglių, jų tėvų bei pedagogų kontaktavimo su interviu gavėju buvo kuriama palaikanti atmosfera - pritariama informato atsakymams, kurie nebuvo koreguojami, nes buvo laikomasi principo – „nėra neteisingų atsakymų“. Tyrimo dalyviams pateikus atsakymus „Nežinau“, „Neturiu nuomonės“ interviu gavėjas turėjo galimybę dar kartą paklausti tyrimo dalyvių ar klausimą pateikti kita forma bei prireikus užduoti papildomą klausimą.
- emigravusių paauglių socialinę adaptaciją išnagrinėti platesniu aspektu, todėl taikytas trianguliacijos principas - į tyrimą buvo įtrauktos trys skirtingos tiriamųjų grupės: emigravę paaugliai, jų tėvai bei pedagogai, dirbantys su imigravusiais paaugliais.
- iš dalies neeikvoti didelių sąnaudų, nes tyrime interviu klausimai pateikiami žodine forma, tai leidžia nenaudoti materialinių kaštų. Taip pat dėl tiriamųjų gyvenamosios vietos naudota internetinės prieigos (*Skype* programa).
- parengti interviu gavėją (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008; Kardelis, 2007; Tidikis, 2003).

Orientaciniai interviu klausimai skirti atskiroms tiriamųjų grupėms buvo sudaryti vadovaujantis mokslinių šaltinių bei reglamentuojančių dokumentų analize:

- Pusiau struktūrizuoto interviu su emigravusių šeimų **paaugliais** metu pateikti 28 klausimai (žr. 1 priedas). Pirmieji 3 klausimai skirti nustatyti emigravusių paauglių demografinius duomenis. Kiti klausimai buvo suskirstyti į blokus: *socialinės adaptacijos supratimas, emigracijos reiškiny, šeimos institutas, ugdymo institucija* bei *bendraamžiai*. Pirmajame bloke siekta išsiaiškinti emigravusių paauglių bendrą socialinės adaptacijos supratimą ir jos ypatumus. Antrajame - norima nustatyti emigracijos reiškinio aspektus – emigracijos šeimos struktūrą bei kylančias baimes emigruojant. Trečiajame - išsiaiškinti tėvų ir paauglių santykius po emigracijos. Ketvirtajame – nustatyti svarbiausius ugdymo institucijos veiksnius, lemiančius paauglių socialinę adaptaciją. Penktajame – siekiama iširti bendraamžių daromą įtaką bei jų reakciją į imigravusį paauglį.
- Pusiau struktūrizuoto interviu su emigravusių šeimų paauglių **tėvais** metu pateikti 29 klausimai (žr. 2 priedas). Pirmieji klausimai buvo skirti nustatyti demografinius emigravusių šeimų tėvų duomenis. Kiti klausimai suskirstyti į tokius blokus: *socialinės adaptacijos supratimas, emigracijos reiškiny, santykiai su paaugliu, santykiai su ugdymo institucija* ir *bendraamžiais*. Pirmasis blokas skirtas išsiaiškinti, kaip tėvai supranta socialinę adaptaciją ir jos veiksnius, o antrasis blokas – emigracijos reiškinio įtaką paaugliui. Trečiuoju bloku norima išsiaiškinti tėvų santykius su paaugliu po ir prieš emigraciją. Ketvirtuoju bloku siekta nustatyti tėvų santykius su ugdymo institucija, susitikimų dažnumą, vyraujančią bendravimo stilių bei pedagogų teikiamą pagalbą. Paskutinis blokas skirtas nustatyti bendraamžių daromą įtaką.
- Pusiau struktūrizuoto interviu su **pedagogais**, dirbančiais su imigravusių šeimų paaugliais, metu pateikti 26 klausimai (žr. 3 priedas). Pirmieji du klausimai skirti nustatyti demografinius informantų duomenis. Kiti klausimai apėmė tokius blokus: *socialinės adaptacijos supratimą, ugdymo institucijos kultūrą ir mikroklimatą, pedagogų požiūrį į imigravusius paauglius, ugdymo institucijos santykius su šeimos institutu* bei *bendraamžius*. Pirmajame bloke buvo siekiama išsiaiškinti pedagogų socialinės adaptacijos supratimą bei jos veiksnius. Antrajame – iširti ugdymo institucijos kultūros bei mikroklimato veiksnius emigrantų atžvilgiu. Trečiajame bloke - nustatyti pedagogų požiūrį bei imigravusių paauglių vertinimą. Ketvirtajame ir

penktajame blokuose - išsiaiškinti palaikomus santykius su tėvais bei bendraamžių daromą įtaką imigravusiems paaugliams, siekiantiems adaptuotis.

Tyrimo imtis: Kokybinio – pusiau struktūruoto interviu tyrimo imtį sudarė tiriamieji, atstovaujantys populiacijai. Tikslinei imčiai nustatyti naudotas kritinės atrankos metodas, kuris yra nurodomas kaip veiksmingas būdas, leidžiantis atrasti ir nustatyti kokybiškus duomenis (Rupšienė, 2007). Todėl pasirenkant informantus vadovautasi patikimumo, žinomumo kriterijumi, t.y. parinkti tokie tiriamieji, kurie turi žinių, patirties, susijusios su imigravusių šeimų paauglių adaptacija ugdymo institucijoje. Atsižvelgiant į imigravusių paauglių amžių ir ugdymo institucijų pobūdį, pasirinktos konkrečios ugdymo institucijos, kuriose mokosi imigravę paaugliai bei dirba lietuvių kilmės pedagogai. Bendradarbiaujant su ugdymo institucijomis Didžiojoje Britanijoje buvo parinkti informantai – imigravę paaugliai, jų tėvai bei lietuvių pilietybės pedagogai. Interviu metu buvo išsiaiškinama kokioje ugdymo institucijoje jie mokosi/dirba. *Pirmajai informantų grupei* - pasirinkti tie informantai, kurie atvyko būdami paaugliai ir jų gyvenimo laikotarpis šalyje ne trumpesnis kaip trys mėnesiai. *Antrajai informantų grupei* parinkti imigravusių paauglių tėvai, kurie imigravo su 12-18 metų vaikais. *Trečiajai informantų grupei* – atrinkti pedagogai, kilę iš Lietuvos, kurie dirba su iš Lietuvos emigravusiais paaugliais ne mažiau kaip 3 mėnesius. Su tiriamaisiais buvo iš anksto susitarta dėl interviu, kadangi pokalbis buvo vykdomas pačios darbo autorės pastangomis vykstant į Didžiąją Britaniją bei prireikus pasitelkiant internetines prielaidas. Taip pat dėl ribotų galimybių pasitelktas interviu gavėjas, kuris apklausė tris informantus. Dėl interviu gavėjų laiko stokos bei pačių informantų užimtumo buvo siekiama suderinti abiems grupėms tinkamą laiką ir vietą. Su tiriamaisiais buvo susitarta ugdymo institucijose, namuose ar viešosiose erdvėse.

B. Bitino, R. Rupšienės, V. Žydžiūnaitės (2008) teigimu, tikslingiems ir patikimiems interviu duomenims gauti pakanka 10 informantų, todėl vadovaujantis mokslininkų pastebėjimais, kiekvienoje tiriamųjų grupėje dalyvavo ne mažiau 10 informantų, o iš viso apklausoje dalyvavo 50 informantų: 30 emigravusių šeimų paauglių (15 merginų, 15 vaikų), 10 emigravusių paauglių tėvų bei 10 lietuvių kilmės pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais. Atlikdama tikslią atranką, susidūriau su pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais, nuogąstavimu dėl interviu. Šie pageidavo pirmiausia tyrimo klausimus gauti elektroniniu paštu. Taip pat pedagogai neigiamai reagavo į pokalbių įrašymą, tačiau paaiškinus, kad pokalbio įrašas bus naudojamas tik magistro darbe, buvo gautas sutikimas. Tuo tarpu imigravę paaugliai bei jų tėvai neatsisakė dalyvauti tyrime bei patys parodė iniciatyvą. Tyrimo

metu paaiškėjo, kad informantai turi tvirtą nuomonę, kas nulemia emigravusių paauglių socialinę adaptaciją ugdymo institucijoje. Tačiau pusiau struktūruotas interviu atskleidė ryškius skirtumus tarp emigravusių paauglių bei jų tėvų nuomonės dėl socialinės adaptacijos ugdymo institucijoje.

Tyrimo instrumento validumas. Pusiau struktūruotų interviu tinkamumas buvo patikrinamas naudojant eksperimentinį metodą, siekiant nustatyti, ar sudarytas tyrimo instrumentas atskleidžia tiriamąjį aspektą – emigravusių šeimų paauglių socialinę adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose. Buvo suorganizuoti trys bandomieji interviu su emigravusiais paaugliais, jų tėvais bei pedagogais, dirbančiais su imigravusiais paaugliais. Pilotažinis tyrimas atskleidė interviu klausimų tinkamumą. Taip pat interviu klausimai buvo pateikti darbo vadovei.

Tyrimo duomenų analizė. Gauti tyrimo duomenys buvo grupuojami ir interpretuojami, pasitelkus turinio analizės (angl. content analysis) metodą. Anot K. Kardelio (2005), kokybinių duomenų analizė vyksta apibūdinant subjektą, kurio atsakymai pateikiami žodžiu ar kitokia neskaitmenine forma. R. Tidikio (2003) teigimu, subjekto apibūdinimas susijęs su atrankos elementais - žodžiais, frazėmis, sąvokomis bei kitais prasminiais vienetais: sakiniais, temomis ir kt. Todėl vadovaujantis minėtu analizės metodu pirmiausia buvo išskiriami: esminiai emigravusių šeimų paauglių, jų tėvų bei pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais, atsakymų aspektai; prasminiai elementai identifikuoti bei suskirstyti į subkategorijas; interpretuojami turinio duomenys.

2.2. Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo vadovautasi bendrosiomis moralinėmis normomis bei taisyklėmis, todėl iš tyrimo siekta eliminuoti bet kokius etikos normoms prieštaraujančius veiksniai.

Pirmiausia buvo informuojamas ir parengiamas interviu gavėjas, kuris buvo atrinktas pagal išlaidų/naudos santykį. Dėl emigravusių paauglių, jų tėvų bei pedagogų gyvenamosios vietos atstumo buvo nuspręsta pasirinkti interviu gavėją, kurio gyvenamoji vieta sutapo su informantų, todėl vadovautasi prieinamumo aspektu. Parengtas interviu gavėjas taip pat suderino vietą ir laiką, darbo autoriai susitikti su tiriamaisiais.

K. Kardelio (2007) teigimu būtina tiksliai instrukuoti interviu gavėjus siekiant apsaugoti nuo galimų neigiamų padarinių tiek tyrimo dalyviams, tiek tyrimo duomenims. Dėl galimo poveikio tyrimo duomenims bei informantams interviu gavėjas buvo atrinktas vadovaujantis objektyviu būsimo interviuotojo požiūriu. Norint sumažinti apklausos patikimumo paklaidą, ypač atsirandančią dėl interviu gavėjo kaltės, buvo aiškiai suformuluoti ir pateikti

klausimai, skirti emigravusiems paaugliams, jų tėvams bei pedagogams. Taip pat išsamiai interviu gavėjas supažindinamas su apklausos procedūra ir darbo tema. Aptartos pusiau struktūrizuoto pokalbio gairės bei kontūrai, sudarant sąlygas esant poreikiui keisti klausimų seką ar juos pateikti kita forma be alternatyvių atsakymų.

Siekiant gauti tikslius tyrimo duomenis bei gavus leidimus pokalbiams su informantais – imigravusiais paaugliais, jų tėvais bei pedagogais, buvo įrašinėjami į skaitmeninę laikmeną ir pateikti darbo autorei.

Kokybiniam tyrimui atlikti buvo pasirinktas pusiau struktūrizuotas pokalbis – interviu su emigravusiais paaugliais, jų tėvais ir pedagogais, dirbančiais su imigravusiais mokiniais. Dėl paauglių amžiaus (12 - 18 m.) pirmiausia buvo susisiekiama su pedagogais ir emigravusių paauglių tėvais, gavus jų sutikimą bei atsakius į iškilusius, buvo kreipiamasi į paauglius. Su informantais buvo susitarta iš anksto, paaiškinus interviu tikslą, pokalbio trukmę, informavus apie tiriamųjų duomenų panaudojimą tyrime bei interviu gavėjo vaidmenį.

Atliekant tyrimą buvo grindžiama tokiais principais (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008; Kardelis, 2007):

- *Savanoriškumo* - informantai galėjo pasirinkti dalyvauti tyrime ar ne, todėl dalyvavo informantai tik žodžiu patvirtinę sutikimą, taip pat bet kuriuo metu informantai galėjo nutraukti pokalbį bei neatsakyti į jiems nepriimtinius klausimus.
- *Pagarbos asmens orumui* - pateikiama informacija apie tyrimą, jo tikslą bei gautų duomenų panaudojimą.
- *Konfidencialumo/anonimiškumo* - užtikrinamas informanto anonimiškumas, todėl analizuojant tyrimo duomenis dėl asmens tapatybės nustatymo galimybės buvo pakeisti informatų vardai. Vis dėlto dėl tam tikrų duomenų paviešinimo informantams buvo paaiškinamos konfidencialumo/anonimiškumo ribos. Analizuojant duomenis buvo pateiktos užimamos pareigos, amžius, lytis ir kt. Vadovaujantis K. Kardelio (2007) rekomendacijomis, siekiant nepažeisti informantų konfidencialumo, kaip minėta, buvo išbraukti tam tikri duomenys apie informantus, pateikiant „nepilną“ informaciją ar sąmoningai įvedant klaidų.
- *Teisingumo* - garantuojamas sąžiningas elgesys su respondentu bei iš jo gauta informacija, todėl pateikti emigravusių paauglių, jų tėvų ar pedagogų atsakymai nebuvo keičiami, „pritraukiami“ ar naudojami ne tyrimo tikslams.
- *Grįžtamumo* – informantams buvo garantuojamas tyrimo rezultatų grįžtamumas, jei šie pageidavo.

2.4.1. Kokybinio tyrimo duomenų analizė ir interpretacija lyties aspektu

Pusiau struktūruotame interviu išviso dalyvavo 50 informantų. Iš jų buvo apklausta 30 imigravusių šeimų paauglių, besimokančių Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose. Tyrimo metu buvo apklausta 15 merginų ir 15 12 - 18 metų paauglių vaikinių. Apklaustųjų merginų amžiaus vidurkis – 17, o vaikinių 16 metų. Gyvenimo Didžiojoje Britanijoje merginų ir vaikinių vidurkis - 2 metai (žr. 6 lent.).

6 lentelė

Emigravusių šeimų paauglių imties charakteristika (I=30)

Lytis													
Mergaitė (I=15)							Berniukas (I=15)						
Amžius													
12m.	13m.	14m.	15m.	16m.	17m.	18m.	12m.	13m.	14m.	15m.	16m.	17m.	18m.
-	-	-	1	3	6	5	-	1	1	2	1	8	2
Gyvenimo Didžiojoje Britanijoje laikotarpis													
Iki metų	2 metai	3 metai	4 metai	5 metai	Iki metų	2metai	3metai	4metai	5 metai	6 metai			
3	5	1	4	1	6	3	3	-	2	1			
Emigracija su šeima													
Pilna šeima	Pasilikęs vienas iš tėvų		Pasilikęs vienas iš brolių/seserų			Pilna šeima	Pasilikęs vienas iš tėvų		Pasilikęs vienas iš brolių/seserų				
14	1		-			13	1		1				

Kaip pateikta „*Emigravusių šeimų paauglių imties charakteristikoje*“ (žr. 6 lent.), didžioji dalis emigravusių paauglių (merginų -14, vaikinių – 13) išvyko į Didžiąją Britaniją su pilna šeima. M. Berns (2009) teigimu, branduolinė šeima yra reikšmingiausia paauglių socialinės adaptacijos procesui. Toks reikšmingumas atsiskleidžia ties šeimos kaip pagrindinio instituto funkcionalumu, t.y. pilnoje šeimoje paauglys nusistato elgesio modelius bei normas, formuoja savo asmenybę, gauna įvairios ir ypač reikšmingos patirties tolimesniam gyvenimui (Leliūgienė, 2002). Vis dėlto 2 emigravę paaugliai (1 mergina, 1 vaikinai) neteko galimybės nuolat matytis su vienu iš tėvų, šiems pasilikus Lietuvoje. Minėti struktūriniai pokyčiai gali sukelti neigiamus padarinius, kurie stabdo socialinę paauglių adaptaciją. Tokie padariniai pasireiškia tiek paaugliams, kurie turi daugiau prisitaikymo problemų nei pilnoje šeimoje gyvenantys bendraamžiai, tiek tėvams, kuriuos slegia didesnė moralinė/finansinė atsakomybė (Berns, 2009).

Taip pat tyrime dalyvavo 10 emigravusių paauglių tėvų bei 10 moteriškos lyties pedagogų, dirbančių su imigrantais. 9 pedagogės nurodė, kad dirba dalyko mokytojomis, o tik 1 – klasės auklėtoja. Vis dėlto pažymėtina, kad Didžiojoje Britanijoje pedagogai atlieka įvairias pedagogines funkcijas, t.y. dalyko mokytojai dažnai turi papildomų pareigų – kuruoti vaikus,

teikti pagalbą, vykdyti projektus ir kt. Todėl būtų netikslinga teigti, kad pedagogai - tik dalyko mokytojai. Visos pedagogės lietuvių tautybės, t.y. gebančios kalbėti lietuvių kalba ir dirbančios mokyklose, skirtose imigrantams (lituanistinės mokyklos). 6 mokytojos dirba šeštadieninėse mokyklose, o 4 trečiadieniais ir ketvirtadieniais.

Emigravusių šeimų tėvų imties charakteristika atskleidė, kad tėvų lyties pasiskirstymas buvo tolygus (5 moterys/5 vyrai). Informantų vaikų amžiaus vidurkis - 14 metų. Vaikų pasiskirstymas lyties aspektu netolygus – 7 berniukai ir 3 mergaitės. Taip pat gyvenimo Didžiojoje Britanijoje vidurkis apie 4 metus (žr. 7 lent.).

7 lentelė

Emigravusių šeimų tėvų imties charakteristika (I=10)

Lytis																			
Moteris (I=5)							Vyras (I=5)												
Vaiko lytis																			
Mergaitė				Berniukas				Mergaitė				Berniukas							
3				2				-				5							
Vaiko amžius																			
12m.	13m.	14m.	15m.	16m.	17m.	18m.	12m.	13m.	14m.	15m.	16m.	17m.	18m.						
1	2	1	-	1	-	-	1	2	-	-	1	-	1						
Gyvenimo Didžiojoje Britanijoje laikotarpis																			
Iki metų		2 metai		3 metai		4 metai		5 metai		6 metai		7 metai		8 metai		9 metai		10 metų	
2		1		2		-		1		3		-		-		-		1	

Toliau pristatomi emigravusių šeimų paauglių socialinės adaptacijos Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose tyrimo rezultatai. Klausimai, skirti informantams, buvo suskirstyti į blokus, apimančius: *socialinės adaptacijos supratimą, emigracijos reiškinį, šeimos institutą, ugdymo instituciją* bei *bendraamžius*. Todėl toliau tyrimo duomenų analizė bus atlikta vadovaujantis šiais blokais, o išsakyta paauglių, tėvų bei pedagogų nuomonė suskirstyta į kategorijas bei subkategorijas, kurios pagrįstos jas patvirtinančiais teiginiais.

Socialinės adaptacijos samprata. Siekiant išsiaiškinti socialinės adaptacijos supratimą paauglių, tėvų bei pedagogų buvo klausiama: „*Kaip manai(-ote), kas yra socialinė adaptacija?*“. Pastebėta, kad paauglių atsakymuose dominuoja prisitaikymo samprata bei bendraamžių daroma įtaka šiam procesui (žr. 8 lent.).

Bendras socialinės adaptacijos supratimas paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai ¹	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Socialinės adaptacijos samprata	Prisitaikymas	23	<p>„<...>prisitaikymas prie naujos aplinkos“ (I-1)</p> <p>„<...>prisitaikymas“ (I-2)</p> <p>„<...> prisitaikymas prie naujos aplinkos“ (I-3)</p> <p>„<...> įsiliejimas“ (I-5)</p> <p>„prisitaikymas prie kitos aplinkos“ (I-6)</p> <p>„<...>prisitaikymas prie naujos aplinkos“ (I-7)</p> <p>„žmogus pripranta prie naujos aplinkos“ (I-8)</p> <p>„pritapimas prie mokyklos“ (I-9)</p> <p>„prisitaikymas prie naujos aplinkos“ (I-10)</p> <p>„Prisitaikymas prie kitos aplinkos“ (I-11)</p> <p>„<...>reiškinys, kurio metu žmonės taikosi, adaptuojasi prie aplinkos“ (I-12)</p> <p>„prisitaikymas prie aplinkos“ (I-13)</p> <p>„Prisitaikymas aplinkoje“ (I-14)</p> <p>„<...>prisitaikymas tam tikroje aplinkoje“ (I-15)</p>	<p>„<...>pripranti prie šalies“ (I-2)</p> <p>„pripranti prie Anglijos, kai pripranti prie šalies“ (I-3)</p> <p>„<...>pripranta prie naujos aplinkos“ (I-4)</p> <p>„Pritapimas toje šalyje“ (I-10)</p> <p>„<...>prisitaikymas prie aplinkos, prie žmonių“ (I-7)</p> <p>„<...>pritapti prie pasikeitusios aplinkos“ (I-8)</p> <p>„<...>žmogus įsilieja į naują visuomenę“ (I-9)</p> <p>„<...>įsilieji į naują gyvenamąją vietą“ (I-11)</p> <p>„prisitaikyti naujoje aplinkoje“ (I-13)</p> <p>„<...>prisitaikymas, kai atvyksti į naują šalį“ (I-14)</p>
	Bendraamžiai	5	<p>„<...> prie savo bendramžių paauglių“ (I-4)</p>	<p>„<...>prie kitų mokinių“ (I-1)</p> <p>„draugų susiradimas“ (I-5)</p> <p>„<...>prie draugų“ (I-12)</p> <p>„<...>bendravimas su žmonėmis“ (I-15)</p>

Tyrimas atskleidė, kad paauglės merginos ir paaugliai vaikinai laikosi itin panašios adaptacijos sampratos. Buvo išskirtos tokios kategorijos: „prisitaikymas“ bei „bendraamžiai“. Daugiausia informatai socialinę adaptaciją susiejo su tam tikru prisitaikymu, tai atskleidžia, kad paauglių adaptacijos suvokimas artimas K. Samašonok, V. Gudonio, A. Juodraičio (2010) bei R. Masaitytės – Apuokienės, A. Ramanauskaitės (2010) pateikiamoms sampratomis. Mokslininkai pažymi, kad adaptacija yra asmens prisitaikymas prie kintančių sąlygų, naujos aplinkos.

Vis dėlto ne visi paaugliai turėjo žinių apie adaptacijos sampratą. Vienas informantas – paauglys vaikinai - nurodė, kad nežino, ką reiškia socialinė adaptacija („Nežinau“ (I-6)).

¹ Šiame darbe naudojamos citatos iš pusiau struktūruoto pokalbio-interviu, informantų kalba netaisyta.

Taip pat toks pat klausimas buvo pateiktas tėvams bei pedagogams, kurie socialinę paauglių adaptaciją siejo su daugiau skirtingų veiksnių, tai „*prisitaikymu*“, „*mokyklos aplinka*“, „*bendraamžiais*“ bei „*vertybėmis*“, kurias išskyrė pedagogai (žr. 9 lent.).

9 lentelė

Bendras socialinės adaptacijos supratimas tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Socialinės adaptacijos samprata	Prisitaikymas	9	„<...>prisitaikymas paprasčiausiai naujoje šalyje“ (I-5) „Su prisitaikymu“ (I-6) „Įsiliejimu į aplinką“ (I-9)	„mokinių prisitaikymu prie esamų sąlygų, šalies“ (I-2) „mokinių prisitaikymu“ (I-3) „prisitaikymu prie mokyklos“ (I-4) „prisitaikymu mokykloje prie aplinkos“ (I-5) „prisitaikymas“ (I-6) „siejasi su prisitaikymu“ (I-8)
	Mokyklos aplinka	5	„Socialinė paauglių adaptacija manyčiau, siejasi su mokykla“ (I-1) „Su aplinka <...>“ (I-4) „prisitaikymas prie aplinkos“ (I-10) „Su pedagogais, išsilavinimu“ (I-3)	„pritaipimu prie mokyklos sąlygų“ (I-1)
	Bendraamžiai	5	„<...> pritaipimas naujame kolektyve“ (I-2) „draugai <...>“ (I-4) „pradeda bendrauti su bendraamžiais“ (I-7) „susiranda draugų ir saugiai jaučiasi“ (I-8)	„<...> jų įsiliejimu į kolektyvą“ (I-8)
	Vertybės	1	-	„<...> šeimoje įgytomis vertybėmis“ (I-7)

Daugiausia informantai, taip pat kaip ir paaugliai, adaptacijos sampratą siejo su *prisitaikymu*, tačiau taip pat išryškėjo tolygios pozicijos ties „*mokyklos aplinka*“ bei „*bendraamžiais*“. Vis dėlto informantų požiūris išsiskyrė – tėvai daugiau akcentavo mokyklos aplinką (4), o pedagogai – bendraamžius (4). D. K. Kuzmickaitė (2008) taip pat pastebėjo bendraamžių daromą įtaką adaptacijos procesui ir nurodė, kad imigravusio paauglio priklausymas bendraamžių grupei liudija apie sėkmingą socialinę adaptaciją.

Duomenų analizė atskleidė, kad tėvai bei pedagogai turi daugiau socialinės adaptacijos sąsajų nei paaugliai. Vienas iš informantų nurodė, kad adaptacija siejama su „*šeimoje įgytomis vertybėmis*“, tai dar kartą patvirtina Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (1996), kad šeima teisiniu aspektu yra atsakinga už nepilnametį ir gali būti tapatinama su pirmine ugdymo institucija.

Kadangi socialinė paauglių adaptacija tiesiogiai susijusi su kylančiais sunkumais, todėl informatų buvo klausima: „Kaip, Jūs(tu) manote(-ai), su kokiais sunkumais susiduria imigravusios paauglės merginos, siekiančios adaptuotis ugdymo institucijoje?“/ „Kaip Jūs(tu) manote (-ai), su kokiais sunkumais susiduria imigravę paaugliai vaikinai, siekiantys adaptuotis ugdymo institucijoje?“

10 lentelė

Sunkumai, su kuriais susiduria imigravę paaugliai ugdymo institucijoje (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Pauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Psichologinė charakteristika	Asmeninės savybės	3	„Nuo pačio charakterio priklauso“ (I-9)	„nedrąsumas, nepasitikėjimas“ (I-10) „yra drovesnės“ (I-11)
Bendraamžiai	Draugai	8	„priims klasiškai“ (I-1) „<...> susiradimas draugų“ (I-2) „draugų yra sunkiau susirasti“ (I-3) „surasti draugų“ (I-12)	„Susirasti draugų“ (I-2) „Susirasti draugių“ (I-3) „draugų susiradimas“ (I-4) „prie draugų, klasiokų naujų“ (I-12)
Socialiniai	Komunikaciniai gebėjimai	8	„su kalba <...>“ (I-2) „<...>kalbos barjeras“ (I-4) „<...>kita kalba“ (I-6) „bendravimas“ (I-7) „Kalbos nemokėjimas“ (I-10)	„su kalba buvo sunku“ (I-2) „<...>kalbos barjeras“ (I-9) „<...>kalbos barjeras“ (I-14)
	Kitų požiūris	2		„kitų merginų reakcija“ (I-5) „kitų merginų požiūris“ (I-8)
	Patyčios	6	„<...> patyčios“ (I-3) „<...> patyčios“ (I-8)	„daugiau patyčių“ (I-3) „Patyčios<...>“ (I-5) „patyčių“ (I-7) „patyčių gali gauti<...>“ (I-12)
	Elgesys	1	„elgesys<...>“ (I-7)	-
	Išskirtinumas	2	„<...>kitoniškumas“ (I-8) „skirtumai“ (I-12)	-
	Konkurencija	2	„Konkurencija“ (I-5) „žiūri kaip į konkurentes“ (I-13)	-
Išoriniai	Išvaizda	8	„<...>mada“ (I-5) „<...>išvaizda“ (I-6) „Išvaizda“ (I-7) „naujas stilius“ (I-8) „apranga, stilius“ (I-7) „aprangos, dėl išvaizdos“ (I-11) „išvaizdos dėl aprangos“ (I-12)	„išvaizda <...>“ (I-15)
Kultūriniai	Kultūrinis tapatumas	1	-	„<...>kultūra“ (I-9)
Ugdymo institucijos	Pedagogai	2	„<...> mokytojai“ (I-1) „iš mokytojos pusės, su mokytojais bendrauti“ (I-15)	-
	Taisyklės	1	„pritaikymas prie naujų pamokų, naujų dalykų, įvedamų dalykų, prie tvarkos, mąstymo“ (I-10)	-

Atliekant turinio analizę informantų atsakymai apėmė išskirtas 6 pagrindines kategorijas: „psichologinė charakteristika“; „bendraamžiai“; „socialiniai“; „išoriniai“; „kultūriniai“ bei „ugdymo institucijos veiksniai“. Daugiausia informantai akcentavo socialinius veiksnius, apimančius komunikacinius paauglių gebėjimus. Kaip nurodo N. Bankauskienė, S. Jegelevičienė (2006) bei A. A. Peguero (2008), gebėjimas bendrauti yra būtinas sėkmingai paauglių adaptacijai mokykloje. Net ir imigravusiam paaugliui, jau gebančiam kalbėti vietine kalba, gali kilti komunikacinių sunkumų dėl tam tikro kalbos akcento (Peguero, 2008). Tokie sunkumai gali sukelti tolimesnes reakcijas – patyčias. Nors informatai patyčių neišskyrė kaip vieno iš aktualiausių dalykų, bet jų atsakymai liudija apie jų egzistavimą tiek tarp merginų (2), tiek tarp vaikinių. (4) R. M. Berns (2009) pabrėžė, kad tokios patyčios kyla dėl nustatytų standartų neatitikimo, t.y. esamų skirtumų, kurie emigravusių paauglių atveju dažnai ir būna kalba bei tam tikras paauglių išskirtinumas. Vis dėlto tokį išskirtinumą pabrėžė tik paauglės merginos, tai leidžia daryti prielaidą, kad vaikinai mažiau akcentuoja esamus skirtumus. Analogiška situacija pastebima ir konkurencijos atžvilgiu. Informantų atsakymai liudija, kad, merginų nuomone, iškilę sunkumai susiję su tarpusavio konkurencija (2).

Vis dėlto paaugliai vaikinai, priešingai nei merginos, pabrėžė kitą reakciją. Minėti sunkumai ypač susiję su *bendraamžiais*. Bendraamžiai yra vienas iš reikšmingiausių socialinės adaptacijos veiksnių, nes paauglystės amžiuje draugų pripažinimas yra vienas iš svarbiausių uždavinių, todėl neįgyvendinus šio uždavinio, paaugliai gali susidurti su pasitikėjimo savimi ir kitomis problemomis (Boyd, Bee, 2010). Taip pat tokias problemas gali sukelti paauglių *išvaizda*. Tokią tendenciją ypač pabrėžė paauglės merginos, kas liudija, kad merginos pasižymi siekiu būti patraukliomis, ypač vyriškos lyties atstovams (Giddens, 2005).

Iš informantų pateiktų atsakymų galima pastebėti, kad dar vienas socialinę adaptaciją stabdantis veiksnys – *ugdymo institucija*. Tokią nuostatą pateikė tik imigravusios paauglės merginos, kurios ugdymo institucijos veiksnius siejo su *pedagogais* ir esamomis *taisyklėmis*. Darytina prielaida, kad pedagogai nėra pakankamai kompetentingi perteikti žinias ar sukurti palankią atmosferą imigravusiam paaugliui.

Mažiausiai paaugliai akcentavo *kultūrius* veiksnius, jį išskyrė paaugliai vaikinai (1) nurodydami, kad šie sunkumai būdingi ir merginoms (žr. 10 lent.). Tokia pozicija leidžia teigti, kad kultūrinis tapatumas nėra didelė problema adaptuojantis naujoje ugdymo institucijoje.

Vis dėlto sunkumai lyties aspektu pasireiškė taip pat tik vaikinams. Šie imigravę susidūrė su sportiniais sunkumais – tai patvirtino tiek paauglės merginos („*nėra mėgstantys*

sportuoti, jiems sunkiau susirasti draugų“ (I-12)), tiek paaugliai vaikinai („*savo sportiškumu*“ (I-1)).

Tik du paaugliai vaikinai nurodė, kad sunkumų adaptuojantis ugdymo institucijoje nebuvo („*<...> problemų nebuvo*“ (I-6); „*Negalėčiau atsakyti<...>*“ (I-13)). Kas liudija, kad itin mažai vaikinių ir juo labiau merginų, nepatiria jokių sunkumų prisitaikydami.

Lyginant tėvų ir pedagogų nuomones apie sunkumus, su kuriais susiduria paaugliai ugdymo institucijoje, išryškėjo identiškos kategorijos: „*bendraamžiai*“; „*socialiniai*“; „*išroriniai*“, „*kultūriniai*“ bei „*ugdymo institucijos sunkumai*“, tačiau nebuvo kategorijos, susijusios su asmeninėmis paauglio savybėmis (žr. 11 lent.).

11 lentelė

Sunkumai, su kuriais susiduria imigravę paaugliai ugdymo institucijoje tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Bendraamžiai	Draugai	6	„ <i><...> prie draugų</i> “ (I-3) „ <i><...> susirasti draugų</i> “ (I-9)	„ <i>susirasti naujų draugų</i> “ (I-1) „ <i>draugų susiradimas</i> “ (I-2) „ <i>susirasti draugų, pritaipyti prie klasės, prie kolektyvo</i> “ (I-4) „ <i>susirasti naujų draugų</i> “ (I-8)
Socialiniai	Komunikaciniai gebėjimai	8	„ <i>Kalbos barjeras <...></i> “ (I-1) „ <i><...> bendravimas</i> “ (I-2) „ <i><...> prie naujos kalbos</i> “ (I-3) „ <i><...> kalbos barjeras</i> “ (I-10)	„ <i>albos barjeras <...></i> “ (I-1) „ <i>problema yra kalba</i> “ (I-2) „ <i>bendravimo sunkumai</i> “ (I-5) „ <i>bendravimas tarpusavyje</i> “ (I-6)
	Konkurencija	3	„ <i><...> reikia stumdytis ragais, o čia nauja arena</i> “ (I-4) „ <i>išsikrovoti vietą po saulę</i> “ (I-7)	„ <i>kovoja dėl savo įvaidžio</i> “ (I-7)
	Išskirtinumas	1	-	„ <i>Nori išsiskirti</i> “ (I-6)
	Kitų požiūris	1	-	„ <i><...> kaip juos vertina kiti</i> “ (I-7)
	Patyčios	6	„ <i><...> priekabiai</i> “ (I-4) „ <i><...> patyčios įvairios</i> “ (I-5) „ <i>patyčių nebūtų</i> “ (I-6) „ <i><...> diskriminacija</i> “ (I-5)	„ <i><...> diskriminacija</i> “ (I-9) „ <i>diskriminacijos problema</i> “ (I-10)
Išoriniai	Išvaizda	5	„ <i><...> gali būti išvaizda</i> “ (I-2) „ <i><...> išvaizda</i> “ (I-6) „ <i>priklauso nuo aprangos</i> “ (I-8) „ <i>apranga, <...> išvaizda</i> “ (I-10)	„ <i><...> išvaizda</i> “ (I-6)
Kultūriniai	Kultūrinis tapatumas	3	-	„ <i><...> tradicijų, papročių nežinojimas</i> “ (I-1) „ <i>prisitaikyti prie vietinių tradicijų</i> “ (I-5) „ <i>Iškyla kultūrinių sunkumų</i> “ (I-10)
Ugdymo institucijos	Mokymosi rezultatai	1	-	„ <i>mokymosi rezultatai</i> “ (I-2) „ <i>mokymosi rezultatai</i> “ (I-3)

Daugiausia, kaip ir emigravusių paauglių nuomone (žr. 10 lent.), dominavo *socialiniai* sunkumai. Ypač socialiniai sunkumai, tėvų (4) ir pedagogų (4) nuomone, paaugliams pasireiškia

per *komunikacinius gebėjimus*, kuriuos labiau išskyrė emigravusių paauglių vaikinų tėvai (3). Komunikaciniai gebėjimai yra svarbūs ne tik paaugliams, bet ir jų tėvams, o tokia nuostata leidžia daryti prielaidą, kad kalbos barjeras būdingas ir tėvams, kaip patvirtina ir D. K. Kuzmickaitės (2008) tyrimą, kad tėvų gebėjimas komunikuoti naujoje šalyje yra būtinas, nes šie susiduria su formaliais kriterijais, būtinumu bendrauti su ugdymo institucija. Taip pat reikšmingi sunkumai – pasitaikančios *patyčios*, kurios neatsiejamos nuo *kitų požiūrio* bei *išskirtinumo*. M. G. R. Robichaud (2007) nurodė, kad *išskirtinumas* gali stabdyti socialinę adaptaciją, ypač jei jis pasireiškia kaip mados tendencijų neatitikimas. Tokie neatitikimai gali sukelti ir informantų išskirtus – *išorinius* sunkumus. Tačiau tokią nuostatą pabrėžė tėvai (4), nors vienas pedagogais taip pat paminėjo išvaizdos sunkumus.

Vis dėlto mažiausiai akcentuoti *ugdymo institucijos sunkumai*, pedagogų nuomone, atsiskleidė kitaip nei paauglių (žr. 10 lent.). Pedagogai išskyrė subkategoriją – *mokymosi rezultatai*. Silpni akademiniai paauglio rezultatai dažniausiai yra stabdantis veiksnys ugdymo institucijoje, tačiau galima teigti, kad pernelyg aukšti pasiekimai gali sulaukti neadekvačios bendraažių reakcijos (Robichaud, 2007)

Tėvai ir pedagogai taip pat išskyrė sunkumus, kurie būdingi tik paaugliams vaikinams. Sunkumai, su kuriais susiduria tik vaikinai, yra tam tikras vyriškumo demonstravimas („*prisidėtų jėgos, vyriškumo, lyderystės*“ (I-4)). Nors tai nėra tapatūs atsakymai su informantais paaugliais ir jų sportiškumo akcentavimu, vis dėlto tam tikras vyriškumas taip pat pasireiškia ir sportiškumu, todėl galima daryti prielaidą, kad paaugliai ir tėvai akcentuoja panašius sunkumus, būdingus tik vaikinams. Informantai nenurodė, su kokiais sunkumais susiduria tik merginos, kas leidžia teigti, kad merginoms būdingi sunkumai daugeliu atveju yra priskiriami ir vaikinams.

Toliau informantams, t.y. paaugliams, tėvams ir pedagogams, buvo pateiktas klausimas, susijęs su tinkamomis sąlygomis, kurios skatintų paauglių adaptaciją ugdymo institucijoje: „*Kaip Jūs(tu) manote(-ai), kokios turi būti sudarytos sąlygos merginoms, kad būtų lengviau prisitaikyti mokykloje?/ Kaip Jūs manote(-ai), kokios turi būti sudarytos sąlygos vaikinams, kad būtų lengviau prisitaikyti mokykloje?*“

Iš informantų paauglių atsakymų išryškėjo tokios pagrindinės kategorijos: „*socialiniai*“ ir „*ugdymo institucijos*“ veiksniai. Daugiausia, paauglių nuomone, socialinę adaptaciją skatina *ugdymo institucijos veiksniai*, kurie pasireiškia per *neformalią veiklą ugdymo institucijoje*. I. Beniušienė ir kt. (2005) neformalią veiklą susiejo su ugdymo institucijos klimatu, esamomis tradicijomis bei šventėmis, kurios, mokslininkų nuomone, suartina bendruomenę, ką patvirtina beveik vienodas tiek merginų (6) tiek vaikinų (8) skaičius. Vis dėlto informantų atsakymai

išsiskyrė ties *pedagogų teikiama pagalba*, kurią labiau akcentavo paauglės merginos (5). Pedagogai turi pasižymėti mokinių adaptaciją lengvinančiomis bei greitinančiomis kompetencijomis. Tokios kompetencijos, K. Kubilienės (2010) nuomone, yra pažinimo, vertinimo, motyvavimo ar metodinės skirtos ugdymo turinio perteikimui, kuri akcentavo tik merginos, tačiau jos šias sąlygas taikė ir vaikinams. Identiškos socialinę adaptaciją lengvinančios sąlygos, informantų nuomone, taip pat yra *uniformos*. Nors E. H. Schein (2004) uniformas išskiria prie paviršinio (išorinio) ugdymo institucijos lygmens visgi galima teigti, kad bendra išvaizda, t.y. neišsiskyrimas tarp bendraamžių tampa socialinę adaptaciją stimuliuojančiu veiksmu. (žr. 12 lent.)

12 lentelė

Socialinę adaptaciją skatinantys veiksniai ugdymo institucijoje paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Socialiniai veiksniai	Komunikacija	2	„bendravimas“ (I-8)	„pats bendrauji su naujais žmonėmis“ (I-14)
	Artimieji	1	-	„<...> tėvų pastūmėjimas, jų palaikymas“ (I-13)
	Bendraamžiai	2	„daugiau emigrantų vaikų“ (I-13)	„draugai paskatintų <...>“ (I-7)
	Laisvalaikis	2	„<...> laisvalaikis“ (I-11)	„<...> suartina vakarėliai“ (I-11)
	Pedagogų pagalba	8	„pedagogai“ (I-1) „pedagogų pagalba“ (I-4) „mokytojai turėtų padėti“ (I-10) „<...> mokytojai“ (I-12) „mokytojai priimtų“ (I-15)	„mokytojos galėtų padėti“ (I-2) „mokytojų pagalba“ (I-6) „mokytojų<...>“ (I-12)
Ugdymo institucijos veiksniai	Taisyklės	1	„taisyklės, nustatymai kažkokie“ (I-3)	-
	Mokymo turinys	2	„kažkokios programos“ (I-2) „programas“ (I-15)	-
	Neformali veikla ugdymo institucijoje	14	„susibūrimai ar būreliai ar susirinkimai“ (I-2) „renginys <...>“ (I-5) „užsiėmimai, renginiai, koncertai“ (I-7) „<...> būreliai“ (I-11) „renginių daugiau“ (I-12) „<...> būrelius“ (I-14)	„būrelių <...>“ (I-1) „renginiai vyktų, užklasinės veiklos“ (I-3) „būreliai“ (I-4) „organizuojami renginiai“ (I-5) „popamokinė veikla, renginių organizavimas“ (I-8) „popamokinė veikla (I-10) „Popamokinė veikla“ (I-11) „kokia nors veikla“ (I-15)
	Uniformos	4	„turėtų būti uniformos“ (I-6) „uniformos, kad visos būtų vienodos“ (I-9) „uniformos“ (I-11)	„<...> uniforma“ (I-15)

Taip pat paaugliai prie socialinę adaptaciją lengvinančių veiksnių nurodė *socialinius veiksnius*, kurie pasiskirstė apylygiai. Galima teigti, kad komunikacija, artimieji, bendraamžiai

bei tam tikras laikas, praleidžiamas kartu už ugdymo institucijos ribų, sudaro palankias sąlygas vykti adaptyviems procesams. Kaip anksčiau minėta, ypač bendraamžiai gali būti tiek socialinę adaptaciją sunkinančiu, ir šiuo atveju tiek lengvinančiu veiksnium, kas liudija šių aktualumą bei pedagogų kompetentingumą sukurti tinkamą terpę vykti pozityviems santykiams tarp bendraamžių. Tokia kuriama terpė gali pasireikšti per vykdomas sportines veiklas, nes būtent, informtų nuomone, veiksniai, skatinantys vaikinų adaptaciją, yra tokio tipo veiklos („<...> būreliai su sportu kas susiję, (I-10); „<...> sportas suartintų“ (I-13); „atkreiptų dėmesį į sportines veiklas“ (I-15)).

Lyginant tėvų atsakymus, išryškėjo tokios pačios kategorijos (*socialiniai* bei *ugdymo institucijos veiksniai*) (žr. 13 lent.).

13 lentelė

Socialinę adaptaciją skatinantys veiksniai tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Socialiniai veiksniai	Artimieji	4	„tėvai turėtų nepamiršti žiūrėti, kaip sekasi vaikui“ (I-5) „pabendrauti <...> su mama“ (I-6)	„Pagalba <...> tėvų“ (I-3) „Šeimos narių <...> pagalba“ (I-9)
	Bendraamžiai	3	„<...> draugų pagalbą“ (I-3)	„Pagalba klasiokų“ (I-3) „turėtų būti skiriamas draugas, vietinis mokinys <...> kuris padėtų adaptuotis“ (I-5)
	Patyčių nebuvimas	1	„<...> patyčių nebūtų“ (I-6)	-
	Komformistiškas elgesys	4	„neišsiskirtų nuo kitų“ (I-1) „<...> neišsiskirtų iš kitų“ (I-2) „Kad neišsiskirtų“ (I-7)	„nebūtų didelio socialinio skirtumo“ (I-7)
	Pedagogų pagalba	14	„Mokytojų pagalba“ (I-3) „<...> mokytojų“ (I-4) „tai pedagogai“ (I-5) „padėti pedagogai“ (I-8) „pedagogų pagalba“ (I-9) „skirta kokia mokytoja“ (I-10) -	„kažkokia pagalba gal psichologų konsultacija“ (I-1) „pagalba <...>“ (I-4) „pedagogo pagalba, patarimai“ (I-6) „<...> pedagogų dėmesio, darbuotojai padėti“ (I-8) „<...> mokytojų pagalba“ (I-9) „pagalbos specialistai <...>“ (I-10) „Skirti didesnę dėmesį, teikti pagalbą“ (I-2) „bendravimas, bendradarbiavimas, geranoriškumas“ (I-4)
Ugdymo institucijos veiksniai	Neformali veikla ugdymo institucijoje	5	„<...> būreliai“ (I-3) „Užklasinė veikla, būreliai“ (I-10)	„bendrauti bendruose renginiuose“ (I-1) „Turi būti kažkokia veikla“ (I-7) „organizuoti tam tikrą veiklą“ (I-8)
	Uniformos	2	„uniformos vienodos“ (I-1) „<...> uniformos“ (I-2)	-
	Maitinimas	1	„maistas mokyklos valgyklose“ (I-2)	

Tėvų ir pedagogų nuomone, daugiausia išryškėjo subkategorija – *pedagogų pagalba*. Tokią pagalbą daugiau akcentavo pedagogai. J. Dewey (Žvirduškas, 2012) nuomone pedagogas ir jo taikomas ugdymas turi būti visapusiškai orientuotas į mokinį – ypač imigravusį paauglį. Kryptinga orientacija pasireiškia per tinkamos aplinkos sukūrimą, kuri apima tarpusavio santykius, iškilusių problemų sprendimą, įvairiapusių metodų taikymą ir t.t. Nors šiek tiek mažiau akcentuota – *neformali veikla ugdymo institucijoje*, vis dėlto įvairiapusiai metodai, informatų nuomone, yra būtini bei pasireiškiantys ir neformalioje aplinkoje. Taip pat ne mažiau aktualus formalios aplinkos elementas – *mokinių uniformos*. Tokią poziciją išreiškė tik tėvai, kurie taip pat paminėjo ir *mokinių maitinimą*. Galima daryti prielaidą, kad mokinių uniformos bei maitinimas mokykloje, tėvų nuomone, skatina socialinę adaptaciją, dėl vienodų sąlygų, t.y. lėšų skyrimo aprangai ar maistui. L. Duoblienė (2012) vienodas sąlygas priskyrė prie mokinių bendrumo kaip kultūringos mokyklos normų, tai leidžia mokiniams jaustis visaverčiais ugdymo institucijos kaip bendruomenės nariais.

Taip pat tėvai bei pedagogai išskyrė kategoriją – *socialiniai veiksniai*, kurie pirmiausia atsiskleidžia per *artimuosius* bei *mokinių komformistišką elgesį*, kuriuos labiau pabrėžė paauglių tėvai. Komformistiškas elgesys apsiriboja ties neišskirtinumo aspektu, ko nepateikė informantai paaugliai (žr. 12 lent.). Galima daryti prielaidą, kad toks elgesys taip pat apima ir kultūrinę paauglių integraciją, kai kultūriniai skirtumai tampa beveik nepastebimi (Garšvė, 2011). Tokių skirtumų (ne)egzistavimas daro įtaką ir paauglių tarpusavio komunikacijai. Pedagogai daugiau nei tėvai akcentavo bendraamžių daromą teigiamą įtaką imigravusių paauglių socialinei adaptacijai. Tėvai, priešingai nei pedagogai, išskyrė subkategoriją – *patyčių nebuvimą*, kas taip pat nurodo tam tikrą bendraamžių daromą įtaką, tačiau šiuo atveju labiau bendraamžių pasyvumą nei aktyvumą, kaip pabrėžė pedagogai (žr. 13 lent.).

Tinkami, skatinantys emigravusių paauglių adaptaciją, veiksniai sudaro prielaidas teigti, kad paaugliams sudaromos sąlygos turi apimti tiek socialinius (šeimos, bendraamžių), tiek ugdymo institucijos (uniformos, neformali veikla, pedagogų pagalba) veiksnius. Iš paauglių atsakymų išryškėjo, kad paaugliams vaikinams reikalingos sąlygos – sportinė veikla, o tėvai ir pedagogai tokių esminių skirtumų lyties aspektu neišskyrė, todėl informantų buvo klausama: „*Kaip manote(-ai), kas socialiai adaptuojasi geriau, merginos ar vaikinai?*“

Iš emigravusių paauglių atsakymų išryškėjo, kad sėkmingesnė yra vaikinių socialinė adaptacija. Tokią poziciją išsakė merginos ir vaikinai. Vis dėlto informantai taip pat palaikė ir sėkmingesnę merginų adaptaciją, nors priešingai nei vaikinai, merginos savo sėkmingesnę

adaptaciją vertino pozityviau. Tačiau buvo informantų, kurie šią adaptaciją vertino tolygiai ir neišskyrė, kurios lyties atstovas adaptuojasi sėkmingiau (žr. 14 lent.).

14 lentelė

Merginų ir vaikinių socialinės adaptacijos palyginimas paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Sėkminga socialinė adaptacija lyties aspektu	Sėkmingesnė merginų socialinė adaptacija	8	„<...>merginos geriau“ (I-1) „<...>,merginos“ (I-2) „merginoms“ (I-3) „Vaikinai sunkiau“ (I-4) „Merginos, manau“ (I-12)	„Mano manymu, merginoms“ (I-8) „Esu skaitęs, kad merginos“ (I-9) „<...> manau vaikinai“ (I-15)
	Sėkmingesnė vaikinių socialinė adaptacija	18	„Vaikinai“ (I-5) „<...>vaikinai“ (I-6) „<...>gal vaikinai“ (I-7) „Vaikinai“ (I-8) „<...> vaikinai“ (I-9) „<...> vaikinai“ (I-10) „<...> vaikinai“ (I-11) „Galbūt vaikinai“ (I-13) „<...> vaikinai“ (I-14)	„Vaikinai“ (I-2) „Vaikinai“ (I-3) „Manau, kad vaikinai“ (I-4) „<...> vaikinai“ (I-5) „Vaikinai“ (I-6) „Vaikinai“ (I-10) „vaikinams geriau sekasi“ (I-12) „Galbūt vaikinai <...>“ (I-13) „Manyčiau vaikinai“ (I-14)
	Vienoda adaptacija	2	„Vienodai“ (I-15)	„<...> negaliu teigti, kad merginos ar kad berniukai geriau“ (I-1)

Siekiant išsiaiškinti tėvų bei pedagogų nuomonę, analogiškas klausimas buvo pateikiamas ir šioms informantų grupėms. Iš pateiktų atsakymų išryškėjo, kad tėvai ir pedagogai pateikė lygiavertes subkategorijas – *sėkmingesnę vaikinių adaptaciją* (6) bei *vienodą adaptaciją* (6). Informantų nuomone, taip pat, kaip ir paauglių (žr. 14 lent.), sėkmingesnė yra vaikinių adaptacija. D. G. Myers (2008) nurodo, kad merginos pasižymi didesniu jausmingumu bei tuo pačiu didesniu psichologiniu ir fiziniu dirglumu, ypač reaguojant į pokyčius, tai ir apsunkina socialinės adaptacijos procesą emigravus į Didžiąją Britaniją (žr. 15 lent.).

15 lentelė

Merginų ir vaikinių socialinės adaptacijos palyginimas tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Sėkminga socialinė adaptacija lyties aspektu	Sėkmingesnė merginų socialinė adaptacija	5	„<...> merginos“ (I-2)	„<...> merginos“ (I-2) „<...> merginos“ (I-3) „Galvočiau, kad merginos“ (I-4) „Gal merginos“ (I-8)
	Sėkmingesnė vaikinių socialinė adaptacija	6	„<...> vaikinai“ (I-4) „<...> berniukas“ (I-6) „<...> gal vaikinai“ (I-8)	„<...> vaikinai“ (I-7) „Vaikinai“ (I-9) „<...> geriau adaptuojasi vaikinai“ (I-10)
	Vienoda adaptacija	6	„Manau, ir tie ir tie <...>“ (I-1) „<...> merginos ir vaikinai“ (I-3) „Tiek merginos, tiek vaikinai“ (I-10)	„Būna visaip“ (I-1) „tiek merginos, tiek vaikinai“ (I-5) „Aš manau, kad vienodai“ (I-6)

Kaip matyti iš pateiktos lentelės (žr. 15 lent.), informantų atsakymai labiausiai išsiskyrė vertinant paauglių merginų socialinę adaptaciją. Ją pozityviau vertino pedagogai (4) nei tėvai (1). Galima teigti, kad merginoms ir vaikinams reikalingas konkretus laikotarpis, per kurį imigrantas daugiau ar mažiau adaptuojasi, todėl toliau informantų buvo klausama - „*Kaip manote(-ai), kiek trunka paauglių socialinė adaptacija?*“ (žr. 16 lent.).

16 lentelė

Laikas, reikalingas adaptuotis ugdymo institucijoje paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Socialinės adaptacijos laikotarpis	Iki trijų mėnesių	17	„Gal savaitę, <...> Gali užtrukti ir mėnesį“ (I-1) „<...> nuo savaitės iki mėnesio“ (I-2) „Nuo kokių trijų mėnesių“ (I-3) „<...> trijų mėnesių“ (I-4) „<...> mėnuo“ (I-5) „<...> mėnesį, du“ (I-6) „Tris mėnesius“ (I-9) „<...> dviejų mėnesių laikotarpy“ (I-10) „per savaitę pritaip“ (I-11)	„<...> mėnesį“ (I-1) „<...> trys savaitės“ (I-3) „Gal vieną mėnesį“ (I-5) „Keletos mėnesių <...>“ (I-7) „<...> trys mėnesiai“ (I-9) „<...> per porą savaitių, gali trukti ir porą mėnesių“ (I-11) „<...> du mėnesiai“ (I-12) „Mėnesį, pusę“ (I-15)
	Iki pusės metų	9	„<...> iki pusės metų“ (I-3) „<...> apie pusę metų mažiausiai“ (I-8) „<...> reikia pusę metų“ (I-12) „Maždaug pusę metų“ (I-13) „apie keturis mėnesius“ (I-14)	„<...> pusę metų“ (I-1) „<...> keturis metus“ (I-2) „Pusę metų“ (I-10) „<...> per metus laiko“ (I-14)
	Iki vienerių metų	4	„<...> gali metų pritreikti“ (I-11) „Metai kažkur“ (I-15)	„<...> maždaug metus“ (I-4) „<...> metus“ (I-6)
	Daugiau nei metus	3	„<...> apie pusantų metų“ (I-7)	„<...> metų nepakanka, bet dviejų turėtų pakakti“ (I-8) „Metų laiko nepakanka“ (I-13)

Informantų išskirtą socialinės adaptacijos laikotarpį – reikalingą laiką priprasti prie ugdymo institucijos sąlygų galima atskleisti per šias kategorijas: „*iki trijų mėnesių*“; „*iki pusės metų*“; „*iki vienerių metų*“ bei „*daugiau nei metus*“. Išsakyti informantų teiginiai atskleidžia, kad daugiausia imigravę paaugliai Didžiojoje Britanijoje adaptuojasi ilgiausiai per tris mėnesius (17). Visgi pats ilgiausias adaptacinis laikotarpis atsiskleidė kategorijoje „*daugiau nei metus*“ (3). Informantai tokį laiką nurodė per dvejus metus, kuriuos labiau išskyrė paaugliai vaikinai. Kaip nurodo A. Juodaitytė (2002), į adaptacijos sampratą į eina adaptavimasis prie socialinių, kultūrinių sąlygų, socialinių vaidmenų, normų, grupių, organizacijų ar socialinių institutų, tai liudija ypač sudėtingą ir daugiasluoksnį procesą, kurio laikotarpis yra skirtingas.

Pateikus tokį patį klausimą tėvams bei pedagogams, išryškėjo tokios analogiškos kategorijos: „*iki trijų mėnesių*“; „*iki pusės metų*“ bei „*daugiau nei metus*“.

17 lentelė

Laikas, reikalingas adaptuotis ugdymo insitucijoje tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Socialinės adaptacijos laikotarpis	Iki trijų mėnesių	9	„<...> gali užtrukti užtrukti ir savaitę, mėnesį“ (I-5)	„porą savaitių <...> o kiti ir porą mėnesių užtrunka“ (I-1) „nuo dviejų savaitių“ (I-2) „Nuo savaitės iki dviejų“ (I-3) „<...> ir mėnesį ir du, o kartais ir savaitės užtekų“ (I-4) „<...> mėnesio ir dviejų“ (I-6) „<...> apie mėnesį, du“ (I-8) „Manau, dvi savaites“ (I-9) „<...> gali trukti ir mėnesį“ (I-10)
	Iki pusės metų	6	„Pusę metų“ (I-2) „bent pusė metų tai tikrai“ (I-9) „<...> Gal pusė metų“ (I-10)	„<...> iki pusės metų gali“ (I-2) „<...> pusė metų“ (I-5) „<...> ir pusės metų gali prireikti“ (I-6)
	Daugiau nei metus	2	„<...> iki dviejų metų“ (I-6)	„nuo pusmečio iki kelių metų“ (I-7)

Daugiausia dominavo, kaip ir emigravusių paauglių, atsakymas *iki trijų mėnesių*. Tačiau šią poziciją beveik vienareikšmiškai pateikė pedagogai, dirbantys su imigravusiais paaugliais (8). Iš jų atsakymų išryškėjo, kad pedagogai turi įvairiapusiškesnę nuomonę nei tėvai, t.y. pedagogų atsakymai gali būti priskirti ir vienai ir kitai kategorijai dėl laikotarpio apibrėžtinumo *nuo – iki*. Tėvams buvo sunkiau pateikti šį atsakymą ir ne visi tėvai atsakė, įvardydami konkretų laikotarpį.

Vienas iš informantų pedagogų nurodė, kad adaptacija gali nepavykti ir šeima atgal grįžta į Lietuvą („*vaikui nepavyksta adaptuotis <...> išvyksta namo*“ (I-10)). Toks nesėkmingas procesas gali būti suvokiamas kaip separatizo tipas, kurio metu imigravęs paauglys išlaiko tvirtą etninį tapatumą, nepalaiko santykių su likusia visuomene bei remiasi ryšiais tik su savo etnine grupe, kas trukdo vyksti „naujos visuomenės“ ir paauglio tarpusavio komunikacijai. Siekiant išsiaiškinti, kuo pasižymi sėkmingai socialiai adaptavęsis paauglys, informantų buvo klausama: „*Kaip manote(-ai), koku elgesiu pasižymi sėkmingai prisitaikęs paauglys?*“ (žr. 18 lent.).

Socialiai prisitaikiusio paauglio bruožai (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Psichologiniai	Gera savijauta	9	„Išdrąsėjimu, nepasimetimu, drąsesne elgsena“ (I-7) „Nori eiti į mokyklą“ (I-8) „ turi būti atsipalaidavęs“ (I-10) „Laisvai elgiasi, nebebijo“ (I-11) „nerodantis savo principų, charakterio“ (I-9)	„Geranoriškumu“ (I-5) „Mandagus“ (I-6) „<...> pasitikintis savimi“ (I-11) „Jis jaučiasi laisvai“ (I-14)
	Įprastas elgesys	2	„visiškai toks koks buvo anksčiau“ (I-10)	„<...> elgtis taip kaip elgėsi savo gimtoje šalyje žmogus“ (I-8)
Socialiniai	Komunikabilumas	9	„Jis yra bendraujantis“ (I-1) „Lengvai bendrauja“ (I-4) „Bendraujantis“ (I-6) „šiltesniu bendravimu“ (I-7) „<...> su visais kalbantis ir bendraujantis“ (I-9) „<...> bendraujantis“ (I-14)	„<...> bendrauja su kitais paaugliais“ (I-1) „Komunikabilus“ (I-4) „<...> bendrauja su didžiąja puse klasiokais (I-15)
	Draugai	7	„sekasi bendrauti su draugais, daugiau susiranda draugų“ (I-2) „<...> draugiškumu“ (I-3) „Draugiškumas“ (I-5) „<...> turi ten draugų“ (I-8) „turi daug bendraminčių“ (I-12)	„<...> turi daugiau draugų“ (I-3) „Kai turi pažįstamų <...>“ (I-10)
	Dalyvavimas mokyklos renginiuose	4	„<...> dalyvauja bendruomenėse, lanko būrelius, užsiėmimus“ (I-4) „<...> dalyvauja įvairiuose renginiuose, mokykloje“ (I-12) „Aktyvus“ (I-15)	„<...> atsiskleidęs toje, mokykloje“ (I-10)
Kultūriniai	Integracija	6	„ neišsiskiriantis iš kitų“ (I-6) „<...> elgiasi kaip tos šalies gyventojas“ (I-13) „<...> neišsiskirti labai iš kitų“ (I-14)	„<...> elgesi taip kaip visi“ (I-7) „<...> jis nesiskiria nuo vietinio gyventojų“ (I-9) „<...> nebūtų jokio barjero, jautimosi svetimu“ (I-13)

Informantų duomenų analizė leido išskirti tokias kategorijas – „psichologiniai“, „socialiniai“ bei „kultūriniai“ imigravusio paauglio bruožai. Daugiausia informantų nuomonė pasireiškė per *socialinius* bruožus, ypač *komunikabilumo* subkategoriją, kurią daugiau pabrėžė paauglės merginos (6) nei vaikinai (3). Taip pat panaši situacija pasireiškė ir *draugų* subkategorijoje. Dalyvavimą ugdymo institucijos renginiuose kaip adaptyvųjį bruožą labiau išskyrė merginos, kurios prie ugdymo institucijos veiksmų nurodė ir gerus mokslo pasiekimus („<...> sekasi mokluose“ (I-2)). Silpni mokslo pasiekimai ugdymo institucijoje gali sustabdyti prisitaikymą ar adaptaciją nukreipti netinkama linkme, todėl ugdymo institucijos darbuotojams,

ypač pedagogams keliamas dar sunkesnis uždavinys integruoti, perteikti ugdymo turinį, kad imigravęs paauglys galėtų toliau mokytis ir siekti atitinkamų žinių įvertinimų (Robichaud, 2007).

Dar viena informantų išskirta kategorija – *psichologiniai* bruožai iš kurių labiausiai išsiskyrė paminėtas aspektas – *gera savijauta*, kurią labiau išskyrė merginos (5). G. Kaniušonytės, I. Truskauskaitės, L. Gervinskaitės (2012) nuomone, itin dažnai paaugliams, emigruojantiems kartu su tėvais, pasireiškia neigiama reakcija, emocijų kaita bei tam tikri elgesio sunkumai, o šių neigiamų reakcijų nebuvimas leidžia teigti apie sėkmingai prisitaikiusį imigrantą Didžiojoje Britanijoje. Taip pat toks bruožas yra *įprastas elgesys*, kuris taip pat byloja apie konstruktyvią socialinę adaptaciją.

Kategorija – *kultūriniai* emigravusių paauglių bruožai atskleidė merginų (3) ir vaikinių (3) *intergacijos* lygiavertį aktualumą. Emigravę paaugliai nurodė, kad elgimasis kaip tos šalies piliečiui yra kultūrinio pritaipimo, intergacijos sąlyga.

Vis dėlto vienas paauglys vaikiną nurodė, kad neturi nuomonės dėl socialiai prisitaikiusio paauglio bruožų („*Nežinau*“ (I-2)), ko tėvų bei pedagogų atsakymuose nebuvo.

Tėvų bei pedagogų atsakymų analizė taip pat sudarė sąlygas išskirti analogiškas kategorijas: „*psichologiniai*“, „*socialiniai*“ bei „*kultūriniai*“ bruožai. Labiausiai tėvų bei pedagogų taip pat akcentuoti *socialiniai* paauglio aspektai. Priešingai nei paaugliai, emigravusių paauglių tėvai ir pedagogai daugiau kartų paminėjo subkategoriją – *draugai*, kas leidžia teigti, kad bendraamžiai kaip ugdymo institucijos dalyviai yra vieni iš svarbiausių socialinės adaptacijos elementų, nes jų susiradimas atskleidžia sėkmingą integraciją. Taip pat abi informantų grupės beveik tolygiai išskyrė *komunikabilumą* bei šiek tiek, jų nuomone, mažiau reikšmingesnę – *dalyvavimą ugdymo institucijos renginiuose*. Galima teigti, kad būtent aktyvus dalyvavimas, užmezgti ir palaikomi santykiai ugdymo institucijoje yra adaptacijos periodą įveikusio paauglio bruožai. Tokie bruožai taip pat pasireiškė ir per gerus mokslo rezultatus. Informantai tėvai („*<...>geri mokslo rezultatai*“ (I-4); „*<...>gerą įvertinimą*“ (I-9)) bei pedagogai („*<...>gerai mokosi*“ (I-1); „*<...> pradeda gerėti mokslo rezultatai*“ (I-2); „*Gerai mokosi*“ (I-3); „*Geriau sekasi mokytis*“ (I-8); „*gerėja mokslo pasiekimai*“ (I-9); „*mokymosi rezultatai*“ (I-10)) nurodė, kad aukšti ar gerėjantys mokslo pasiekimai liudija apie pozityvią adaptaciją.

Taip pat informantų grupės (tėvai ir pedagogai) išskyrė *psichologinius veiksnius* – *gerą savijautą*, kuri tiriamųjų apibūdinama kaip pasitikėjimas savimi, laimė, drąsus bei pozityvus elgesys. D. G. Mayers tokius veiksnius apibūdina kaip psichologinius mokėjimus, kurie G. Kaniušonytės, I. Truskauskaitės, L. Gervinskaitės (2012) teigimu, pasireiškia kaip vegetacinės

nervų sistemos sukeltų somatinių negalavimų nebuvimas. Tokių negalavimų nebuvimas taip pat apima ir *kultūrinius* paauglio bruožus, kurie pasireiškia kaip integracija. Tačiau tokius bruožus įvardijo tik pedagogai, kas leidžia teigti, kad tėvai socialiai prisitaikiusio paauglio nesieja su kultūrinio tapatumo pokyčiais, o jį suvokia kaip integracinį tipą, kurio dėka imigravęs paauglys išlaiko etninį tapatumą ir dalyvauja daugumos kultūroje (Mokomės dialogo, 2005) (žr. 19 lent.).

19 lentelė

Socialiai prisitaikiusio paauglio bruožai tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Psichologiniai	Gera savijauta	9	„Laimingas“ (I-1) „<...> laimingas, patenkintas, pasitikintis savimi“ (I-2) „<...> draugiškas“ (I-3) „Drąsus yra, pasitiki savimi“ (I-5) „Savarankiškas, paklusnus, neišsišokantis“ (I-8) „<...> neišsišoktų labai, ramaus charakterio“ (I-10)	„<...> nesusigūžęs, neužsisklendęs“ (I-4) „<...> kūrybiškas, ramus, be didelių emocijų pusiausvyros sutrikimų“ (I-7) „<...> jaučiasi pilnavertis (I-8)
Socialiniai	Komunikabilus	5	„bendruojantis“ (I-1) „norintis bendrauti“ (I-3)	„<...> bendruojantis“ (I-4) „bendruoja lengvai“ (I-8) „<...> bendruoja“ (I-10)
	Draugai	8	„<...> draugai susirasti“ (I-4) „Turi draugų“ (I-7) „<...> turi ir draugų“ (I-9)	„<...> turi draugų“ (I-1) „Susiranda daugiau draugų“ (I-2) „<...> randa draugų“ (I-6) „turi draugų“ (I-9) „<...> susirasti draugų“ (I-10)
	Dalyvavimas mokyklos renginiuose	3	„<...> kažkokia papildoma užklasinė veikla“ (I-4)	„<...> aktyviai dalyvauja“ (I-1) „<...> dalyvauja užklasinėje veikloje“ (I-10)
Kultūriniai	Integracija	2	-	„<...> neišsiskiriantis iš bendraamžių“ (I-3) „neišsiskiria iš kitų besimokančių mokinių“ (I-5)

Socialiai prisitaikiusio paauglio bruožai, jo atitinkamas elgesys neatsiejamas nuo pačio emigracijos reiškinio, kuris ir galėjo iššaukti atitinkamas sampratas, todėl toliau informantų buvo klausama apie svarbiausius emigracijos reiškinio – kylančių baimių ypatybes.

Emigracijos reiškinys. Siekiant išsiaiškinti emigracijos reiškinio sukeltas baimes buvo pateikiamas klausimas paauglėms merginoms, vaikams bei tėvams, kurie susidūrė su migracija. Pirmiausia paauglių buvo klausama: „Dėl ko labiausiai nerimavai, kai ketinote

pakeisti gyvenamąją vietą?“. Pastebėta, kad emigravusių 12 - 18 metų paauglių baimės susijusios su draugais (žr. 20 lent.).

20 lentelė

Baimės emigruojant paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Baimės susijusios su draugais	Baimės dėl paliekamų draugų	10	„Dėl draugų, kuriuos paliksiu“ (I-2) „<...> sunkiau draugų susirasiu“ (I-3) „<...> reikia palinkti artimus žmones“ (I-9) „Dėl draugų, kad neturėsiu su kuo bendrauti“ (I-10) „<...> reikia palikti savo senus draugus“ (I-13)	„<...> senais draugais“ (I-3) „Palikti senus draugus“ (I-5) „Dėl praradimo draugų“ (I-10) „gaila palikti draugus“ (I-11) „<...> palikti draugus“ (I-15)
	Baimės dėl naujų draugų	12	„susirasti draugų“ (I-1) „Dėl draugų <...> kuriuos sutiksiu“ (I-2) „neprisitaikysiu prie kitų“ (I-5) „<...> susirasti draugų, prisitaikyti prie jų“ (I-7) „Esu sunkiai pritampanti prie kitų, tai sunku buvo įsivaizduoti, kaip mokinsiuosi kitoje mokykloje“ (I-8) „<...> dėl draugų“ (I-12) „naujų draugų“ (I-14) „kaip aplinkiniai mane priims“ (I-15)	„Kad neturėsiu draugų“ (I-2) „<...> susirasiu kitų naujų draugų“ (I-3) „<...> nesusirasiu draugų“ (I-4) „Dėl draugų <...> kuriuos turėsiu sutikti“ (I-9)
Baimės dėl artimųjų	Dėl paliktų artimųjų	3	„palinkti artimus“ (I-9) „palikau šeimą“ (I-6)	„<...> gimines“ (I-15)
	Baimės dėl tėvų adaptacijos	1	-	„nerimavau, kaip tėvam sektis įsilieti į tą aplinką“ (I-8)
Baimės susijusios su komunikaciniais gebėjimais	Baimės dėl kalbos	7	„<...> buvo kalbos barjeras“ (I-4) „Dėl kalbos“ (I-12)	„<...> nerimavau dėl savo kalbos“ (I-1) „<...> dėl kalbos barjero“ (I-4) „Dėl kalbos“ (I-6) „<...> kalbėti užsienio kalba“ (I-12) „<...> kalbą“ (I-15)
Baimės susijusios su kultūriniais pokyčiais	Baimės dėl kultūrinių skirtumų	4	„neprisitaikysiu aš naujoje aplinkoje“ (I-11)	„<...> prisitaikyti prie žmonių tradicijų“ (I-12) „<...> nežinojau ko galiu laukti svetur“ (I-13) „orientuojasi mieste“ (I-15)

Iš pateiktų emigravusių paauglių atsakymų išryškėjo, kad daugiausia šie *bijo dėl naujų draugų* suradimo, tokią baimę daugiau akcentavo merginos (8 teiginiai) nei vaikinai (4 teiginiai). Nors merginos labiau linkusios užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius, tačiau joms labiau būdingas didesnis psichologinis ir fizinis dirglumas reaguojant į pokyčius, kas apsunkina ir naujų draugų susiradimą (Boyd, Bee, 2010). Paaugliai taip pat nurodė, kad nerimauja *dėl paliekamų draugų*. D. K. Kuzmickaitės (2004) nuomone, dažnai išryškėja negatyvus požiūris į emigrantus,

tai gali slopinti norą emigruoti dėl esamų ryšių praradimo. Tokie ryšiai taip pat gali pasireikšti ir baimėmis *dėl artimųjų*. Nors ši kategorija buvo mažiausiai akcentuojama, tačiau ją išskyrė paauglės merginos (2) ir vaikinai (1). Artimų ryšių su giminaičiais nutraukimas M. Butkaus, K. Matuzevičiūtės (2009) teigimu - emigracijos bei mažėjančio migruojančių šeimų grįžtamumo priežastis, kas trukdo paaugliams išsaugoti kultūrinę tapatybę bei kelia pagrįstą paauglių baimę. Tokia baimė pasireiškė ir dėl tėvų adaptacijos Didžiojoje Britanijoje, kurią išskyrė paauglys vaikinai (žr. 20 lent.). Kaip minėta anksčiau, atvykus į tikslo šalį tėvai susiduria su formalumais, kuriems ir reikalinga kalba. Taip pat tėvams svarbūs ne tik komunikaciniai gebėjimai, bet ir sėkmingą adaptaciją gali nulemti tėvų darbo susiradimas bei atitinkamas darbo užmokestis, kuris gali nulemti ir visos šeimos adaptaciją (Nazarovienė, Rastienienė, 2009).

Socialinę paauglių adaptaciją taip pat gali nulemti ir kalba bei kultūriniai skirtumai. Ypač tokias baimes pabrėžė paaugliai vaikinai, tačiau vieninteliai vaikinai nurodė neapibrėžtą baimę, įvardindami, kad bijojo visko („*bijojau visko*“ (I-14)) bei taip pat buvo informantų paauglių vaikinų, kurie nurodė, kad baimės išviso nejautė („*Ne nerimavau dėl nieko*“ (I-7)).

Siekiant išsiaiškinti tėvų nuomonę dėl paauglių baimių emigruojant jiems taip pat buvo pateikiamas analogiškas klausimas: „*Kaip manote, dėl ko Jūsų vaikas labiausiai nerimavo emigruodamas?*“ (žr. 21 lent.).

21 lentelė

Paauglių baimės emigruojant tėvų požiūriu (I = 10)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
Baimės, susijusios su draugais	Baimės dėl paliekamų draugų	4	Tėvai „<...> palikti draugus“ (I-4) „<...> nenori palikti draugus“ (I-6) „<...> gaila palikti simpatiją“ (I-7) „reikia palikti draugus“ (I-10)
	Baimės dėl naujų draugų	4	„<...> ateis į kitą mokyklą, kur nieko nepažįsta“ (I-3) „<...> dėl naujų draugų“ (I-5) „<...> ar susiras draugų“ (I-8) „<...> ar susiras draugų“ (I-9)
Baimės, susijusios su komunikaciniais gebėjimais	Baimės dėl kalbos	1	„<...> dėl kalbos“ (I-8)

Pateikti duomenys rodo, kad tėvų atsakymai pasiskirstė vienodai – po 4 teiginius, kurie atskleidė paauglių baimes *dėl paliekamų ir sutinkamų draugų*. G. Kaniušonytė, I. Truskauskaitė, L. Gervinskaitė (2012) aptarusios emigracijos pasekmes nurodė, kad paauglių baimės dažniausiai kyla dėl nerimo būti atstumtam draugų. Emigracijos reiškinys dažnai sutrikdo buvusius santykius su senais draugais, kas paaugliams gali būti sunkiai išgyvenamas dalykas ir taip pat pastato ką tik

atvykusį paauglį į socialiai aktyvią poziciją, t.y šis atvykęs į naują ugdymo instituciją tampa jos bendruomenės nariu ir turi veikti jos sąlygomis. Vis dėlto veikimas tam tikromis sąlygomis iškelia ir atitinkamus reikalavimus – komunikuoti, tačiau, tėvų nuomone, paaugliams kyla baimių dėl kalbos spragų, kas imigrantams sudaro sudėtingesnes sąlygas adaptuojantis Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose nei priešingai, jei tokia adaptacija vyktų Lietuvoje. Nepriklausomai nuo šalies, ugdymo institucijos, šeimos vaidmuo socialinės adaptacijos procese yra nepamainomas aspektas, todėl toliau pateikiama šeimos instituto daroma įtaka paauglių prisitaikymui.

Šeimos institutas. Siekiant išsiaiškinti pokyčius, kuriuos sukėlė emigracija bei taip pat šeimos instituto skiriamą palaikymą pakeitus ugdymo instituciją paauglių buvo klausama: „*Kaip pasikeitė tavo gyvenimas atvykus į naują šalį?*“ „*Ar tėvai pradėjo tave lepinti - daugiau viską pirkti?*“/ „*Kaip pasikeitė tavo santykiai su mama, tėčiu/broliu/seserimi?*“. Pirmiausia buvo pateiktas klausimas, susijęs su šeimos instituto pokyčiais po emigracijos (žr. 22 lent.).

22 lentelė

Pokyčiai emigravus paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Finansinė padėtis	Pagerėjus finansinė padėtis	9	„<...>pajamos didesnės“ (I-9) „<...>pagerėjo finansinė padėtis“ (I-10)	„<...>nusipirkti visko“ (I-2) „Gyvenimas tapo lengvesnis“ (I-3) „materialiai pasikeitė“ (I-4) „stengiasi kompensuoti“ (I-8) „<...>viską pirkdavo“ (I-10) „piniginiu atžvilgiu į gerąją pusę<...>“ (I-13) „<...> daugiau galėjome sau leisti“ (I-14)
	Suprastėjusi finansinė padėtis	1	„<...>reikėjo daugiau pinigų mano išlaidymui“ (I-6)	-
Asmeninės savybės	Savarankiškumas	2	„<...>tapau labiau savarankiška“ (I-5)	„<...>tapau savarankiškesnis“ (I-1)
Santykiai su šeimos nariais	Pagerėję santykiai	15	„<...>pajutau didesnę dėmesį“ (I-4) „<...>pradėjom bendrauti“ (I-5) „<...>labiau suartėjo“ (I-6) „Lepinimo <...> šiek tiek iš pradžių“ (I-7) „santykiai yra pagerėję“ (I-9) „<...>galim daugiau pramogauti“ (I-10) „daugiau bendrauti“ (I-11) „<...>artimesni ryšiai“ (I-12) „<...>daugiau bendrauti“ (I-13) „<...>daugiau kalbamės“ (I-14) „Pagerėjo <...>“ (I-15)	„<...>pagerėjo“ (I-1) „<...>tapo glaudesni“ (I-8) „<...>su tėvais laiko praleidžiu“ (I-10) „<...> suartėjo“ (I-15) -
	Suprastėję santykiai	1	-	„<...>su mama biški pablogėjo“ (I-1)

Informantų atsakymai apėmė 3 kategorijas: „finansinę padėtį“, „asmenines savybes“ bei „santykius su šeimos nariais“. Informantų merginų ir vaikinų atsakymai išsiskyrė. Paauglės merginos daugiausiai akcentavo – *santykius su šeimos nariais*, ypač pabrėžė *pagerėjusius santykius* (11), o vaikinai – *pagerėjusių finansinę padėtį* (7). Tokie skirtumai liudija, kad paauglės mergininos pradėjo artimiau bendrauti su šeimos nariais, kurie daro įtaką ir paauglių santykiams su kitais asmenimis bei tuo pačiu nulemia socialinės adaptacijos procesą (Kepalaitė, 2010). Tokią nuostatą taip pat palaikė paaugliai vaikinai (4), tačiau ją mažiau akcentavo, kas leidžia teigti, kad daugelis vaikinų neužmezgė artimesnių santykių su šeimos nariais. Nors abi informantų grupės nurodė, kad pradėjo daugiau bendrauti su šeimos nariais, vis dėlto išryškėjo ir *suprastėję santykiai*, kuriuos išskyrė paaugliai vaikinai (1) (žr. 22 lent.). Tokia situacija rodo, kad būtent vaikinai, atrodydami fiziškai vyresni, subrendę psichiškai, nori, kad jais labiau pasitikėtų ir leistų būti savarankiškesniems, kas nulemė ir glaudesnių santykių nykimą (Gailienė, Bulotaitė, Strukienė, 2002).

Vaikinų labiau akcentuota *pagerėjusi finansinė padėtis patvirtino* L. Rupšienės, A. Rožnovos (2011) nuomonę, kad Lietuvos piliečių, kurie dirba imigravusioje šalyje, galimybė užtikrinti geresnes sąlygas vaikams yra didesnė, kas nulemia stabilesnę šeimos materialinę gerovę. Tačiau tokių teigiamų finansinių postūmių ne itin pastebėjo paauglės merginos, kurios taip pat išskyrė net gi *suprastėjusių finansinę padėtį*. Vis dėlto emigrudama šeima išsikelia atitinkamus lūkesčius, kurie neįgyvendinti tampa ir socialinės adaptacijos stabdžiu. Galima teigti, kad paauglių merginų šeimos finansiniai lūkesčiai, t.y. galimybės užtikrinti palankesnes sąlygas, nepasiteisino. Tokių išsikeltų lūkesčių neįgyvendinimas taip pat gali atsiskleisti ir ties tikėtinų pokyčių nebuvimu. Abi informantų grupės apylygiai nurodė, kad pokyčių nepastebėjo. Paauglės merginos šiek tiek daugiau akcentavo pokyčių neutralumą („<...> *santykiai išliko tokie*“ (I-1); „*nepasikeitė*“ (I-2); „*Iš pat pradžių tai ne<...> ,kokie buvo tokie yra*“ (I-3); „*kokie buvo, tokie išliko*“ (I-4); „<...> *bendravau su tėvais, taip ir dabar*“ (I-7); „*Nelabai pasikeitė*“ (I-8); „<...> *didelių pokyčių kaip ir nebuvo*“ (I-12); „<...> *nelabai*“ (I-14)). Tačiau tokią tendenciją taip pat patvirtino ir imigravę paaugliai vaikinai („*tokie patys*“ (I-3); „*Nelabai*“ (I-4); „<...> *nepasikeitė*“ (I-5); „*Nepasikeitė*“ (I-6); „*Nepakito*“ (I-7); „*nepasikeitė*“ (I-12); „<...> *tokie patys*“ (I-14).

Norint susidaryti aiškesnę emigracijos reiškinio įtaką šeimos institutui tėvų buvo klausama: „*Kaip po emigracijos pasikeitė Jūsų santykiai su paaugliu?*“/ „*Ar Jūs pastebėjote savo elgesio, bendravimo pokyčius su vaiku?*“/ „*Kaip pasikeitė vaiko(-u) elgesys, aprangos stilius, laisvalaikis, kai atvykote į naująją šalį?*“ (žr. 23 lent.).

Pokyčiai emigravus tėvų požiūriu (I = 10)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
Paauglių išvaizda			Tėvai
	Apranga	5	„<...> jei nueini į parduotuvę kažką nuperki, tai sako ne aš nenoriu, noriu kaip Hansas“ (I-1) „Tą rūbą“ (I-3) „<...> mada keičiasi“ (I-6) „Aprangos stilius tapo šiek tiek laisvesnis“ (I-9) „<...> tapo kaip tikra anglė“ (I-10)
	Šukuosena	1	„<...> plaukus sukasi kaip čia“ (I-3)
Komunikaciniai gebėjimai	Anglų kalba	1	„<...> daugiau šneka kita kalba negu lietuvių“ (I-1)
Santykiai su šeimos nariais	Pagerėję santykiai	6	„<...> bendravimas didesnis buvo“ (I-4) „<...> glaudesni pasidarė“ (I-5) „Daugiau pradėjo bendrauti“ (I-7) „<...> sustiprėjo“ (I-8) „<...> santykiai labiau suartėjo“ (I-10) „<...> laiko praleidimas kartu didesnis būtų“ (I-9)
	Suprastėję santykiai	1	„<...> buvo pykčių“ (I-6)

Išanalizavus tiriamųjų atsakymus atsiskleidė tokios kategorijos: „*paauglių išvaizda*“, „*komunikaciniai gebėjimai*“ bei „*santykiai su šeimos nariais*“. Didžioji dalis emigravusių paauglių tėvų kaip ir 12 – 18 metų paauglių nurodė santykių pagerėjimą su šeimos nariais. Tokią poziciją pateikė tiek paauglių merginų (3) ir vaikinų (3) tėvai. Pagerėję santykiai leidžia teigti, kad šeima atlieka itin reikšmingą kultūrinę – bendravimo funkciją, kuri neapsiriboja informacijos susikeitimu, bet taip pat palankios emocinės terpės kūrimu ir palaikymu. (Leliūgienė, 2003; Miškinis, 2003). Vis dėlto buvo vienas informantas, kuris nurodė, kad minėta funkcija nebuvo įgyvendinta ir tarpusavio ryšiai su paaugliu suprastėjo.

Dar vienas informantų paminėtas aspektas – *paauglių išvaizda*. Pusė apklaustųjų nurodė, kad šie pokyčiai pasireiškė ties paauglių *apranga* (5) bei *šukuosena* (1). D. Elkindo (Boyd, Bee, 2010) nuomone, paaugliai yra linkę išmėginti skirtingą aprangos stilių, o rinkdamiesi kruopščiai ruošiasi galvodami, ką pamanyt bendraamžiai, nes nori sulaukti palankesnės reakcijos, ypač iš autoritetinių asmenų. Tokių autoritetinių asmenų įtaka taip pat susijusi ir su *komunikaciniais gebėjimais*, paauglys siekdamas įsilieti į naująją visuomenę jos elementus ima vartoti dažniau nei savo (apranga, kalba ir kt.). Galima teigti, kad Didžiosios Britanijos kalbos vartojimas net ir namuose bendraujant su tėvais yra vienas iš kraštutinio siekimo prisitaikyti aspektų bei autoritetinių asmenų įtaka.

Tačiau buvo tėvų, kurie taip pat pokyčių nepastebėjo ir neišskyrė jų apraiškų („Santykiai, kažkaip nepasikeitė“ (I-2); „Ne“ (I-3), „taip ir liko“ (I-4); „<...> nieko nepasikeitė“ (I-5); „<...> taip ir dabar“ (I-7); „Niekuo nepasikeitė“ (I-8)).

Iš informantų apie pokyčius emigravus teiginių galima daryti išvadą, kad vyravo pokyčiai, susiję su paauglių šeimos ryšių stiprėjimu, išvaizdos kaita, didesnėmis finansinėmis galimybėmis. Tokie pokyčiai itin susiję su tėvų teikiama pagalba, kuri būtent pakeitus ugdymo instituciją yra emigravusiems paaugliams yra būtina (žr. 24 lent.).

24 lentelė

Tėvų palaikymas pakeitus ugdymo instituciją emigravusių paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Santykiai su šeimos nariais	Artimesni ryšiai	24	<p>„<...>kalbėdavomės<...>“ (I-1)</p> <p>„<...>mane palaikė, skatino bendrauti, susirasti daugiau draugų“ (I-2)</p> <p>„Domėjosi, klausinėjo kaip sekasi“ (I-3)</p> <p>„<...> jie mane drąsino“ (I-4)</p> <p>„Labai didelio palaikymo“ (I-5)</p> <p>„Moralinio labiausiai“ (I-6)</p> <p>„Postūmis į priekį išdrąsėti“ (I-7)</p> <p>„<...>raginimo, kad reikia bendrauti“ (I-8)</p> <p>„Glaudesnių tų santykių“ (I-9)</p> <p>„<...> palaikė, skatino“ (I-10)</p> <p>„Pradėjo klausinėti <...>“ (I-11)</p> <p>„Klausinėja, bando suprasti kaip aš jaučiuosi“ (I-13)</p> <p>„<...> to bendravimo“ (I-14)</p> <p>„<...>labiau padrąsindavo“ (I-15)</p>	<p>„pradėjo rūpintis, labiau žiūrėjo“ (I-1)</p> <p>„Palaikė, sakė nepergyven<...>“ (I-2)</p> <p>„Drąsino<...>“ (I-3)</p> <p>„<...>mane drąsino“ (I-4)</p> <p>„Didelio palaikymo sulaukiau“ (I-6)</p> <p>„Šnekėjomės daugiau“ (I-7)</p> <p>„<...>kalbėjimas<...>“ (I-9)</p> <p>„<...>sakė nenuleisti rankų“ (I-10)</p> <p>„<...>rūpinosi, šnekėjosi“ (I-11)</p> <p>„Sulaukiau daug patarimų“ (I-15)</p>
Tėvų pagalba mokantis	Finansinė pagalba	1	-	„Finansiškai daugiau<...>“ (I-5)
	Anglų kalba	1	-	„<...>padėjo anglų kalbą mokytis“ (I-14)
	Mažesnis spaudimas	1	-	„<...> spaudimas nebuvo toks“ (I-8)
Ryšų palaikymas su ugdymo institucija	Ryšiai su ugdymo institucijos atstovais	1	-	„Skambindavo į mokyklą klausdavo kaip man sekasi“ (I-1)

Pateikti duomenys rodo, kad didžioji dalis paauglių merginų (14) bei vaikinų (10) tėvų pagalbą susiejo su *artimesniais ryšiais*. Galima teigti, kad tokių ryšių palaikymas sudaro palankesnes sąlygas vyksti paauglių socialinei adaptacijai ugdymo institucijoje, o tokių ryšių nebuvimas gali sukelti neigiamas pasekmes. Hetheringtonas ir Kelly (Berns, 2009) pastebėjo, kad šeimos vaidmuo ir galimybė bendrauti su abiemis tėvais yra paauglių prisitaikymo problemų

šaltinis. Mokslinų tyrimų duomenimis išsiskyrusių, t.y. nepilnų šeimų vaikai turi daugiau prisitaikymo problemų negu tie, kurie skyrybų nepatyrė (Berns, 2009).

Tėvų *pagalbą mokantis* pajuto tik vaikinai. Ją jautė per finansinę pagalbą, mokantis anglų kalbos bei mažesniais reikalavimais iš tėvų. Taip pat tokia pati situacija išryškėjo ir palaikomuose santykiuose su ugdymo institucija, kurią pabrėžė taip pat tik vaikinai. Galima teigti, kad tėvų dalyvavimas ugdymo procese, paauglių požiūriu, yra suprantamas kaip reikšminga pagalba, tačiau, deja, tokia pagalba nebuvo paminėta paauglių merginų, kas leidžia daryti prielaidą, kad nors kaip matyti iš 23 bei 24 lentelių, paauglės merginos daugiau pažymi artimesnių santykių egzistavimą su šeimos nariais, vis dėlto tėvai labiau ugdo intelektualinius paauglių vaikinų gebėjimus galbūt dėl vyraujančio požiūrio į lyties ypatybes, kurių dėka vyriškos lyties atstovai dažnai laikomi intelektualiai gagesni nei moteriškos lyties atstovės (Myers, 2008). Tačiau toks skirstymas yra netinkamas ir vengtinas, todėl galima teigti, kad tėvai turi imtis visų priemonių, užtikrinančių socialinę mokyklinio amžiaus vaikų adaptaciją, kuri apimtų ir geresnius mokymo rezultatus bei komunikaciją su ugdymo įstaigos atstovais.

Ugdymo institucija. Siekiant išsiaiškinti tėvų palaikomus santykius su ugdymo institucija tiriamiesiems, pirmiausia paaugliams buvo pateiktas klausimas: „*Kokie tėvų ir mokytojų santykiai? Ar jie bendrauja, dalyvauja bendruose renginiuose?*“

Analizuojant duomenis buvo išskirta tokia bendra kategorija - „*santykiai su ugdymo institucija*“. Gauta informacija atskleidė, kad daugiausia informantų nuomone vyravo *nuolatiniai santykiai* su ugdymo institucija, tačiau tiriamieji neišskyrė konkrečių susitikimų dažnių. Kaip nurodo S. Burvytė, K. Ralys, R. Ilgūnienė (2012), būtinas nuolatinis tėvų ir mokyklos bendravimas dėl sėkmingos mokinio socialinės adaptacijos bei tolimesnio ugdymo proceso.

Tačiau pastebėta ir negatyvi situacija – informantai nurodė, kad tėvai su ugdymo institucija nepalaiko glaudžių santykių arba nebendrauja iš viso („*Ne, neįleidžia į mokyklą*“ (I-2); „*Ne*“ (I-7); „*Ne, nebendrauja*“ (I-11); „*Ne<...>*“ (I-12)). Tokią tendenciją labiau pabrėžė merginos (5) nei vaikinai (1). Šių ryšių nebuvimas merginų ir, vaikinų nuomone, yra dėl tėvų *užsienio kalbos* (3) bei *tėvų darbo* (2). R. Čiarnienė, V. Kumpikaitė, A. Taraškevičius (2009) nurodė, kad nepalankias ar net pavojingas darbo vietas užima imigrantai. Šiuo atveju tėvai daugiau dirba nei vietiniai gyventojai ar dirba nepalankiomis darbo valandomis ir tai trukdo komunikuoti su ugdymo institucija (žr. 25 lent.).

Tėvų bendravimas su ugdymo institucija paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Santykiai su ugdymo institucija	Nuolatiniai santykiai	8	„<...>domisi viskuo“ (I-3) „labai bendrauja“ (I-5) „geri, bendrauja“ (I-7) „<...> palaiko santykiais“ (I-9)	„Taip bendrauja“ (I-3) „Bendrauja ir dažnai susiskambina“ (I-4) „Bendrauja“ (I-6) „bendravimas tarp mokytojų ir tėvų tikrai yra“ (I-13)
	Retai palaikomi ryšiai	6	„Bendrauja tada kai reikia“ (I-2) „<...> bendrauja, esant reikalui“ (I-15) „retai bendrauja“ (I-4) „Nelabai bendrauja“ (I-6) „<...>gal būt nelabai“ (I-12)	„Bendrauja su jais kai yra būtinybė“ (I-5)
	Nepalaikomi santykiai dėl kalbos	3	„<...>tėvai nemoka labai gerai anglų kalbos“ (I-13) „nes tėvai nelabai moka kalbą“ (I-6)	„<...>tėvai su anglų nelabai bendraujantys“ (I-15)
	Nepalaikomi santykiai dėl darbo	2	„<...>turi darbą, užsiėmę“ (I-4)	„<...>nes tėvai dirba“ (I-8)

Paklausus tėvų ir pedagogų kaip dažnai jie komunikuoja su pedagogais/tėvais, dalyvauja mokyklos renginiuose, susitikimuose, šie pateikė tikslesnius duomenis nei paaugliai (žr. 26 lent.).

Tėvų bendravimas su ugdymo institucija tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Susitikimų dažnis	Kas vieną - du mėnesius	4	„<...> kartą į du mėnesius“ (I-5)	„<...>kartą per mėnesį, kartą per du“ (I-2) „Kartą į du mėnesius“ (I-3) „Į mėnesį kartą“ (I-6)
	Kas tris – keturius mėnesius	6	„porą kartų per pusmetį laiko“ (I-7) „kas trys mėnesiai“ (I-8) „tris kartus per mokslo metus“ (I-9)	„<...> į tris mėnesius kartą“ (I-4) „<...> pirmus tris mėnesius dažniau atvyksta“ (I-7) „kartą į tris mėnesius“ (I-10)
	Kartą per pusmetį	3	„du kart per metus“ (I-4)	„kai kurie <...> kartą į pusmetį“ (I-5) „Porą <...> į metus“ (I-8)
	Kartą per metus	3	„<...> kiekvienais metais nueinu“ (I-10)	„<...> kartą į metus“ (I-5) „Kartą į metus“ (I-9)

Kaip matyti iš „Tėvų bendravimas su ugdymo institucija tėvų ir pedagogų požiūriu“ lentelės dažniausiai pasitaikantis susitikimų dažnis yra „kas tris – keturius mėnesius“. Taip pat šiek tiek mažiau akcentuotas susitikimų laikotarpis - „kas vieną – du mėnesius“. Tokie laikotarpiai liudija, kad tėvai glaudžiai bendrauja su pedagogais, kurie gali paskatinti socialinę adaptaciją ne tik mokykloje, bet ir naujoje šalyje, todėl būtinas produktyvus komunikavimas. Vis dėlto vyravo neapibrėžtas laikotarpis, kuris, tėvų nuomone, pasireiškė kaip nuolatinis bandymas bei dažnai sąvokomis („jei iš eina pastoviai bandome dalyvauti“ (I-1); „<...> būna gan dažnai“ (I-2)). Tokią nuostatą pateikė ir vienas iš pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais („Šiaip gana dažnai“ (I-1)).

Tačiau buvo pedagogų bei tėvų, kurie nurodė, kad komunikavimas vyksta *kartą į metus*, kas liudija nepalankią terpę vykti tiek tėvų ir pedagogų santykiams, tiek santykiams tarp tėvų ir vaikų, nes šie nežino pagrindinių veiksnių, susijusių su ugdymo institucijos aplinka, tarpusavio santykiais, esama padėtimi. Nors tik vienas iš informantų tėvų (paauglio tėvas) nurodė, kad iš viso nepalaiko santykių su ugdymo institucija („Ne, neteko“ (I-3)), galima teigti, kad tėvams privalu palaikyti glaudesnius santykius su ugdymo institucija.

Toliau norint išsiaiškinti kokiomis formomis bendrauja tėvai ir ugdymo institucijos atstovai, paaugliams buvo pateikiamas klausimas: „Ar jie bendrauja, dalyvauja bendruose renginiuose? (žr. 26 lent.)“

27 lentelė

Šeimos ir ugdymo institucijos bendravimo formos paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Bendravimo formos	Susirinkimai	1	„<...>dalyvauja, eina į susirinkimus<...> (I-1)	„<...>dalyvauja privalomuose“ (I-9)
	Renginiai	5	„dalyvauja, eina<...>į renginius (I-1) „<...>tėvai eina“ (I-3) „Kai būna susirinkimai, dalyvauja“ (I-12)	„visada bando ateiti į šventę“ (I-1) „<...> buvo atėję pasižiūrėti“ (I-10)
	Santykiai per internetines prieigas	3	-	„<...>bendrauja elektroniniu paštu“ (I-8) „iš mokyklos atsiunčia paštu“ (I-14) „informuojama internetu“ (I-15)

Iš paauglių atsakymų išaiškėjo, kad imigravę 12 - 18 metų paaugliai gana sunkiai įvardija tėvų ir mokyklos bendravimo formas, kas leidžia teigti, kad trūksta informacijos apie vykdomas veiklas mokykloje. Taip pat duomenų analizė parodė, kad merginos ir vaikinai vienodai akcentavo tėvų ir Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų santykius oficialių

susitikimų metu, kas leidžia teigti, kad vyrauja dalykiški santykiai. Merginos daugiau nei vaikinai pabrėžė komunikavimo formas – *susirinkimus* ir *renginius*, o vaikinai tokias bendravimo formas nurodė kaip santykius *per internetines priemones* (3). Apibendrinant galima teigti, kad daugiausia paaugliai išskyrė renginius kaip komunikavimo formą, kuri yra priimtina ir įgyvendinama ugdymo institucijoje dalyvaujant tėvams bei pedagogams.

Tėvų bei pedagogų atsakymai taip pat buvo panašūs, tačiau šios informantų grupės išskyrė ne tik *susirinkimus*, *renginius*, bet taip pat ir *būrelius*. Paklausus tėvų bei pedagogų, *kokiuose mokyklos organizuojamose renginiuose teko dalyvavauti/ kokius organizuojate renginius/užsiėmimus?*, šie nurodė, kad tėvai daugiausia dalyvauja/organizuoja *mokyklos renginiuose* (6) bei šiek tiek mažiau akcentavo *susirinkimus*. Taip pat tėvai kaip dar vieną komunikacijos formą įvardijo *būrelius*, kurių dėka palaikomas ryšys su ugdymo institucija bei pačiu paaugliu, kuriam po emigracijos reikalinga tiek tėvų, tiek pedagogų pagalba (žr. 27 lent.). H. A. Hamilton, L. Marshall, J. A. Rummens (2011) remdamiesi atliktu emigrantų šeimų ir jų vaikų tyrimu nurodė, kad negatyvus tėvų požiūris į ugdymo instituciją provokuoja paauglių negatyvų elgesį, vadinasi tėvų santykių su mokymo įstaiga ignoravimu atitinkamai veikia ir paauglį.

28 lentelė

Šeimos ir ugdymo institucijos bendravimo formos tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Bendravimo formos	Susirinkimai	5	„Susirinkimai, aišku“ (I-4) „Susirinkimai“ (I-5) „Klasės susirinkimuose teko dalyvauti“ (I-6) „<...> į susirinkimus“ (I-7)	-
	Renginiai	6	„<...> sporto varžybose teko dalyvauti“ (I-6) „<...> renginiai ir spektakliai“ (I-8) „<...> sporto šventės, meniniai renginiai“ (I-9)	„Dažniausiai atvyksta į kviečiamus renginius“ (I-2) „<...> renginių“ (I-8) „į renginius <...> popietes“ (I-10)
	Būreliai	3	„<...> šaudome iš lanko“ (I-1) „dramos būrelį <...> lankom iš lanko šaudyti“ (I-2) „<...> dailės būrelį lanko, tai kiekvienais metais nueinu pasižiūrėti jos darbus“ (I-10)	-

Nepaisant to, kokiomis formomis bendrauja tėvai ir pedagogai vyrauja temos, kurios dažniausiai siejasi su paauglių socialinės adaptacijos veiksniais, apimančiais mokymo rezultatus,

tarpusavio komunikaciją, paauglių elgesį (Kepalaitė, 2010). Toliau pedagogų buvo prašoma nurodyti, kokios būtent aktualiausios temos bendraujant su tėvais, tuo pačiu iš šių temų galima nustatyti ir kylančias problemas (žr. 29 lent.).

29 lentelė

Aktualiausios temos su tėvais pedagogų požiūriu (I = 10)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
			Pedagogai
Aktualiausios temos	Vaiko ugdymo klausimai	4	„<...> apie vaikų auklėjimą, jų ugdymą“ (I-2) „Apie jų vaikus <...>“ (I-3) „<...> su tėvais bendraujame apie vaikus“ (I-4) „<...> tarpusavio bendravimo – vaiko su vaiku, tėvo su vaiku“ (I-7)
	Aplinka	2	„<...> apie aplinką“ (I-3) „Tiek vaiko gyvenimu namuose, tiek kas susiję su mokykla“ (I-5)
	Vaiko pažanga	3	„<...> kaip sekasi, kaip reikia padėti“ (I-1) „<...> kaip vaikui sekasi, didesnis dėmesys yra skiriamas vaikui – ką jis padarė gera“ (I-6) „<...> yra temos apie mokymąsi, apie adaptaciją“ (I-10)
	Neformali veikla	1	„<...> tiek popamokinė veikla“ (I-5)
	Problemos	3	„<...> kokie sunkumai“ (I-1) „bendraujame <...> iškyta problemų“ (I-4) „<...> mokiniams kylančias problemas“ (I-9)

Nagrinėjant duomenis labiausiai pasireiškė subkategorija „vaiko ugdymo klausimai“, taip pat šiek tiek mažiau išryškėjo „vaiko pažangos“ ir „problemos“ klausimai. Ypač A. Kepalaitė (2010) pabrėžė, kad būtina neignoruoti, o spręsti klasėje iškilusias problemas ne tik mokykloje, bet ir namuose (Kepalaitė, 2010). Todėl galima teigti, kad būtent išskirtos aplinkos bei neformalios veiklos subkategorijos apima ir platesnę paauglio veiklos spektrą, t.y. pedagogas su tėvais aptaria ir esamą situaciją už ugdymo institucijos ribų, kas sudaro sąlygas bendradarbiaujant pilnavertiškai padėti paaugliams sėkmingai adaptuotis.

Tokių temų aptarimas neįmanomas be tiesioginio mokinio ir pedagogo ryšio – palaikomų santykių. Todėl toliau paauglių, tėvų bei pedagogų buvo klausama apie vyraujančią bendravimo stilių mokykloje tarp pedagogų ir paauglių bei visos bendruomenės. Informantams buvo pateikiami tokie klausimai: „Kokie tavo santykiai su mokytojais?“, „Kaip Jūs manote, koks bendravimo stilius vyrauja mokykloje?“

Interviu metu paaugliams pateiktas klausimas atskleidė, kad daugiausia informantai šiuos santykius nurodė kaip „demokratiniais principais grįstą bendravimą“. Tokius santykius išskyrė paaugliai - vaikinai ir merginos. Taip pat informantai nurodė, kad šie santykiai nieko neišsiskiria, kas leidžia teigti, kad jiems svarbu būti lygiems su kitais. Tik vienas informantas

(vaikinas) nurodė, kad tokių santykių su pedagogais nepalaiko („nelabai su jais bendrauju“ (I-8)). P. Dereškevičiaus, V. Rimkevičienės, V. Targamadzės (2000) atliktas tyrimas atskleidė, kad moksleiviai dažniau akcentuoja neigiamus santykius su mokytojais nei su bendraamžiais, kas nulemia jų (ne)norą lankyti ugdymo institucijas. Galima teigti, kad šie santykiai yra būtini ypač siekiant užtikrinti socialinę adaptaciją naujoje mokykloje (žr. 30 lent.).

30 lentelė

Paauglių santykiai su Didžiosios Britanijos ugdymo institucijos bendruomene (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Santykiai su mokyklos bendruomene	Demokratiniais principais grįstas bendravimas	14	„Geri santykiai“ (I-1) „negatyvaus požiūrio tikrai nebuvo“ (I-4) „Teigiamas“ (I-5) „Geri santykiai“ (I-7) „mandagiai priėmė“ (I-8) „santykiai yra geri“ (I-10) „pozityvus“ (I-15)	„Geri“ (I-1) „sutariu gerai“ (I-5) „Glaudūs“ (I-10) „Geri“ (I-11) „Draugiški, geri santykiai“ (I-13) „labiau draugiški“ (I-14) „darytų viską, kad tau padėtų“ (I-15)
	Neišskirtiniai	1	„<...> visus vienodai“ (I-3)	„<...> kaip ir kitų mokinių“ (I-9)

Pastebėta, kad tėvų bei pedagogų atsakymuose taip pat dominuoja *demokratiniais principais* grįsti tarpusavio santykiai (žr. 31 lent.). Vis dėlto imigravusių paauglių tėvai taip pat pastebėjo ir santykius grupelėse, kurie R. M. Berns (2009) teigimu dažniausiai paauglystės laikotarpiu vyksta tarp turinčių bendrų interesų, paprastai tos pačios lyties, amžiaus bei socialinės padėties vaikų.

31 lentelė

Paauglių santykiai su Didžiosios Britanijos ugdymo institucijos bendruomene tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Santykiai su mokyklos bendruomene	Demokratiniais principais grįstas bendravimas	18	„Manau, nuoširdūs“ (I-1) „<...> vieni kaip sau lygiu“ (I-4) „Glaudūs santykiai“ (I-5) „Geri“ (I-6) „Laisvas <...> visai neblogai“ (I-7) „laisviau bendrauja su pedagogais“ (I-8) „<...> geranoriškas“ (I-9) „draugiški“ (I-10)	„<...> pozityvus“ (I-1) „Demokratinis“ (I-2) „Lygybės, demokratijos“ (I-3) „<...> demokratinis“ (I-4) „Pozityvus“ (I-5) „Draugiškas“ (I-6) „<...> tinkamas“ (I-7) „Teigiamas“ (I-8) „Pozityvus“ (I-9) „Mokykloje yra demokratija“ (I-10)
	Bendravimas grupelėmis	1	„susidariusios vaikų grupelės“ (I-3)	-

Apibendrintai galima teigti, kad vyrauja pozityvūs santykiai tarp Didžiosios Britanijos mokyklų bendruomenių ir imigravusių paauglių bei jų tėvų. Tokie santykiai ypač susiję su teikiama - realiai įgyvendinama pagalba, todėl paauglių merginų ir paauglių vaikų, tėvų ir pačių pedagogų buvo klausiami: „Kokia pagalba iš pedagogų buvo suteikta, kai pradėjai lankyti mokyklą Didžiojoje Britanijoje?/ Ar atvykus buvo suteikta papildoma pagalba mokykloje Jūsų vaikui? Sudarytas koks nors individualus mokymosi planas, vykdyti užsiėmimai?“

Paaiškėjo, kad daugiausia pagalba suteikiama *pedagogų*, kurią informantai lygiai įvardijo kaip *palaikymą* bei *didesnį dėmesį*. K. Kubilienės (2010) nuomone, būtent pedagogai turi įtakos paauglio socialinės adaptacijos procesams, nes šie, naudodamiesi savo kompetencijomis, gali palengvinti imigravusių mokinių prisitaikymą. Pedagogų pagalba taip pat pasireiškia tam tikru atlidumu, kuris yra būtinas dėl imigravusio paauglio statuso, tačiau *palengvintos sąlygos* neturi būti kraštutinės bei ilgalaikės, nes gali sulaukti nepalankios kitų mokinių reakcijos bei pačio imigranto pastangų stokos (žr. 32 lent.).

32 lentelė

Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų teikiama pagalba paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Pedagogai	Palaikymas, didesnis dėmesys	18	„<...> pedagogai padėjo“ (I-1) „didelį dėmesį man skyrė“ (I-3) „didesnis dėmesys<...> bandė padėti“ (I-6) „mokytojai <...> stengėsi padėti“ (I-8) „Palaikymo iš mokytojų“ (I-9) „Klausinėjo manęs, ar viskas man gerai <...> Susidūriau su išskirtiniu dėmesiu“ (I-11) „Didesnis dėmesys“ (I-12) „klausinėjo, ar viskas gerai“ (I-13) „<...> didesnis dėmesys“ (I-14)	„<...> atkreipdavo dėmesį“ (I-1) „Buvo psichologas“ (I-4) „<...> skyrė didesnį dėmesį man“ (I-5) „<...> didesnė pagalbą“ (I-7) „jaučiausi dėmesio centre“ (I-8) „mokytoja paaiškino“ (I-9) „<...> su mokytojais buvo labai daug kalbama“ (I-10) „<...> jie labiau draugiški“ (I-14) „<...> klausdavo ar tau viskas gerai, ar viskas aišku“ (I-15)
	Palengvintos sąlygos	3	„lengvesnėmis sąlygomis“ (I-10) „<...> nuolaidesni gal“ (I-14)	„ne taip žiūrėjo į gramatinės klaidas“ (I-11)
	Informacijos perteikimas	2	-	„maloniai pasitiko, supažindino su klasiokais“ (I-3) „supažindinamas su klasiokais“ (I-6)
Ugdymo turinys	Mokymosi planas – programa	5	„gavau mokymosi planą“ (I-4) „mokslų riba labai padėjo“ (I-7) „Buvo sudarytas planas“ (I-15)	„Davė knygą su lietuviškais žodžiais“ (I-2) „Buvo papildomas planas“ (I-12)
Neformali veikla	Būreliai	1	„<...> pasiūlė būrelį“ (I-5)	-
Bendraamžiai	Draugai	2	„Buvo sudarytos grupelės“ (I-2)	„padėjo draugas, taip pat atvykęs iš Lietuvos“ (I-15)

Taip pat imigrantai kaip svarbų veiksnį nurodė „*mokymosi planą – programą*“. Nors merginos šiek tiek daugiau nei vaikinai įvardijo *ugdymo turinio* pagalbą, vis dėlto ryškių skirtumų nebuvo. Didžiosios Britanijos švietimo sistema grindžiama diferencijuotu ugdymu, t.y. 70% mokymosi laiko užima privalomieji dalykai, o likusieji - individualiai pasirenkami pagal mokinio pageidavimus, tai leidžia teigti, kad ugdymo turinys/programa yra pritaikyta bent iš dalies patenkinti skirtingus mokyklinio amžiaus imigrantų vaikų poreikius (UK School System, 2013).

Tokių poreikių tenkinimas ypač susijęs su *draugais*. G. Butkienė, A.Kepalaitė (1996) pastebėjo draugų daromą įtaką ir nurodė, kad šie poreikiai susiję su draugystės, susidomėjimo, pritarimo grupėje bei bendrų planų aspektais. Kaip informantai įvardijo, tokia bendraamžių pagalba buvo įgyvendinta sudarius imigravusių mokinių grupes, kurių dėka mokiniai pajuto bendrumo jausmą.

Mažiausiai akcentuota pagalba – *neformali veikla*, nors ją įvardijo tik viena informantė mergina, galima teigti, kad neformali veikla neatsiejama nuo bendrumo jausmo, kuris yra būtinas dėl sėkmingos paauglių adaptacijos (žr. 32 lent.).

Iš tėvų bei pedagogų atsakymų išryškėjo tokios pačios kategorijos kaip ir paauglių, tai: „*pedagogai*“, „*ugdymo turinys*“, „*neformali veikla*“ ir „*bendraamžiai*“ (žr. 33 lent.).

Informantų atsakymai išsiskyrė. Tėvai labiausiai akcentavo – „*palaikymą, didesnį dėmesį*“, o pedagogai lygiaverčiai nurodė „*mokymosi planą – programą*“ bei „*renginius, išvykas*“. Tėvų daugiausiai akcentuotas *palaikymas* bei *didesnis dėmesys* rodo, kad pedagogai teikia pagalbą, kurią įvertina tiek paaugliai, tiek tėvai (žr. 32 ir 33 lent.). Vis dėlto pedagogų informacijos perteikimo tėvai nenurodė kaip pagalbos priemonės, o ją išskyrė paaugliai bei pedagogai, tai leidžia teigti, kad imigravusių paauglių tėvai neišskiria žinių apie ugdymo instituciją svarbos, o pirmenybę teikia geros atmosferos, palankumo ir bendravimo bei patarimų kompetencijoms (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Tokia pati situacija vyravo ir *neformalioje veikloje*, tačiau priešingai nei paaugliai, pedagogai ypač pabrėžė renginius, išvykas bei žaidimus, kurie skatina mokinių ir mokytojų kūrybiškumą, inovacijas bei tarpusavio komunikavimą (Beresnevičius, 2006; Garšvė, 2011).

Tarpusavio komunikacija itin reikšminga *ugdymo turinio* perteikimui. Nors abi informantų grupės (tėvai ir pedagogai) įvardijo *mokymosi plano – programos* bei *papildomų pamokų* taikymą kaip pagalbos priemonę, vis dėlto mokymosi plano bei atitinkamų programų pritaikymą pastebėjo žymiai mažiau tėvų (1) nei tokią pagalbą (7) išskyrė pedagogų. Galima daryti prielaidą, kad tėvai nepajuto ugdymo turinio diferencijavimo, tačiau kaip nurodė G.

Beresnevičius (2006) mokymo turinį yra būtina pritaikyti pagal imigravusio paauglio poreikius ypač dėl jo komunikacinių gebėjimų bei kultūrinių skirtumų.

33 lentelė

Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų teikiama pagalba tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Pedagogai	Palaikymas, didesnis dėmesys	5	„dėmesio skyrė mokytoja“ (I-3) „Rūpinosi <...>“ (I-5) „specialiai prižiūrėtas“ (I-7) „<...> buvo vedžiojamas iš vieno kabineto į kitą“ (I-9)	„<...> į mane kreipdavo dėmesį“ (I-4)
	Informacijos perteikimas	5	-	„Visų pirma susipažįstame“ (I-2) „<...> susipažįsta“ (I-3) „<...> supažindinama su ugdymo aplinka“ (I-5) „ Yra supažindinamas“ (I-7) „ supažindinamas su mokykla“ (I-8)
Ugdymo turinys	Mokymosi planas – programa	8	„<...> sudarytas individualus planas“ (I-2)	„<...>mes pritaikome“ (I-1) „Žinoma yra“ (I-2) „Taip yra“ (I-3) „Yra“ (I-4) „ Taip visada“ (I-5) „taikoma individuali programa“ (I-6) „<...> tai daroma“ (I-7)
	Papildomos pamokos	5	„<...> buvo individualūs mokymai“ (I-1) „<...> kalbos pamokos“ (I-2) „<...> ateidavo moteris porą kartų į savaitę, mokindavo kalbą“ (I-10)	„<...>skiriame atskirus mokytojus asistentus“ (I-1) „<...>skiriame papildomas pamokas“ (I-9)
Neformali veikla	Renginiai, išvykos	7	-	„<...>viktoringas, pokalbius“ (I-2) „Popietes, vakarones įvairias, disputus, diskusijas“ (I-3) „Pokalbiai, diskusijos, viktoringos, šou“ (I-4) „<...>vakaronės, pokalbiai, įvairūs susitikimai“ (I-5) „<...>valandėlės, ekskursijos“ (I-6) „valandėlės, šventės, viktoringos (I-8) „<...>, bendros išvykos“ (I-10)
	Žaidimai	1	-	„iceberg activity <...> žaidimų būdu“ (I-1)
Bendraamžiai	Teikiama pagalba	2	„labai draugiški vaikai“ (I-3) „pakliuvo į grupę, kurioje buvo iš Rytų Europos žmonių“ (I-4)	-

Kaip matyti iš „Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų teikiama pagalba tėvų ir pedagogų požiūriu“ lentelės, mažiausiai informantų akcentuoti bendraamžiai, kuriuos išskyrė tik tėvai. Tokie duomenys rodo, kad klasės draugų ar panašaus amžiaus mokinių indėlis į sėkmingą adaptaciją ugdymo institucijoje yra nuvertinamas, nors tokią pagalbą išskyrė paaugliai. Vadinasi,

galima teigti, kad nors bendraamžiai yra tiesioginiai mokyklos dalyviai, jie, pedagogų ir tėvų nuomone, nėra traktuojami kaip pagalbos priemonė, o pirmenybė teikiama pedagogų kompetencijoms. Tokios kompetencijos itin susijusios su paauglių žinių vertinimu (žr. 34 lent.).

34 lentelė

Pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais, taikomas žinių vertinimas paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Žinių vertinimas	Atlaidesnis	15	<p>„<...> atlaidžiau“ (I-1)</p> <p>„<...> šiek tiek atlaidžiau“ (I-3)</p> <p>„Šiek tiek atlaidžiau“ (I-5)</p> <p>„Iš pradžių gal“ (I-6)</p> <p>„<...> atlaidžiau vertino“ (I-10)</p> <p>„Atlaidžiau“ (I-14)</p>	<p>„<...> atlaidžiau“ (I-1)</p> <p>„Šiek tiek atlaidžiau“ (I-4)</p> <p>„<...> atlaidžiau vertino“ (I-6)</p> <p>„Įvertinimas kartais nebuvo atitinkantis mano gebėjimų“ (I-8)</p> <p>„<...> atlaidžiau vertinamas“ (I-9)</p> <p>„<...> mane vertino“ (I-11)</p> <p>„<...> nusileidžia“ (I-12)</p> <p>„<...> atlaidžiau“ (I-14)</p> <p>„<...> manau, kad taip“ (I-15)</p>
	Įprastas	13	<p>„Nemanau“ (I-4)</p> <p>„<...> kaip su visais“ (I-7)</p> <p>„Ne“ (I-9)</p> <p>„Nevertino atlaidžiau“ (I-11)</p> <p>„Ne“ (I-12)</p> <p>„Ne“ (I-13)</p> <p>„Nebuvo nuolaidų“ (I-15)</p>	<p>„Kaip visus“ (I-2)</p> <p>„<...> nuolaidų nebuvo“ (I-3)</p> <p>„Ne“ (I-5)</p> <p>„<...> vertino gal taip pat“ (I-7)</p> <p>„Ne“ (I-10)</p> <p>„Nuolaidų nebuvo“ (I-13)</p>

Iš paauglių atsakymų išryškėjo tokios subkategorijos: „*atlaidesnis*“ ir „*įprastas*“ vertinimas. Daugiausia išryškėjo *atlaidesnis vertinimas*, kurį labiau pastebėjo paaugliai vaikinai (9) nei merginos (6), kas liudija, kad vaikinams sudaromos palankesnės sąlygos nei merginoms, tačiau tokie informantų atsakymai taip pat nurodo, kad paauglės merginos būdamos stropesnės nereikalauja tokių sąlygų. Tačiau tokiam teiginiui prieštarauja Sadker, Sadker (2003, Berns) atlikti tyrimai. Mokslininkai nurodo, kad vyriškos lyties asmenys (berniukai) dažniau sąveikauja su pedagogais nei mergaitės, kas gali nulemti jų vertinimą. Tokį netolygų vertinimą taip pat pastebėjo ir Dweck ir kiti (1978, Berns), kurie nurodė, kad pedagogai dėl berniukų nesėkmės kaltina nedideles jų pastangas, o mergaičių - gebėjimų stoką.

Vis dėlto informantai taip pat nurodė ir vienodą – *įprastą vertinimą*, kuris yra būtinas kompetentingo pedagogo sąlyga. Todėl toliau analogiškas klausimas buvo pateikiamas pedagogams, kurie daugiau pabrėžė *įprastą vertinimą*, tačiau nežymiai išsiskyrė ir *atlaidesnis vertinimas* (4) (žr. 35 lent.).

**Pedagogų, dirbančių su imigravusiais paaugliais, taikomas žinių vertinimas pedagogų
požiūriu (I = 10)**

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
			Pedagogai
Žinių vertinimas	Atlaidesnis	4	<i>„Galbūt atlaidesnis“ (I-1)</i> <i>„Kurį laiką yra adaptacinis laikotarpis“ (I-7)</i> <i>„<...> vertinimas palengvintas“ (I-8)</i> <i>„<...> vertinimas yra šiek tiek atlaidesnis“ (I-9)</i>
	Įprastas	6	<i>„Įprastą“ (I-2)</i> <i>„Tikriausiai toks pats“ (I-3)</i> <i>„Toks pats“ (I-4)</i> <i>„Iš tiesų nėra atlaidesnis <...>“ (I-5)</i> <i>„Tai kaip visiems“ (I-6)</i> <i>„Jis yra toks pats, kaip ir kitų vaikų“ (I-10)</i>

Kaip matyti iš paauglių merginų ir vaikinių atsakymų, jų nuomone, buvo taikomas atlaidesnis vertinimas, o pedagogų nuomone toks vertinimas yra įprastas, vadinasi, niekuo nesiskiriantis nuo kitų mokinių. Siekiant išsiaiškinti, kaip ištiesų buvo taikomas žinių vertinimas bei kaip vyksta paauglio socialinė adaptacija, ugdymo institucijoje informatų grupės buvo pateikiami tokie klausimai: *„Kaip pasikeitė tavo pažymiai?“/ „Kaip pasikeitė Jūsų vaiko pažymiai mokykloje?“* (žr. 36 lent.).

Žinių vertinimo pokyčiai paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Žinių įvertinimas	Pozityvūs pokyčiai	13	<i>„Pažymiai pagerėjo“ (I-9)</i> <i>„Pažymiai, gal pagerėjo“ (I-10)</i> <i>„Pagerėjo“ (I-15)</i>	<i>„Na, pažymiai pagerėjo“ (I-1)</i> <i>„Tikriausiai, kad pagerėjo“ (I-2)</i> <i>„Pažymiai biški pagarėjo“ (I-4)</i> <i>„Į gerą pusę“ (I-6)</i> <i>„Pagerėjo“ (I-7)</i> <i>„<...> truputį pagerėjo“ (I-8)</i> <i>„Jie pagerėjo“ (I-10)</i> <i>„Pagerėjo, čia nėra taip sunku“ (I-11)</i> <i>„Pagerėjo“ (I-13)</i> <i>„Gal net iš tikrųjų pagerėjo“ (I-15)</i>
	Negatyvūs pokyčiai	8	<i>„buvo kažkiek prastesni“ (I-1)</i> <i>„<...> pablogėjo“ (I-2)</i> <i>„<...> buvo prastesni“ (I-3)</i> <i>„Suprastėjo“ (I-6)</i> <i>„<...> pablogėjo“ (I-11)</i> <i>„Pablogėjo“ (I-13)</i>	<i>„<...> pasikeitė į blogą pusę“ (I-4)</i> <i>„Pažymiai šiek tiek smuko“ (I-9)</i>
	Pokyčių nebuvo	9	<i>„Pažymiai, manau, nepakito“ (I-4)</i> <i>„Šiaip tokie pat“ (I-5)</i> <i>„Nemanau, kad pasikeitė“ (I-7)</i> <i>„<...> tokie ir liko“ (I-8)</i> <i>„vienodai kaip lietuvoje“ (I-12)</i> <i>„Jie nepablogėjo“ (I-14)</i>	<i>„Nepakito“ (I-5)</i> <i>„<...> nesumažėtų pažymiai“ (I-12)</i> <i>„<...> turiu tokius pat gerus pažymius“ (I-14)</i>

Paauglių merginų ir vaikinių nuomonės išsiskyrė. Paauglės merginos daugiau akcentavo „negatyvius pokyčius“ (6) bei „pokyčių nebuvo“ (6). Tuo tarpu vaikinai, priešingai nei paauglės merginos, nurodė, kad pastebėjo „pozityvius pokyčius“. Tokie informantų pateikti duomenys rodo, kad vaikinių žinių įvertinimas pakito į gerąją pusę, o merginos šių pokyčių nepajuto arba šie pokyčiai buvo į blogą pusę – jų žinių įvertinimai suprastėjo.

Vis dėlto tėvai šiuos pokyčius nurodė daugiau į pozityviają pusę (žr. 37 lent.). 2 paauglių merginų ir 2 vaikinių tėvai tai patvirtino, o negatyvius pokyčius taip pat pastebėjo tiek merginų ir vaikinių tėvai (2 vaikinai, 1 mergina), kas leidžia daryti prielaidą, kad nebuvo ryškaus ir bendro pažymių įvertinimų sąsajos tėvų požiūriu.

37 lentelė

Paauglių žinių vertinimo pokyčiai tėvų požiūriu (I = 10)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
			Tėvai
Žinių įvertinimas	Pozityvūs pokyčiai	4	„Geri tie pažymiai“ (I-3) „ pagerėjo“ (I-6) „į gerą pusę“ (I-8) „Pagerėjo“ (I-9)
	Negatyvūs pokyčiai	3	„<...>šiek krito pažymiai“ (I-4) „Iš tikrųjų prastėjo“ (I-5) „<...> buvo suprastėję“ (I-10)
	Neutralus vertinimas	2	„Sunku teigti, kad pasikeitė“ (I-2) „<...>negaliu pasakyti, kad didelis skirtumas būtų“ (I-7)

Nors paauglių nuomone vyravo atlaidesnis, o pedagogų – įprastas vertinimas, galima teigti, kad žinių įvertinimas paauglių merginų nuomone pakito į blogąją pusę, o vaikinių – į gerąją, tėvai ryškių pokyčių lyties aspektu nepastebėjo. Tokie vertinimai tiesiogiai susiję su vyraujančiu požiūriu į paauglį, kuris, tėvų ir pedagogų nuomone, siejamas su tarpusavio lygybe. Trys tėvai tokią nuostatą nurodė, kaip neišskirtinumo bei visų gabių vaikų egzistavimu („<...> neišsiskirtų kiekvienas vaikas“ (I-1); „liberalu viskas“ (I-4); „<...> visi vaikai yra gabūs“ (I-10)). Pedagogai taip pat pagrindė gabių vaikų poziciją („Kiekvienas vaikus yra gabus, visi lygūs“ (I-1); „<...> tarpusaviai lygūs ir reikia vienodai skirti dėmesį“ (I-2); „Visi vaikai lygūs“ (I-3); „Kiekvienas mokinys yra gabus“ (I-5); „priimti koks yra, neišskiriant, neišskirti“ (I-7)).

Taip pat pastebėta, kad vienas iš tėvų pabrėžė mokslo svarbą („Vertybės – mokytis paprasčiausiai“ (I-5)) bei pedagogų naudą ir kompetencijas padėti („<...> pedagogai kreipia į vaiko psichologiją, tarpusavio vaiko ir tėvų santykius“ (I-9)).

Emigravusių paauglių tėvai pastebėjo ir neigiamą ugdymo institucijos pusę. Šie nurodė, kad vyrauja per daug teisių („<...>gauna teisių ten gal mažiau pareigų“ (I-7)). Nors patys

pedagogai šių išskirtinių mokinių teisių nepastebėjo, tačiau išskyrė mokinio savybes ir teises kaip atliekamas pareigas („*Turi būti sąžiningas, protingas, doras, atlikti krupščiai savo pareigas*“ (I-8)). Vadinasi, pedagogų nuomone, sėkmingai adaptavęsis paauglys turi būti perėmęs bendras socialines vertybes bei įvaldęs atitinkamus vaidmenis, t.y. prisitaikęs prie naujojo mokinio statuso ir esamų taisyklių (Juodaitytė, 2003; Kvieskienė, 2003; Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012). Esamas taisykles ir griežtą kontrolę pabrėžė vienas iš tėvų („*griežtas režimas - negali paimti vaiky, išvažiuoti*“ (I-6)), kas leidžia teigti, kad Didžiojoje Britanijoje ugdymo institucijos pasižymi lygybės, demokratijos principais bei esamų taisyklių puoselėjimu.

Tačiau buvo informantų, kurie nesugebėjo įvardinti, kokia filosofija, požiūris vyrauja mokykloje („*Nežinau*“ (I-3)). Tai leidžia teigti, kad tėvai nepalaiko itin glaudžių santykių su ugdymo institucija ir negali nubrėžti palaikomų mokyklos vertybių.

Mokyklos vertybės itin susijusios su mokyklos tradicijomis – uniformomis (žr. 38 lent.).

38 lentelė

Paauglių aprangos stilius Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Apsirengimo stilius	Mokyklos reglamentuotas (uniformos)	22	„Yra uniformos“ (I-1) „Yra uniformos“ (I-2) „Visi su uniformomis“ (I-3) „Yra uniformos“ (I-5) „Taip“ (I-10) „Yra uniformos“ (I-11) „Uniformos“ (I-12) „Mokykloje yra uniforma“ (I-13) „Taip“ (I-14) „Yra uniformos“ (I-15)	„<...>yra uniformos“ (I-1) „Yra uniformos“ (I-2) „nešiojamos uniformos“ (I-5) „Yra uniformos“ (I-6) „Yra ir uniformos“ (I-7) „<...> su uniformomis“ (I-8) „Taip <...>“ (I-10) „Taip“ (I-11) „<...>dėvi uniformas“ (I-12) „<...>dėvi uniformas“ (I-13) „Yra uniformos“ (I-14) „Yra uniformos“ (I-15)
	Mokyklos nereglamentuotas (nėra uniformų)	3	„<...>įvairus, kur aš mokausi, tai kaip noriu“ (I-7)	„<...>nėra“ (I-4) „Nėra uniformų“ (I-9)

Pateikti informantų atsakymai leido nubrėžti tokias subkategorijas - „*mokyklos reglamentuotą*“ bei „*mokyklos nereglamentuotą*“. Understanding the British School System (2012) pateiktais duomenimis, Didžiojoje Britanijoje mokiniai dėvi uniformas, kurių dėka galima pagal spalvą atpažinti ugdymo instituciją. Tačiau yra mokyklų, kuriuose uniformos nėra būtinos, dažniausiai tai lituanistinės mokyklos, kuriuose mokiniai mokosi papildomai.

Tokią poziciją taip pat palaikė tėvai ir pedagogai. Šie taip pat daugiausiai nurodė reglamentuotą aprangos stilių (16).

**Paauglių aprangos stilius Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose tėvų ir pedagogų
požiūriu (I = 20)**

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Apsirengimo stilius	Mokyklos reglamentuotas (uniformos)	16	„<...>ta pačia uniforma“ (I-1) „Yra uniformos“ (I-3) „Yra uniformos“ (I-4) „Taip“ (I-6) „Taip yra“ (I-7) „yra uniformos“ (I-9) „Yra uniformos“ (I-10)	„<...>vienoda uniforma“ (I-1) „<...>būna uniformos“ (I-2) „Yra uniformos“ (I-3) „<...>uniformos“ (I-4) „<...> yra uniformos“ (I-5) „Taip“ (I-6) „<...> dėvi“ (I-8) „<...>yra uniformos“ (I-9) „Yra“ (I-10)
	Mokyklos nereglamentuotas (nėra uniformų)	3	„Pas mus ne“ (I-5) „Kurioje mokosi nėra“ (I-8)	„Ne“ (I-7)
	Prisitaikantis	1	„kaip bendraamžiai“ (I-2)	

Mokyklos reglamentuotą aprangos stilių labiau pabrėžė tėvai (7) nei pedagogai (9). Toks stilius – uniformos yra netgi tam tikras apsaugos elementas, nes, kaip nurodė M. G. R. Robichaud (2007), nesigaudymas madoje, ypač aprangoje, stabdo socialinę adaptaciją, nes gali sulaukti neigiamos bendraamžių reakcijos – patyčių ar atstūmimo. Tokios reakcijos vengimas taip pat yra tam tikra strategija, kurią vienas iš tėvų nurodė kaip prisitaikantį - vyraujantį aprangos stilių.

Bendrumo jausmas yra būtina sėkmingos socialinės adaptacijos sąlyga, todėl toliau imigravusių paauglių buvo klausama: „Kurioje mokykloje jauteisi geriau - Lietuvoje ar Didžiojoje Britanijoje?“/ „Kaip manote, kurioje mokykloje Jūsų vaikas jautėsi geriau, Lietuvoje ar Didžiojoje Britanijoje?“ .

Kaip skirtingų lyčių atstovai vertina Lietuvos ir Didžiosios Britanijos ugdymo institucijas, atskleidžia subkategorijų: „Lietuvos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas“, „Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas“ bei „neutralus vertinimas“ turiniai (žr. 40 lent.).

Lietuvos ir Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų palyginimas paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Ugdymo institucijos vertinimas	Lietuvos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas	15	„Lietuvoje geriau jaučiausi“ (I-1) „Lietuvoje“ (I-6) „Lietuvoje“ (I-13) „Lietuvoje“ (I-14)	„Lietuvoje“ (I-3) „Lietuvoje <...>“ (I-5) „Lietuvoje“ (I-6) „Lietuvoje“ (I-7) „Lietuvoje“ (I-9) „Lietuvoje“ (I-10) „Lietuvoje“ (I-11) „Lietuvoje“ (I-12) „Lietuvoje <...>“ (I-13) „Lietuvoje“ (I-14) „Lietuvoje“ (I-15)
	Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas	14	„Britanijoje, aišku, lengviau mokytis“ (I-1) „<...>geriau Britanijoje“ (I-2) „čia man gerai“ (I-3) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-4) „Britanijoje geriau“ (I-5) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-7) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-8) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-9) „Britanijoje“ (I-11) „Britanijoje“ (I-15)	„Didžiojoje Britanijoje“ (I-1) „Anglijoje“ (I-2) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-4) „<...> kurioje gyvenu, jaučiuosi geriau“ (I-8)
	Neutralus vertinimas	2	„Ir toje ir toje mokykloje“ (I-10) „<...> tai vienodai“ (I-12)	-

Kategorijos „Lietuvos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas“ turinys parodo, kad daugiausia imigravę paaugliai pozityviai vertina ugdymo institucijas, esančias Lietuvoje. Vis dėlto informantų atsakymai išsiskyrė ir tokį vertinimą daugiau pateikė imigravę paaugliai vaikinai (11) nei merginos (4). Moteriškos lyties atstovės nurodė, kad geriau jaučiasi Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose, kas liudija sėkmingesnę merginų adaptaciją, kuri taip pat atsiskleidė ir jų pateiktame *neutraliame vertinime*, t.y. merginos gerai jaučiasi tiek Lietuvoje, tiek Didžiojoje Britanijoje. G. Kaniušonytė, I. Truskauskaitė, L. Gervinskaitė (2012) nurodė, kad jautimasis gerai esamoje aplinkoje yra vienas iš socialinės adaptacijos ypatumų. Todėl galima teigti, kad merginų socialinė adaptacija yra palankesnė nei vaikinų.

Tokia tendencija išryškėjo ir tėvų atsakymuose, jų nuomone, Lietuvoje geriau jaučiasi 3 vaikinai ir tik 1 mergina. Taip pat 2 paauglių tėvai pateikė ir *neutralų vertinimą*, kas leidžia teigti, kad tėvai nežino, kurioje ugdymo institucijoje paauglys geriau jautėsi. Tokių emocijų ryšių nebuvimas yra priskiriamas prie netinkamo tėvų elgesio emigravus, kas leidžia teigti, kad tėvų nežinojimas yra negatyvus reiškinys (Kubilienė, 2012) (žr. 41 lent.).

Lietuvos ir Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų palyginimas tėvų požiūriu (I = 10)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai
			Tėvai
Lietuvos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas	Merginos	1	„Geriau jautėsi Lietuvoje“ (I-8)
	Vaikinai	3	„Galbūt Lietuvoje“ (I-4) „Lietuvoje vienareikšmiškai“ (I-5) „<...> geriau“ (I-7)
Didžiosios Britanijos ugdymo institucijų pozityvus vertinimas	Merginos	2	„Manau Didžiojoje Britanijoje“ (I-9) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-10)
	Vaikinai	2	„Didžiojoje Britanijoje“ (I-3) „Didžiojoje Britanijoje“ (I-6)
Neutralus vertinimas	Vaikinai	2	„Nevertinčiau“ (I-1) „Nežinau“ (I-2)

Ugdymo institucijos vertinimas neatsiejamas nuo ją lydinių veiksnių – bendraamžių, todėl toliau informantų buvo klausama apie bendraamžių daromą įtaką socialinės adaptacijos procesui.

Bendraamžiai. Paskutiniajame klausimų bloke tyrimųjų buvo prašoma nurodyti: „Kaip tave priėmė klasės draugai, ar buvo geranoriški? Kokia jų reakcija į tave?“ (žr. 42 lent.).

Bendraamžių požiūris į imigravusius paauglius (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Bendraamžių požiūris	Teigiamas požiūris	24	„<...> palankiai mane priėmė“ (I-1) „<...> šiltai mane priėmė“ (I-3) „<...> geranoriški“ (I-4) „Geranoriški“ (I-6) „<...> priėmė šiltai“ (I-7) „Dalis priėmė geranoriškai<...>“ (I-8) „labai bendraujantys buvo“ (I-9) „<...> geri santykiai šilti“ (I-10) „Buvo geranoriški“ (I-11) „Daugiau mažiau visi geranoriški“ (I-12) „bandė su manim kalbėti“ (I-13) „Geranoriški“ (I-14) „Labai geranoriški“ (I-15)	„<...> priėmė mane“ (I-1) „<...> susidraugavome“ (I-2) „Geranoriški“ (I-3) „<...> tikrai geranoriški“ (I-4) „<...> labiau pozityvi“ (I-6) „<...> geranoriški, draugiški“ (I-8) „Nuoširdžiai priėmė“ (I-10) „Gerai, draugiški“ (I-11) „<...> tikrai geri“ (I-13) „<...> labai draugiški“ (I-14) „<...> patikau ir pritapau“ (I-15)
	Įvairus požiūris	2	„Buvo įvairių reakcijų“ (I-2)	„Visi skirtingai“ (I-5)
	Neigiamas požiūris	6	„<...> žiūrėjo kaip į kitatautę“ (I-5) „<...> nelabai šiltokai“ (I-7) „<...> kiti pradėjo ignoruoti“ (I-8)	„<...> pusė nepriėmė“ (I-1) „<...> kaip su svetimu“ (I-7) „<...> priešiški“ (I-9)

Nustacius, koks yra bendraamžių požiūris į imigravusius paauglius, išskirtos trys kategorijos: „teigiamas požiūris“, „neigiamas požiūris“ bei „įvairus požiūris“. Iš informantų atsakymų atsiskleidė, kad šis požiūris yra teigiamas. Nors nežymiai išsiskyrė, tačiau teigiamą bendraamžių požiūrį daugiau pajuto paauglės merginos (13) nei vaikinai (11)

Tik šeši informantų atsakymai buvo pateikti kaip neigiamas bendraamžių vertinimas, kas leidžia pagrįstai teigti, kad paaugliai vaikinai ir merginos jautė palankią reakciją į paauglį. Taip pat išskirtas ir „įvairus požiūris“, jį nurodo tiek vaikinai, tiek merginos, vadinasi, galima teigti, kad paaugliai po imigracijos sulaukė skirtingos bendraamžių reakcijos, kurios nepastebėjo tėvai bei pedagogai (žr. 43 lent.).

43 lentelė

Bendraamžių požiūris į imigravusius paauglius tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Bendraamžių požiūris	Teigiamas požiūris	19	<p>„<...> puikiai bendrauja“ (I-1)</p> <p>„<...> turi draugų“ (I-2)</p> <p>„<...> draugiški“ (I-3)</p> <p>„<...> neblogus draugus“ (I-4)</p> <p>„Turi draugų“ (I-6)</p> <p>„Turi nemažai“ (I-7)</p> <p>„Taip turi“ (I-8)</p> <p>„Taip turi“ (I-9)</p> <p>„Taip“ (I-10)</p>	<p>„<...> greitai įsilieja“ (I-1)</p> <p>„<...> priimami be problemų“ (I-2)</p> <p>„Taip“ (I-3)</p> <p>„Manau, kad greitai“ (I-4)</p> <p>„Jeigu jau buvo klasėje imigrantų tada lengviau“ (I-5)</p> <p>„Taip“ (I-6)</p> <p>„<...> nėra sunku“ (I-7)</p> <p>„adaptuojasi pakankamai greit“ (I-8)</p> <p>„<...> greitai“ (I-9)</p> <p>„Taip“ (I-10)</p>
	Neigiamas požiūris	2	-	<p>„<...> kartais būna sunkumų“ (I-1)</p> <p>„Jeigu klasė sudaryta tik iš vietinių vaikų tada užtrunka ilgiau“ (I-5)</p>

Kaip matyti iš lentelės (žr. 43 lent.), tėvų bei pedagogų nuomone, daugiausia vyrauja pozityvus požiūris. Tačiau taip pat iš informantų atsakymų išryškėjo ir ne itin pozityvus bendraamžių požiūris į paauglį. Tokią nuostatą pateikė tik pedagogai, kas liudija, kad tėvai galbūt neturi žinių apie paauglio gyvenimą ugdymo institucijoje.

Toliau buvo klausiama: „Kaip elgeisi, rengeisi, kad pritaptum?“/ „Kaip manote, kokį aprangos stilių, laisvalaikio ar elgesio formą renkasi paauglė(-ys) mergina/ vaikinai, siekiantis pritapti tarp bendraamžių?“

Iš informantų atsakymų išryškėjo tokios kategorijos: „elgesys“, „komunikabilumas“ bei „išvaizda“. Daugiausiai imigravę paaugliai paminėjo *uniformas* kaip išvaizdos elementą. Tačiau merginos daugiau pabrėžė *išvaizdos* kategoriją, kas liudija, kad moteriškos lyties atstovės mažiau patenkintos savo kūnu (Giddens, 2005). Vis dėlto paaugliai vaikinai nurodė, kad atvykę pakeitė savo stilių ir prisitaikė prie esamos mados (žr. 44 lent.).

Paauglių elgesys, apranga, komunikabilumas siekiant adaptuotis (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Elgesys	Įprastas elgesys	8	„Rengiausi kaip visada“ (I-1) „Nesivaržiau <...>“ (I-7) „<...> buvau savimi“ (I-11)	„<...> buvau savimi“ (I-1) „<...> nieko nekeičiau“ (I-7) „<...> stengiausi neišsišokti“ (I-9) „<...> kaip visą laiką“ (I-11) „Aš buvau toks kaip visada“ (I-12)
	Konformizmas	8	„<...> neišsiskyriau nuo visų“ (I-3) „Stengiausi neišsiskirti“ (I-9) „neišsiskyriau iš kitų“ (I-10) „Stengiausiai neišsiskirti“ (I-12) „<...> kaip kiti“ (I-13) „<...> visi vienodi“ (I-15)	„Bandžiau elgtis kaip anglai“ (I-2) „Iš pradžių rengiausi kaip visi“ (I-6)
Komunikabilumas	Bendravimas	7	„<...> bendrauti“ (I-2) „<...> bendravau“ (I-5) „<...> bendrauju“ (I-8) „Na bendrauti“ (I-12)	„<...> norėjau bendrauti“ (I-3) „Stengiausi bendrauti, susipažinti su žmonėmis“ (I-12) „<...> bendravimas“ (I-15)
Išvaizda	Dėvi uniformas	9	„<...> uniformas“ (I-3) „<...> tai buvo uniformos“ (I-4) „<...> buvo uniformos, daug stengtis nereikėjo“ (I-6) „Tai uniforma“ (I-13) „Uniformos pas mus“ (I-14) „Tiesiog uniforma“ (I-15)	„<...> dėvimos uniformos“ (I-8) „<...> mokykloje speciali uniforma“ (I-10) „<...> visi eidavome vienodai“ (I-14)
	Pakeistas stilius	2	-	„stengiausi kaip apsirengti, kad kuo geriau atrodyčiau“ (I-4) „Pakeičiau šukuoseną“ (I-5)

Taip pat iš informantų atsakymų išryškėjo, kad paaugliai siekia prisitaikyti *elgesiu*, toks elgesys pasireiškia arba įprasta elgesna arba konformizmu, kuri labiau pabrėžė paauglės merginos (6). Susitapatinas su visuomene, bendraamžiais ypač būdingas paauglystės amžiuje, nes paaugliams būdingas ypač didelis noras pritapti prie bendraamžių (Berns, 2009). Galimybė pritapti paaugliams prieinamesnė, jei šis komunikuoja. Tokią poziciją beveik lygiai išskyrė paauglės merginos ir vaikinai.

Tėvai taip pat išskyrė analogiškas kategorijas: „*elgesys*“, „*komunikabilumas*“ ir „*išvaizda*“. Daugiausia tėvai bei pedagogai pabrėžė *elgesio* kategoriją, iš kurios išryškėjo paauglių *konformizmas*. Tokią subkategoriją daugiau išskyrė paauglių vaikinių tėvai (4) nei merginų (2), kas leidžia teigti, kad emigravusiems paaugliams vaikinams, tėvų nuomone, daugiau būdingas susitapatinimas, nors tai prieštarauja pateiktiems paauglių vaikinių duomenims (žr. 44 ir 45 lent.).

**Paauglių elgesys, apranga, komunikabilumas siekiant adaptuotis tėvų ir pedagogų požiūriu
(I = 20)**

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Elgesys	Iprastas elgesys	1	„<...> kaip jis pats nori“ (I-3)	-
	Bendra veikla	3	<...> tai shoppingai“ (I-9)	„<...> užklasinė ar bendra veikla“ (I-9) „Laisvalaikio praleidimo <...>“ (I-10)
	Komformizmas	12	„<...> rengtis panašiai kaip bendraamžiai“ (I-2) „<...> panašiai ir rengiesi“ (I-4) „neišsiskirti, būti kaip ir visi“ (I-5) „<...> žiūri į tas, kurios populiariausios mokykloje“ (I-7) „<...> stengiasi pritapti“ (I-8) „Lygiuojasi“ (I-10)	„<...> neišsiskiriantį iš kitų bendraamžių“ (I-2) „<...> kad neišsiskirti“ (I-3) „<...> stengiasi prisitaikyti prie aplinkinių“ (I-4) „<...> būti kaip visi“ (I-5) „<...> prisiderintų prie bendraamžių“ (I-8) „Bandoma prisitaikyti<...>“ (I-10)
	Išskirtinumas	2	„Siekia išsiskirti“ (I-1)	„<...> nori išsiskirti“ (I-6)
	Bendravimas	1	-	„<...> bendravimas“ (I-6)
Komunikabilumas	Bendravimas	1	-	„<...> bendravimas“ (I-6)
Išvaizda	Dėvi uniformas	3	„eina dėvėdamas mokyklinę“ (I-6)	„<...> renkasi uniformos“ (I-1) „<...> uniformos“ (I-7)

Taip pat iš tėvų atsakymų išryškėjo bendra veikla, merginų tėvų nuomone, tai apsipirkinėjimas (shopping), o pedagogų – užklasinė veikla. Būtent užklasinė veikla yra vienas iš sėkmingos socialinės adaptacijos veiksmų, nes imigravę paaugliai užmezga ir palaiko ryšius įvairios, neprimestinės veiklos metu (Kaniušonytė, Truskauskaitė, Gervinskaitė, 2012; Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012).

Taip pat toks paauglių siekis adaptuotis – susirasti naujų draugų susijęs su išvaizdos elementais. Tėvų ir pedagogų nuomone tai uniformos, kurios sujungia paauglius į vieningą mokyklos bendruomenę. Uniformos nešiojimas taip pat susijęs su *įprastu elgesiu*, kurį išskyrė tėvai. Vis dėlto įprastas elgesys gali būti suprantamas kaip įprastas imigravusiam paaugliui, kai jis jaučiasi taip, kaip savoje aplinkoje arba įprastas aplinkiniams, kai paauglys elgiasi pagal naujos kultūrinės visuomenės ribas (Garšvė, 2011).

Mažiausiai tėvų ir pedagogų akcentuoti – *išskirtinumas* (2) bei *bendravimas* (1). Pastarąjį pabrėžė tik pedagogai, o išskirtinumą išskyrė abi informantų grupės. Vadinas, paaugliai siekia ne tik susitapatinti, bet ir išsiskirti, kas liudija apie paauglių norą ne tik tapti bendraamžių dalimi, bet ir kurti taisykles. Nors tokį išskirtinumą pabrėžė paauglio tėvas, vis

dėlto toks taisyklių kūrimas daugiau būdingas merginoms (Virbalienė, 2004). Tačiau ne visada naujų taisyklių, standartų kūrimas sulaukia adekvačios bendraamžių reakcijos ir gali sustabdyti, sulėtinti socialinę paauglių adaptaciją Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose (žr. 46 lent.)

46 lentelė

Socialinę adaptaciją stabdantys veiksniai paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Asmeninės savybės	Nepasitikėjimas	3	-	„Nepasitikėjimas savimi“ (I-5) „Nepatenkintas gyvenimu, nuliūdęs“ (I-12) „Labai santūrus“ (I-14)
	Negatyvus elgesys	19	„<...> elgčiausi negatyviai, jei būčiau viskuo“ (I-4) „Išsišokimas, pasipūtimas“ (I-5) „<...> jei labai išsišoki“ (I-6) „<...> Tiesmukiškumas, išsišokimas, savęs išaukštinimas“ (I-7) „neigiamas elgiasys. Grasinimai ir panašiai“ (I-8) „Priešiškas nusiteikimas“ (I-10) „Gal išsišokimas“ (I-11) „<...>stengimasis išsišokti“ (I-12) „Tai priešiškas“ (I-13) „Mandravojimas“ (I-14) „Neigiamas“ (I-15)	„<...> išsivaikštinęs, išsivaizdinęs“ (I-1) „Kad keikiesi prie jų“ (I-2) „<...> nedraugiškas, naglam, piktam“ (I-3) „Įžulumas žmogaus“ (I-4) „Atstumiantis“ (I-6) „<...>išsišaukęs būtum, pasikėlęs“ (I-7) „<...> pikčiurna, manau“ (I-8) „<...> atsilabinėti“ (I-15)
Išskirtinumas		2	„<...> gal jeigu būtum kitokia“ (I-1) „Išvaizda galbūt išskirtinė, išsišokimas – su grandinėmis apsikarstę“ (I-9)	-
Komunikabilumas	Nebendravimas	9	„<...> jeigu tu esi uždaras“ (I-2) „<...> bijoti bendrauti“ (I-3) „<...> nenoras bendrauti“ (I-5) „<...> nebendravimas su kitais vaikais“ (I-10) „Labai didelis užsidarymas“ (I-12)	„<...> nebendravimas“ (I-9) „<...> būti užsidariusiam, nelinkusiam bendrauti“ (I-11) „<...> atstumtas“ (I-12) „<...> draugiškas“ (I-13)
	Kalbos sunkumai	2	-	„<...> barjeras kalba“ (I-10) „<...> klaidas padaryti šnekant angliškai, kalbos barjeras“ (I-11)

Iš imigravusių paauglių atsakymų išryškėjo tokios kategorijos: „asmeninės savybės“, „elgesys“ ir „komunikabilumas“. Daugiausiai, ypač merginų, buvo išskirtas „negatyvus elgesys“ (11). M. G. R. Robichaud (2007) pabrėžė tokių asocialių ir agresyvių elgesį ir nurodė, kad jis gali būti nesėkmingos adaptacijos priežastimi.

Taip pat prie nesėkmingos adaptacijos priežasčių galima priskirti ir komunikabilumo stoką – nebendravimą, kurį labiau išskyrė merginos (5) nei vaikinai (4). Minėta mokslininkė taip

pat nurodė, kad toks užsidarymas, užsisklendimas neskatina, o taip pat stabdo prisitaikymą ugdymo institucijoje (Robichaud, 2007). Tokio užsisklendimo priežastis gali būti *kalbos sunkumai*, nes nesugebėjimas komunikuoti taip pat yra vienas iš sunkumų susirandant draugų.

Draugų susiradimą gali slopinti ir *nepasitikėjimas*, kurį išskyrė tik vaikinai (3). Vaikinių išskirtas nepasitikėjimas susijęs su stereotipais, formuojančiais lytinį tapatumą, t.y. vyrauja tam tikri įsitikinimai, kad vaikinai turi būti pasitikintys savimi ir vyriški, o šių savybių nebuvimas gali slopinti bendraamžių norą bendrauti su paaugliu (Boyd, Bee, 2010).

Merginų galimybę susirasti draugų gali taip pat stabdyti *išskirtinumas*, kuris siejamas su mados tendencijų nežinojimu. Merginoms kaip lyties atstovėms būdingas išvaizdos etalonas, kurį noriai seka daugelis paauglių merginų.

Lyginant tėvų nuomonę apie socialinę adaptaciją stabdančius veiksnius taip pat buvo išskirtos kategorijos: „*elgesys*“, „*komunikabilumas*“ ir paauglių nepaminėta „*išvaizda*“ (žr. 47 lent.).

47 lentelė

Socialinę adaptaciją stabdantys veiksniai tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Elgesys	Negatyvus elgesys	12	„Iššaukiantis elgesys“ (I-5) „Aišku, įžūlumas“ (I-6) „<...> narkotikai, alkoholis<...>“ (I-10)	„išsišokusi, per daug išdidi“ (I-1) „Iššaukiantis“ (I-2) „<...> vulgari“ (I-4) „<...>jei rodytų nepasitenkinimą kažkuo“ (I-5) „Išsišokimas toks“ (I-6) „<...>labai iššaukiantis“ (I-7) „Arogantiškas <..> įžūlus“ (I-8) „<...> destruktivus elgesys“ (I-9) „polinkį į žalingus įpročius“ (I-10)
	Išskirtinumas	4	„<...>mokslukės, namisėdos“ (I-7) „jei vienintelis išsiskiri iš bendraamžių“ (I-8)	„<...> jeigu žmogus išsiskiria“ (I-3) „<...>pilkos pelytės vaidmuo“ (I-7)
Komunikabilumas	Nebendravimas	10	„<...>nebendraujantis“ (I-1) „<...> užsidaręs savyje, nenorintis bendrauti“ (I-3) „intravertiškumas, nekalbumas (I-4) „<...> nebendravimas“ (I-6) „<...>nebendraujantis“ (I-7) „<...> trukdytų nebendravimas, uždaras būdas“ (I-9)	„<...> nenori bendrauti su kitais“ (I-1) „<...> sunkus bendravimas su draugais“ (I-2) „<...> užsisklendusius, nebendraujanti“ (I-4) „<...> uždaras būdas“ (I-10)
Išvaizda	-	4	„<...> išvaizda“ (I-4) „<...> išvaizda“ (I-5) „<...> tatuiruotus paauglius“ (I-9)	„<...> nesimpatiškas“ (I-4)

Daugiausia, kaip ir paauglių nuomone, išryškėjo *negatyvus elgesys*, kurį daugiau pabrėžė pedagogai (9) nei tėvai (3). Tuo tarpu tėvai labiau akcentavo nebendravimą kaip stabdantį veiksni (6). Vis dėlto tėvų ir pedagogų nuomonės sutapo ties išskirtinumu, kuris D. G. Myers (2008) teigimu, gali trukdyti dėl paauglio noro priklausyti kuriai nors grupei, jei grupės puoselėjamos vertybės nesutampa su paauglio įsitikinimais.

Priklausymą bendraamžių grupei taip pat gali slopinti ir išvaizda. Nors daugiau paauglių išvaizdą išskyrė vaikinų tėvai, vis dėlto informantai (tėvai/pedagogai) išvaizdą kaip specifinį adaptaciją stabdantį veiksni priskyrė tik merginoms („<...> *nepatinka stambios merginos*“ (I-10); „<...> *susiduria su išvaizdos sunkumais*“ (I-9)). O vienas iš tėvų nurodė, kad neturi nuomonės ir negali atsakyti į pateiktą klausimą (*Sunku atsakyti*“ (I-2)).

Toliau siekiant išsiaiškinti tikslesnius socialinę adaptaciją stabdančius veiknius, informantams buvo pateiktas klausimas: „*Ar nesusidūrei su pasityčiojimu, atstūmimu?/ Kaip manote, imigravę paaugliai dažnai susiduria su patyčiomis?*“ (žr. 48 lent.).

48 lentelė

Patirtos patyčios ugdymo institucijoje paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Nepatirtos patyčios	Didžiojoje Britanijoje	27	„ <i>Ne, neteko man susidurti</i> “ (I-1) „ <i>Ne</i> “ (I-2) „ <i>Ne</i> “ (I-3) „ <i>Aš nesusidūriau</i> “ (I-4) „ <i>Ne</i> “ (I-5) „ <i>Ne</i> “ (I-6) „ <i>Ne, nebuvo</i> “ (I-7) „<...> <i>nieko nebuvo</i> “ (I-8) „ <i>Ne, nesusidūriau</i> “ (I-9) „ <i>Aš nesusidūriau</i> “ (I-10) „ <i>Ne</i> “ (I-11) „<...> <i>ne</i> “ (I-12) „ <i>Ne</i> “ (I-13) „ <i>Čia ne</i> “ (I-14) „ <i>Ne</i> “ (I-15)	„<...> <i>niekas nesityčioja</i> “ (I-1) „ <i>Ne, nebuvo</i> “ (I-2) „ <i>Ne, nesusidūriau</i> “ (I-3) „ <i>Tikrai ne</i> “ (I-4) „ <i>Nesusidūriau</i> “ (I-5) „ <i>Ne, su pasityčiojimu ne</i> “ (I-7) „ <i>Ne, nebuvo tokios situacijos</i> “ (I-8) „ <i>Ne, neleidžiama tyčiotis</i> “ (I-10) „ <i>Ne</i> “ (I-11) „ <i>Ne, nebuvo to</i> “ (I-12) „ <i>Ne</i> “ (I-13) „ <i>Kad ne nesityčioja</i> “ (I-14)
		3	-	„ <i>Aš nesupratau angliškai pirmus metus</i> “ (I-6) „ <i>Didžioji Britanija: lenkai – lietuviai, na tai kaip ir pasityčiojimą galima tokį sutikt</i> “ (I-9) „ <i>Gal ir buvo pirmom dienom</i> “ (I-15)
Patirtos patyčios	Lietuvoje	1	„ <i>Lietuvoje teko susidurti</i> “ (I-14)	-

Iš informantų atsakymų išryškėjo teigiamas aspektas. Beveik visi tiriamieji nurodė, kad patyčių Didžiojoje Britanijoje nepatyrė. Vis dėlto trys informantai paaugliai vaikinai nurodė, kad

patyčias patyrė. M. Fürst (2000) teigia, kad daugeliui vaikinių būdingi „aštrių“ pojūčių siekliai, o tie, kurie nepasižymi šiais norais, sunkiau įgyja autoritetą tarp bendraamžių ir susilaukia patyčių.

Patyčių gali pasitaikyti ir Lietuvoje ir tai gali būti emigracijos priežastimi. Viena informantė nurodė, kad patyčias iš bendraamžių patyrė Lietuvoje, o Didžiojoje Britanijoje tokios neigiamos reakcijos nepajuto (žr. 48 lent.). L. Abromatienė (2012) nurodė, kad merginos dažnai naudoja netiesioginę agresijos išraišką prieš kitas merginas, o pasireiškianti agresijos forma yra sutelkta į socialinę atskirtį.

Analogiškas klausimas buvo pateiktas tėvams ir pedagogams. Didžioji dalis informantų taip pat nurodė, kad patyčių Didžiojoje Britanijoje nebuvo. Tokią nuomonę daugiau pateikė emigravusių paauglių vaikinių tėvai, kas leidžia teigti, kad su patyčiomis daugiau susiduria merginos (žr. 49 lent.).

49 lentelė

Patirtos patyčios ugdymo institucijoje tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Nepatirtos patyčios	Didžiojoje Britanijoje	11	<p>„<...> iki šiol problemų neturime“ (I-1)</p> <p>„Ne, parėjęs nesiskundė“ (I-3)</p> <p>„<...> bent nežinau, nieko nesakė“ (I-4)</p> <p>„Man neminėjo“ (I-5)</p> <p>„Ne mano sūnus su tokiais dalykais nesusiduria“ (I-7)</p> <p>„Ne, neteko“ (I-8)</p> <p>„Ne, neteko girdėti“ (I-9)</p> <p>„Ne“ (I-10)</p>	<p>„Mokykloje, sakyčiau, kad nesisiduria“ (I-5)</p> <p>„Mano praktikoje nepasitaikė“ (I-7)</p> <p>„Manau, kad patyčių nėra“ (I-9)</p>
	Lietuvoje	1	-	„Patyčių problema didesnė yra Lietuvoje“ (I-10)
Patirtos patyčios	Didžiojoje Britanijoje	6	<p>„<...> buvo, tik atvykus“ (I-2)</p> <p>„pradžioje gal jautė visą šitą“ (I-6)</p>	<p>„<...> būna“ (I-1)</p> <p>„<...> pasitaiko“ (I-2)</p> <p>„Manyčiau, kad susiduria“ (I-4)</p> <p>„Būna tokių atvejų“ (I-6)</p> <p>„Gal šiek tiek pasitaiko“ (I-8)</p>
	Lietuvoje	1	-	„Patyčių problema didesnė yra Lietuvoje“ (I-10)

Tačiau informantų atsakymai taip pat atskleidė ir *patirtas patyčias*. P. Dereškevičius, V. Rimkevičienė, V. Targamadzė (2000) nurodo, kad nepalankūs santykiai su bendraamžiais, jų patyčios yra mokyklos nelankymo priežastys. Pedagogai, priešingai nei tėvai, labiau pabrėžė patyčių mastą Didžiojoje Britanijoje bei vienas informantas (pedagogas) išskyrė, kad patyčių problema yra aktualesnė Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigti, kad didžioji dalis informantų nurodė, kad patyčių nepatyrė, tačiau buvo tiriamųjų, kurie nurodė, kad patyčios buvo ir tai gali būti priskiriama prie socialinę adaptaciją stabdančių veiksnių.

Toliau buvo siekta išsiaiškinti tikslesnius duomenis, kas vis dėlto daugiau patiria šias patyčias - merginos ar vaikinai (žr. 50 lent.).

50 lentelė

Patyčių dažnumas ugdymo institucijoje paauglių požiūriu (I = 30)

Kategorija	Subkategorija	Atsakymų dažnis	Prasmieniai vienetai/ teiginiai	
			Paauglės merginos	Paaugliai vaikinai
Patyčių dažnumas	Patyčios iš merginų	10	<p>„<...> merginos labiau patiria“ (I-1)</p> <p>„Iš merginų“ (I-5)</p> <p>„Iš merginų“ (I-7)</p> <p>„Iš merginų“ (I-8)</p> <p>„Labiau iš merginų“ (I-11)</p>	<p>„Merginų“ (I-2)</p> <p>„Aš manau, kad merginos“ (I-3)</p> <p>„<...> tyčiojasi iš merginų“ (I-4)</p> <p>„<...> gal iš merginų“ (I-7)</p> <p>„Merginos“ (I-14)</p>
	Patyčios iš vaikinų	7	<p>„<...> iš vaikinų“ (I-3)</p> <p>„<...> iš vaikinų“ (I-6)</p> <p>„Galvočiau, kad iš vaikinų“ (I-12)</p> <p>„Manau, jog iš vaikinų“ (I-13)</p> <p>„Gal iš vaikinų daugiau“ (I-15)</p>	<p>„<...> iš vaikinų tyčiojasi labiau“ (I-12)</p> <p>„<...> gal ištikrujų vaikinų“ (I-15)</p>
	Patyčios iš merginų ir vaikinų	11	<p>„<...> tiek iš vaikinų, tiek iš merginų“ (I-4)</p> <p>„Ir iš vaikinų ir iš merginų“ (I-8)</p> <p>„Manau, vienodai, tiek iš vaikinų, tiek iš merginų“ (I-10)</p> <p>„<...> ir iš merginų ir iš vaikinų“ (I-14)</p>	<p>„Na manau, visaip“ (I-1)</p> <p>„Manau, vienodai“ (I-5)</p> <p>„Visaip pasitaiko“ (I-6)</p> <p>„Manau yra lygybė“ (I-8)</p> <p>„Neišskirčiau ištikrujų“ (I-9)</p> <p>„<...> skirtumas ar iš vaikinų ar merginų nėra“ (I-11)</p> <p>„<...> vaikinų ar merginų“ (I-13)</p>

Pastebėta, kad informantų atsakymuose dominuoja „patyčios iš merginų ir vaikinų“, t.y. patyčios nepaisant lyties. Taip pat, informantų nuomone, išryškėjo ir *patyčios iš merginų*. Tokią poziciją palaikė tiek merginos (5) ir vaikinai (5). Tačiau informantų nuomonės išsiskyrė ties *patyčiomis iš vaikinų*, kurias labiau pabrėžė merginos (5) nei patys vaikinai (2).

Tėvų bei pedagogų atsakymuose taip pat vyrauja „patyčios iš merginų“ (9). Tačiau jas mažiau akcentavo tėvai nei pedagogai. Tuo tarpu labiau išsiskyrė paauglių ir tėvų, pedagogų nuomonės - tik trys informantai nurodė, kad patyčias daugiau patiria vaikinai. O patiriamas patyčias nepaisant lyties išskyrė tik tėvai, kas leidžia teigti, kad pedagogai labiau patyčias sieja su lyties aspektu nei tėvai (žr. 51 lent.).

Patyčių dažnumas ugdymo institucijoje tėvų ir pedagogų požiūriu (I = 20)

Kategorija	Sub-kategorija	Atsakymų dažnis	Prasminiai vienetai/ teiginiai	
			Tėvai	Pedagogai
Patyčių dažnumas	Patyčios iš merginų	9	<i>„<...> gal merginos“ (I-3)</i> <i>„Aš tikiu, kad merginos“ (I-6)</i> <i>„Gal merginos“ (I-8)</i> <i>„Manau, merginos“ (I-9)</i>	<i>„Manau, kad merginos“ (I-2)</i> <i>„<...> galvoju, kad merginos“ (I-3)</i> <i>„Manau, kad vaikinai šiuo atveju“ (I-4)</i> <i>„Gal merginos“ (I-7)</i> <i>„Manau, kad dažniau merginos“ (I-10)</i>
	Patyčios iš vaikinių	3	<i>„<...> vaikinai mažiau susiduria“ (I-1)</i>	<i>„<...> vaikinai“ (I-5)</i> <i>„Gal panašiai vienodai“ (I-8)</i>
	Patyčios iš merginų ir vaikinių	5	<i>„<...> neišskirčiau“ (I-2)</i> <i>„Aš nemanau, kad čia reikėtų skirstyti“ (I-4)</i> <i>„Vienodai“ (I-5)</i> <i>„Nėra, kad taip kad galima skirstyti“ (I-7)</i> <i>„<...> tiek merginos, tiek vaikinai“ (I-10)</i>	-

Apibendrinant socialinės adaptacijos sampratą galima teigti, kad paaugliai, tėvai bei pedagogai, dirbantys su imigravusiais mokiniais, adaptaciją daugiausia sieja su prisitaikymu, kuriam labiausiai trukdo socialiniai veiksniai, apimantys tarpusavio komunikaciją ir palaikomus santykius su kitais ugdymo institucijos dalyviais. Tuo tarpu palankios sąlygos adaptuotis ugdymo institucijoje, paauglių nuomone, yra neformali veikla, o tėvų bei pedagogų – mokytojų teikiama pagalba, kas leidžia teigti, kad pastarieji laikosi pedagogo kaip palankios aplinkos kūrėjo sampratos. Lyginant, kas socialiai adaptuojasi geriau, paauglių merginų ir vaikinių nuomonės sutapo ir sėkmingesnė adaptacija buvo priskirta paaugliams vaikinams. Nors tėvai ir pedagogai taip pat sėkmingesnę adaptaciją Didžiojoje Britanijoje priskyrė vaikinams, vis dėlto lygiavertiškai išryškėjo ir vienodos adaptacijos išskyrimas, kas leidžia teigti, kad informantai, nelinkę skirstyti socialinės adaptacijos pagal lytį.

Socialinės adaptacijos laikotarpis trumpiausiai užtruko savaitę, o ilgiausiai net iki kelių metų, tai rodo, kad adaptacijos laikotarpis skiriasi priklausomai nuo socialinės aplinkos bei asmens savybių. Svarbiausios asmeninės savybės – gera savijauta, komunikabilumas bei elgesys nesiskiriantis nuo kitų. O negatyvus ar išskirtinis elgesys, komunikabilumo stoka, prasta išvaizda, ypač vaikinių nepasitikėjimas savimi gali sustabdyti socialinės adaptacijos procesą. Vis dėlto, nepaisant esamų trukdžių, daugelio informantų nuomone, pedagogų bei bendraamžių reakcija į imigravusį paauglį yra pozityvi ir pasireiškianti per demokratiškus santykius bei patyčių nebuvimą, nors tokias apraiškas labiau pastebėjo paaugliai vaikinai.

IŠVADOS

Atlikus mokslinės (pedagoginės, psichologinės, filosofinės), metodologinės literatūros bei vaiko teises ir emigracijos reiškinį reglamentuojančių dokumentų analizę, galima teigti, kad:

1. Šeimos emigracijos reiškinys suprantamas kaip teisėtas šeimos, turinčios nepilnamečių vaikų, persikėlimas pakeičiant gyvenamąją vietą atitinkamam laiko tarpui. Toks šeimos mobilumas susijęs su emigracijos priežastimis – galimomis perspektyvomis, ekonomine bei socialine šeimos struktūrine situacija, požiūriu bei mobilumo patirtimi, apimančia tiek šeimos, tiek giminaičių ar pažįstamų migraciją. Šeimos apsisprendimas emigruoti gali turėti teigiamų (tarpkultūriškumo, santykių su artimaisiais stiprinimo, išspręstų ekonominių šeimos problemų) ir neigiamų (identiteto nykimo, pilietybės bei psichologinių problemų) pasekmių paaugliui. Tokios pasekmės nulemia paauglių socialinę adaptaciją, suprantamą kaip pritaikymą prie socialinių, kultūrinių sąlygų, vaidmenų, normų, bendraamžių grupių bei socialinio instituto – ugdymo institucijos.
2. Šeima - pirminė ugdymo institucija, atliekanti emigravusių paauglių socialinę adaptaciją skatinančias funkcijas: tenkina socialinius ir ekonominius poreikius, perteikia pavydžius ir vaidmenis, formuoja elgesio modelius, normas, lytinę paauglių tapatybę, ugdo verbalinius ir neverbalinius paauglių gebėjimus. Pozityvus šeimos narių elgesys ir auklėjimo stilius, saikinga kontrolė, geri tarpusavio santykiai, mikroklimatas, iškilusių problemų sprendimas, šeimos ryšys su mokykla nulemia paauglio socialinę adaptaciją emigravus. Ypač socialinei adaptacijai reikšmingas šeimos narių požiūris į švietimą bei palaikomi ryšiai su ugdymo institucija, kas daro tiesioginę įtaką emigravusių paauglių socialinei adaptacijai ugdymo įstaigoje.
3. Ugdymo institucija - tai įstaiga, teikianti formalų ir neformalųjį mokinių ugdymą. Mokykla, kaip socialinės adaptacijos skatintoja yra imigravusių paauglių patirties organizatorė ir išgyvenimų reguliuotoja. Mokinio socialinė adaptacija mokykloje siejama su gebėjimu veikti mokyklos sąlygomis adekvačiai sąveikaujant su aplinka ir jos taisyklėmis, kurios pasireiškia per ugdymo institucijos kultūros (tradicijų), mikroklimato (tarpusavio santykių), vyraujančio požiūrio į kultūrinius skirtumus, paauglio kultūrinio tapatumo kaitos, gebėjimo kalbėti vietine kalba bei pedagogo, pasižyminčio kompetentingumu ypatumus.
4. Emigravusio paauglio socialinė adaptacija ugdymo institucijoje susijusi su paauglystės amžiaus ypatumais, kurie pasireiškia kaip socialinė bei ypač spartesnė fizinė kaita ir

bendraamžių daroma įtaka. Paaugliai jaučia poreikį priklausyti grupei, taip apibrėždami savąjį tapatumą ir formuodami savęs vertinimą, savivaizdį. Dėl emigracijos paaugliai turi susirasti naujų draugų ir bendraminčių, siekti jų pripažinimo. Įsiliejimą į naują bendraamžių grupę gali stabdyti perdėtas pasitikėjimas, nusišalinimas, mados tendencijų nežinojimas, išvaizda, prasti akademiniai rezultatai, šeimos padėtis bei norminio lytinio tapatumo neatitikimai.

Atlikus empirinio tyrimo duomenų analizę išaiškėjo, kad:

5. Emigravę paaugliai, tėvai bei pedagogai socialinę adaptaciją sieja su prisitaikymu ir bendraamžiais. Tėvai ir pedagogai turėjo daugiau adaptacijos sąsajų nei paaugliai, tai – mokymosi aplinka ir vertybės. Didžiausi kylantys sunkumai adaptuojantis, informantų nuomone, yra socialiniai, ypač komunikaciniai gebėjimai. Taip pat šie sunkumai – draugai bei išvaizda, kurią daugiau pabrėžė paauglės merginos. Socialinę adaptaciją labiausiai skatinantis veiksnys, paauglių nuomone, neformali veikla ugdymo institucijoje, kuri paaugliams vaikinams yra sportiniai užsiėmimai. Tėvų ir pedagogų nuomone, toks skatinantis veiksnys – pedagogų pagalba.
6. Lyginant socialinę adaptaciją lyties aspektu, paauglių požiūriu išsiskyrė sėkmingesnė vaikinų adaptacija, o tėvų bei pedagogų nuomone – vaikinų ir vienoda adaptacija, t.y. adaptacija nepaisant lyties. Reikalingas laikas adaptuotis, paauglių, tėvų ir pedagogų nuomone, iki trijų mėnesių, o ilgiausias laikotarpis užtruks net daugiau nei metus.
7. Sėkmingai prisitaikęs paauglys, visų informantų nuomone, pasižymi komunikabilumu, gera savijauta, turi draugų, dalyvauja mokyklos renginiuose bei elgiasi taip kaip naujos kultūros veikėjai, nors tėvų požiūriu kultūrinė integracija nėra socialiai prisitaikiusio paauglio bruožas.
8. Daugiausiai kylantis nerimas emigruojant susijęs su baimėmis dėl paliekamų ir naujų draugų, kuriuos ypač pabrėžė paauglės merginos. Taip pat kylančios baimės dėl tėvų adaptacijos. Vis dėlto tokios baimės nebuvo pagrįstos, nes pokyčiai po emigracijos, merginų nuomone, pasireiškė pagerėjusiais santykiais su šeimos nariais, o vaikinų – šeimos finansinės padėties pozityvia kaita. Tėvai šiuos pokyčius išskyrė kaip paauglių išvaizdos pokyčiais.
9. Tėvų pagalba pakeitus ugdymo instituciją pasireiškė per artimesnius ryšius su paaugliais, o skiriama pagalba tik vaikinams per finansinės, anglų kalbos mokymo, mažesnio spaudimo bei ugdymo ryšių su ugdymo institucijos atstovais palaikymą. Toks

ryšių palaikymas vyksta per nuolatinis santykius, kurie daugiausia vyksta kas tris – keturis mėnesius per renginius, o paauglių vaikinių nuomone, per internetines prieigas daugiausia diskutuojant apie vaiko ugdymo klausimus.

10. Vyraujantis bendravimo stilius Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose yra demokratiniais principais grįstas komunikavimas, kuris pasireiškia ir pedagogų palaikymu bei didesniu dėmesiu imigravusiems paaugliams. Toks palaikymas atsiskleidžia atlaidesniu vertinimu, ypač paauglių vaikinių, kurių ir mokymosi rezultatai pakito į gerąją pusę, priešingai nei merginų, kurių žinių įvertinimas nepakito arba pakito į blogąją pusę. Nors paauglių vaikinių žinių įvertinimai pagerėjo, vis dėlto jie daugiau pozityviai vertino Lietuvos ugdymo institucijas nei merginos.
11. Paauglių, siekiančių adaptuotis elgesys, apranga išsiskyrė. Paaugliai vaikinai daugiausia nurodė įprastą elgesį bei pakeistą stilių, o merginos – susitapatinimą su kitais – konformizmą bei uniformų dėvėjimą. Tuo tarpu socialinę adaptaciją stabdantys veiksniai, vaikinių ir merginų nuomone, pasireiškė per negatyvų jų elgesį ir nebendravimą. Taip pat toks trukdis, vaikinių nuomone, yra nepasitikėjimas bei kalbos barjeras, o merginų – išskirtinumas.
12. Bendraamžių požiūris į imigravusius paauglius yra teigiamas, tačiau dar pastebimos negatyvaus požiūrio apraiškos – pasitaikiusios patyčios Didžiojoje Britanijoje, kurias daugiausia patyrė paaugliai vaikinai, o patyčias Lietuvoje pajuto tik viena paauglė mergina. Nors, informantų nuomone, merginos dažniausiai patiria patyčias, tačiau tai prieštarauja informantų teiginiams.
13. Gauti kokybinio tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad emigravusių paauglių socialinei adaptacijai Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose yra sudarytos palankios sąlygos, kurios pasireiškia per pedagogų ir tėvų teikiamą pagalbą. Atsižvelgiant į tai, išryškėjo, kad paaugliai vaikinai dažniau susiduria su patyčiomis, reikėtų daugiau sutelkti bendraamžius ir imigravusį paauglį į bendrą sportinę ar kt. veiklą.

Tyrimo hipotezė: tikėtina, kad sėkminga emigravusių paauglių socialinė adaptacija priklauso nuo lyties – pasitvirtino. Didžiosios Britanijos ugdymo institucijose palankesnės sąlygos sudarytos paaugliams vaikinams, kurios pasireiškia atlaidesniu pedagogų vertinimu bei įvairesne tėvų pagalba.

REKOMENDACIJOS

Apibendrinant teorinio bei empirinio tyrimų rezultatus galima išskirti emigravusiems bei artimiausiai su paaugliu susijusiems su asmenims (pedagogams, tėvams) tokias rekomendacijas.

Rekomendacijos emigravusiems paaugliams:

- puoselėti pasitikėjimą savimi (ypač vaikinams), tai įgyvendinti per neformalias veiklas (sportines, menines ir kt.).
- vengti negatyvaus ar kitaip atstumiančio elgesio (arogancija, nusišalinimas, agresyvumas, nepatrauklūs įpročiai, skundimas, apkalbėjimas ir kt.).
- bent pradžioje stengtis neišsiskirti, siekti įsilieti į bendraamžių grupę – nešioti uniformas, paisyti mados tendencijų.
- stengtis komunikuoti su bendraamžiais net ir turint kalbos spragų, o prireikus ją tobulinti namuose ar kitoje socialinėje erdvėje.
- siekti kuo aukštesnių mokslo pasiekimų, todėl nebijoti klausti nesupratus ar prašyti pedagogų pagalbos.

Rekomendacijos pedagogams, dirbantiems su imigravusiais paaugliais:

- ypatingą dėmesį skirti socialinės adaptacijos problemoms klasėje, (bendraamžių reakcija, prasti mokslo pasiekimai, negatyvus paauglio elgesys ir kt.), o apie esamą situaciją ar pokyčius informuoti atsakingus darbuotojus ir tėvus.
- siekti sukurti palankią klasės atmosferą naujam mokiniui - žaisti pažintinius žaidimus, skatinti tiek grupinį, tiek individualų darbą.
- pateikti skirtingas užduotis, atsižvelgiant į imigravusio paauglio galimybes, skatinti jo kūrybiškumą bei sudaryti individualią ugdymo programą, ypač atkreipti dėmesį į kalbinius imigravusio paauglio vaikino gebėjimus ir juos puoselėti.
- taikyti lygiaverti emigravusių paauglių merginų ir vaikinų vertinimą.
- įtraukti kuo daugiau imigravusių paauglių į neformalią veiklą ugdymo institucijoje, ypač vaikus skatinti įsilieti į sportinę veiklą.

Rekomendacijos tėvams, emigruojantiems kartu su paaugliais:

paruošti paauglį emigracijai:

- iš anksto informuoti apie ketinimus išvykti, tartis ir klausti jų nuomonės, sudaryti sąlygas išsakyti savo argumentus bei išreikšti emocijas.
- aptarti būsimus pokyčius, paskatinti pasidomėti nauja šalimi ir jos kalba.
- sudaryti galimybes paaugliui atsisveikinti su jam brangiais artimaisiais ir kitais žmonėmis ar gyvūnais.
- kraustantis skatinti pasiimti bent kelis daiktus, primenančius tėvynę.

emigravus:

- kartu su paaugliu susipažinti su nauja gyvenamąja vieta, parduotuvėmis, viešuoju transportu ir kt. socialine – kultūrine aplinka.
- palaikyti artimus santykius su paaugliu - kalbėti apie ugdymo institucijoje ar kitoje aplinkoje atsiradusias problemas, o pastebėjus negatyvų paauglių elgesį, niekada nesmerkti ir iš anksto nekaltinti paauglio neįsigilinus į problemą ar situaciją (pvz. dėl prastų mokymosi pasiekimų).
- nuolatos bendrauti su pedagogais, dirbančiais su imigravusiais paaugliais, institucijoje, kurioje mokosi paauglys.
- teikti visokeriopą pagalbą (palaikyti santykius, padėti mokytis, paremti finansiškai) pakeitus ugdymo instituciją, ypač paauglių merginų tėvams.

LITERATŪRA

1. Abromaitienė L. (2012). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Adomėnas, M. (2006). Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai. *Pranešimas konferencijoje „Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai“*. [žiūrėta 2013-11-03] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/WXBUZDAW.DOO>.
3. Akehurst M., Malanczuk P. (2000). *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas.
4. Antanaitė A. (2011). *Vaikų ugdymo ypatumai Lietuvos emigrantų šeimose* (magistro darbas).
5. Anužienė L., Anužis A., Čepas P. (2004). *Mokyklos kaitos empirinė raiška*. [Žiūrėta 2014-02-13]. Prieiga per internetą: http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/78/anuziene_anuzis_cepas.pdf.
6. Aramavičiūtė V. (2005). *Tautinis tapatumas ir jo kaita vyresniame mokykliniame amžiuje*. [Žiūrėta 2014-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/79/aramaviciute.pdf>.
7. Aramavičiūtė V., Martišauskienė E. (2004). *Ryškesni paauglių ir jaunuolių socializacijos ypatumai*. [Žiūrėta 2014-02-13]. Prieiga per internetą: http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/70/Aramaviciute_martisauskiene.pdf.
8. Babachinaitė G. (1996). Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos. *Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla.
9. Bankauskienė N., Jegelevičienė S. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų socialinė adaptacija: ekspertinis vertinimas. *Specialusis ugdymas*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea8a059-0393-4453-9303-592b0381e6e3%40sessionmgr110&vid=7&hid=126>.
10. Bailey, R. (2008). *Immigration and migration*. New York: Infobase.
11. Bankston C. L. (2004). Social capital, cultural values, immigration, and academic achievement: the host country context and contradictory consequences. *Sociology of Education*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea-3e0f01f26fac%40sessionmgr104&vid=8&hid=125>.
12. Barkauskaitė M., Mišeikytė K. (2006). Mokinių adaptacijos ypatumai kritinių ugdymo(si) etapų metu. *Pedagogika*. [Žiūrėta 2013-09-14]. Prieiga per internetą:

<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=cfc55460-8d9e-4333-881c-6e3668b1f976%40sessionmgr111&vid=1&hid=126&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=ehh&AN=25150527>.

13. Barcevičius E. (2006). Kas paskatintų sugrįžti naujuosius emigrantus iš Lietuvos? *Konferencijos medžiaga Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*. Vilnius, 2006 m. kovo 17 d.
14. Bem S. L. (1981). Gender Schema theory: A Cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review*, 88, p. 354-364. [žiūrėta 2012-11-22] prieiga per internetą: <http://www.psych.cornell.edu/sec/pubPeople/slb6/Gender%20Schema%20Theory.pdf>.
15. Beniušienė ir kt. (2005). Komandinio darbo ir organizacijos klimato sąryšio ypatumai. *Socialiniai tyrimai*, 1 (5), p. 38 - 45.
16. Beresnevičienė D. (2003) *Jauno suaugusiojo psichologija*. Vilnius: Presvika.
17. Beresnevičius G. (2006). Kūrybiškumo ugdymas ir asmenybės adaptacija. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea8a059-0393-4453-9303-592b0381e6e3%40sessionmgr110&vid=7&hid=126>.
18. Berns R. M. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
19. Bilbokaitė I. (2012). Kultūros panašumų ir skirtumų sąveika globalizacijos kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 4 (37), p. 156-162. [Žiūrėta 2013-12-13]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/2012_4_37/bilbokaite.pdf.
20. Bitinas, B., Rupšienė, R., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis verslo ir administravimo studentams*. D.1. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
21. Bitinas, B., Rupšienė, R., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis verslo ir administravimo studentams*. D.2. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
22. Breidokienė R. (2008). *Migrantų psichologinė ir sociokultūrinė adaptacija: kas lemia jos sėkmę?* [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: http://www.psyvirtual.lt/straipsniai/emigrantu_adaptacija.html.
23. Brennan L. M., Shelleby E. C., Shaw D. S. et. all (2013). Indirect Effects of the Family Check-Up on School-Age Academic Achievement Through Improvements in Parenting in Early Childhood. *Journal of Educational Psychology*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=10&sid=66bc6995-3e08-4186->

83c0cb12bd770c01%40sessionmgr114&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=trh&AN=89655549.

24. Boyd D., Bee H. (2010). *Augantis vaikas*. Vilnius: Standartų spaustuvė.
25. Bubnys R., Rudnickaitė G. (2010). Darniose ir socialinės rizikos šeimose gyvenančių paauglių tapatumo ir socialinės adaptacijos mokykloje vertinimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2(27), p. 20-26.
26. Burvytė S., Ralys K., Ilgūnienė R. (2012). Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas. Vilnius: Edukologija.
27. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Poligrafija.
28. Butkus M., Matuzevičiūtė K. (2009). Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje. *Vadyba. Journal of Management*. 1(14), p. 27-32.
29. Butvilas T. (2007). Emigracija: palikti vaikai. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. [Žiūrėta 2013-09-28]. Prieiga per internetą: <http://archive.minfolit.lt/arch/19501/19555.pdf>.
30. Dereškevičius P., Rimkevičienė V., Targamadzė V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys*. Vilnius: Žuvėdros leidykla.
31. *Didžiosios Britanijos ir Lietuvos švietimo sistemų palyginimas*. [Žiūrėta 2013-11-17]. Prieiga per internetą: <http://www.nrcg.lt/didziosios-britanijos-ir-lietuvos-svietimo-sistemu-palyginimas/>.
32. Dromantienė L. (2008). *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
33. Čiarnienė R., Kumpikaitė V., Taraškevičius A. (2009). Makroekonominių veiksnių poveikis žmonių migracijos procesams: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Ekonomika ir Vadyba*. 14, p. 553-559.
34. Dausinienė R. (2013). *Šiuolaikiniai emigracijos procesai Lietuvoje bei politikos išeivijos atžvilgiu įgyvendinimas* (magistro darbas).
35. Duoblienė L. (2012). Mokyklos kultūra kaip ugdomasis kontekstas ir kaip prievarta. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*. p. 9-21.
36. *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai* (2008). Vilnius: Versus aureus.
37. *Eurobarometer 66 . Autumn 2006. Public opinion in European Union. Country report. Lithuania. Summary*. [Žiūrėta 2013-09-29]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_lt_exec.pdf.
38. *Europos sąjungos teisė ir Lietuva* (2002). Vilnius: Justitia.
39. Filindra A., Blanding D., Coll, C. C. (2011). The Power of Context: State-Level Policies and Politics and the Educational Performance of the Children of Immigrants in the United States.

- Harvard Educational Review*. [Žiūrėta 2013-09-16]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea3e0f01f26fac%40sessionmgr104&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=trh&AN=66627446>.
40. Fürst M. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
41. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius.
42. Garšvė L. (2011). Skirtingų kultūrų vaikų adaptavimasis klasėje: tarpkultūrinis suvokimas hermeneutiniu požiūriu. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 4 (33), p. 29-33. [Žiūrėta 2014-02-19]. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/11_04_33/garsve.pdf.
43. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
44. Gliosaitė K. (2004). Ekonominių emigracijos motyvų ir pasekmių vertinimas. *Šiuolaikinė Lietuvos emigracija: praradimai ir laimėjimai*. [Žiūrėta 2013-10-19]. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Konferencija_Emigracija_04_12_02_pranesimai.pdf.
45. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
46. Gudonis V., Perminas A., Vaicekauskaitė I. (2005). Socialinio palaikymo reikšmė gabių moksleivių psichosocialinei adaptacijai. *Specialusis ugdymas*. 1(12), p. 17-25.
47. Gumuliauskienė A., Butvilas T., Butvilienė J. (2008). Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 4 (20), p. 145-150.
48. Hamilton, H. A., Marshall, L., Rummens, J. A. (2011). Immigrant Parents' Perceptions of School Environment and Children's Mental Health and Behavior. *Journal of School Health*. [Žiūrėta 2013-09-16]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea-3e0f01f26fac%40sessionmgr104&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=trh&AN=60676260>.
49. Harris, J. R., Todaro, M. P. (1970). *Migration, Unemployment and Development: A Two - Sector Analysis*. [Žiūrėta 2013-11-16]. Prieiga per internetą: <http://www.aeaweb.org/aer/top20/60.1.126-142.pdf>.
50. Iddings A. C. D. (2009). Bridging home and school literacy practices: empowering families of recent immigrant children. *Theory Into Practice*. [Žiūrėta 2013-09-16]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=5&sid=6d95a59e88184fa69eea3e0f01f26fac%40sessionmgr104&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=trh&AN=44398662>.

51. Ippolito J., Schechter, S. R. (2008). Parent involvement as education: a case study. *Education Canada*. [Žiūrėta 2013-09-16]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=6&sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea-3e0f01f26fac%40sessionmgr104&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#d=b=trh&AN=31653668>.
52. Jančaitytė R., Valavičienė N., Augutienė R., Prakapas R. (2009). *Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas*. [Žiūrėta 2014-01-16]. Prieiga per internetą: http://www.iom.lt/documents/tarpkulturines_kompetencijos.pdf.
53. Jasaitis J. (2007). Naujausioji emigracija iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose: bendradarbiavimo paieškos. *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA*. (18) 4, p. 64–78.
54. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
55. Juodaitytė A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro Ofsetas.
56. Kaniušonytė G., Truskauskaitė I., Gervinskaitė L. (2012). *Psichologinės migracijos pasekmės šeimai : vaikų emocinių ir elgesio sunkumų prevencija : metodinė priemonė*. Vilnius: Edukologija.
57. Karalevičienė J., Matuzevičiūtė K. (2009). Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 1 (14), p. 143-151. [Žiūrėta 2013-10-22]. Prieiga per internetą: <http://archive.minfolit.lt/arch/21501/21657.pdf>.
58. Kardelis K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
59. Kardelis K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
60. Kasparavičienė A., Čepienė A. (2007). Emigravusių tėvų laikinai palikti vaikai: socialinės situacijos pokyčiai. *Tiltai*, 1, p. 201-2015.
61. Kepalaitė A. (2010). Mokyklinės adaptacijos sunkumų koreliatai: kontrolės lokusas ir socialinis interesas. *Ugdymo psichologija*. 21, p. 35–41.
62. Kershaw R. (2009) *Migration Records: a guide for family historians*. Cornwall: TJ International Ltd.
63. Klimienė E., Kraujutaitytė L., Pacenka R. (1997). Didžiosios Britanijos švietimo sistema. *Lyginamoji edukologija*. Kaunas: Technologija.
64. Kubilienė K. (2010). Mokinių adaptacija gimnazijoje: mokytojo kompetentingumo vaidmuo. *Pedagogika*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea8a059-0393-4453-9303-592b0381e6e3%40sessionmgr110&vid=7&hid=126>.

65. Kubilienė K. (2012). Tėvų parama pirmos klasės gimnazistų adaptacijai. *Pedagogika*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea8a059-0393-4453-9303-592b0381e6e3%40sessionmgr110&vid=7&hid=126>.
66. Kumpikaitė V., Žičkutė I., (2012). Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė. *ECONOMICS AND MANAGEMENT*. 17 (2), p. 740-746.
67. Kuginytė-Arlauskienė I., Neifachas S. (2011). *Į vaiką orientuotas ugdymas*. [Žiūrėta 2014-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/i-vaika-orientuotas-ugdymas/2821>.
68. Kutkienė T. (2007). 16–17 metų paauglių vaikų ir merginų asmenybės tapatumo brandos ypatumai bei sąsajos su savęs vertinimu. *Pedagogika*. 90, p. 108-114.
69. Kuzmickaitė D. K. (2008). Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai. Vilnius: Versus aureus.
70. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
71. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
72. Leliūgienė I., Rupšienė L., Plavinskienė L. (2005). *Tėvų išvykimo dirbti į užsienį įtaka vaikų socializacijai*. Kaunas: Kauno technologijų universitetas.
73. *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai* (2005). Vilnius: VšĮ „Pilielinės visuomenės institutas“.
74. *Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2006* (2007). Vilnius: Statistikos departamentas. Vilnius.
75. *Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (2010)*. Vilnius: Saulelė.
76. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, Nr. 54-2140.
77. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, Nr. 33-807.
78. Lietuvos Respublikos valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008). *Valstybinės žinios*. Nr. X-1569.
79. Lietuvos Statistikos departamentas. [Žiūrėta 2013-09-27]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3020102&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=6282&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>.

80. Malinauskas G. (2008). Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiuavę dirbti į užsienį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. 10(1), p. 129-145.
81. Marcinkevičienė R. (2004). Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ar formavimas. *Šiuolaikinė Lietuvos emigracija: praradimai ir laimėjimai*. [Žiūrėta 2013-10-19]. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Konferencija_Emigracija_04_12_02_pranesimai.pdf.
82. Marčėnoka M. (2010). Forming a teenager`s personal identity as a condition of the adaptation in the modern society. *The collection of scientific papers*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=bbc8270a-941c-4e12-a502-3d2fe1dd9c9f%40sessionmgr113&vid=3&hid=126>.
83. Martinaitis Ž., Žvalionytė D. (2007). Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti? *Politologija*. 3(47).
84. Martišauskienė E. (2006). Paauglių požiūriai į priešingą lytį jų dvasinio tapimo kontekste. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*, 16, p. 97-105.
85. Masaitytė - Apuokienė R., Ramanauskaitė A. (2010). Mokymasis bendradarbiaujant – sėkmingos adaptacijos profesinėje veikloje prielaida. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=bbc8270a-941c-4e12-a502-3d2fe1dd9c9f%40sessionmgr113&vid=6&hid=126>.
86. Maslauskaitė A., Stankūnienė V. (2007). Šeima abipus sienos. *Lietuvos transnacionalinės genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Vilnius. [Žiūrėta 2014-03-27]. Prieiga per internetą: <http://www.iom.lt/documents/seima-abipus-sienos.pdf>.
87. Mazolevskienė A., Montvilaitė S. (2013). Ikimokyklinio amžiaus vaikų tautinio identiteto formavimo(si) ypatumai emigracijoje. *Pedagogika*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0caca99b-bc8d-4adc-90ab-7ef006005470%40sessionmgr112&vid=5&hid=114>.
88. Mikelionienė M., Rašomavičienė B., Stankūnaitė G. (2012). Studentų požiūris į emigraciją. [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: <https://ojs.kauko.lt/index.php/ssktpd/article/viewFile/365/361>.
89. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.
90. Myers, David G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
91. Myers, David G. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
92. *Mokyklų sistema Anglijoje* (2008). [Žiūrėta 2013-11-17]. Prieiga per internetą: http://www.anglija.lt/aktualijos/svietimas_mokslas/mokyklu_sistema_anglijoje.html.

93. *Mokomės dialogo. Kaip susikalbėti piliečiams, organizacijoms ir kultūroms* (2005). Vilnius: Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija.
94. Naujanienė R. (2004). Žmogaus adaptacija senstant. *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: <http://socialinisdarbas.vdu.lt/lt/system/files/Zmogaus%20adaptacija%20senstant%20.pdf>.
95. Nazarovienė D., Rastenienė A. (2009). Gyventojų migracija: problemos ir aktualijos. *Public Administration*. [Žiūrėta 2013-09-25]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=c8ea92e2-9f9b-4927-a3d3-ff861cf1a79f%40sessionmgr111&vid=5&hid=124>.
96. Peguero A. A. (2008). Is immigrant status relevant in school violence research? An analysis with Latino students. *Journal of School Health*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=5&sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea-3e0f01f26fac%40sessionmgr104&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#d=b=trh&AN=32677213>.
97. Perminas A., Goštautas A., Endriulaitienė A. (2004). *Asmenybė ir sveikata: teorijų sąvadas*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
98. Poderienė G., Janonytė N. (2006). Mokytojo įtaka mokinių mokymo(si) procesui. *Pedagogika*. 82, p. 73-79.
99. Robichaud M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažėminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
100. Rupšienė L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
101. Rupšienė L., Kučinskienė R. (2006). Mokinio adaptacija naujojoje mokykloje. *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea8a059-0393-4453-9303-592b0381e6e3%40sessionmgr110&vid=7&hid=126>.
102. Rupšienė L., Rožnova A. (2011). Lietuvos darbo migrantų galimybės apmokėti mokyklinio amžiaus vaikų mokymosi ir neformaliojo ugdymo užsienyje išlaidas: kaitos aspektas. *Tiltai*. 3(56), p. 367 – 377.
103. Samašonok K., Gudonis V., Juodraitis A. (2010). *Institucinio ugdymo ir adaptyvaus elgesio dėmės modeliavimas*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
104. Schein H. S. (2004). *Organizational Culture and Leadership*. [Žiūrėta 2014-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.untag->

smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/ORGANIZATIONAL%20CULTURE%20Organizational%20Culture%20and%20Leadership,%203rd%20Edition.pdf.

105. Sipavičienė A. (2006). Emigracijos iššūkiai ir migracijos politikos uždaviniai. *Konferencijos medžiaga Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*. Vilnius, 2006 m. kovo 17 d.
106. Sipavičienė A., Gaidys V. (2008). Požiūris į emigraciją ir emigrantus: Lietuvos gyventojų ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų požiūrio į emigraciją tyrimas. Vilnius: Eugrimas.
107. Sipavičienė A., Stankūnienė V. (2011). Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija. Sociologija*. 22(4). p. 323-333.
108. Stroebe W. (2000). *Social psychology and health*. [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: <http://www.mcgrawhill.co.uk/openup/chapters/0335199216.pdf>.
109. Šimanskienė L., Paužuolienė J. (2013). Emigracija Lietuvoje: priežastys ir padariniai. *Journal of Social Sciences*. 1 (9), p. 146 – 156.
110. Šimkienė V., Šerikova A., Bagdanavičiūtės J. (2008). Lietuvos emigracijos veiksniai ir jų valdymo galimybės. *PROFESINĖS STUDIJOS: teorija ir praktika*. 4, p. 94-99.
111. *Švietimo tikslai ir turinys Britanijoje* (2013). [Žiūrėta 2013-11-24]. Prieiga per internetą: <http://www.nrcg.lt/svietimo-tikslai-ir-turinys-britanijoje/>.
112. Šalaševičiūtė R. (2006). *Vaikų padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*. [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/TKAKCQXM.PDF>.
113. Tarptautinis žodžių žodynas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-10-13]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=adaptacija&wid=151>.
114. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. [Žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.vda-unesco.lt/wp-content/uploads/2012/02/R.Tidikis-Socialiniu-mokslu-tyrimu-metodologija1.pdf>.
115. Trakšelys K. (2009). Vėlyvosios modernybės švietimo sistema: visuomenės homogenizacija ar socialinė diferenciacija? *Socialinis darbas*, 7(3), p. 148 - 157.
116. *UK School System* (2013). [Žiūrėta 2013-11-23]. Prieiga per internetą: <http://www.teachingintheuk.com/go/uk-teaching-info/school-system/>.
117. *Understanding the British School System* (2012). [Žiūrėta 2013-11-17]. Prieiga per internetą: <http://www.422abs.com/rafc/LinkClick.aspx?fileticket=Rw8YrHUPTTw%3D&tabid=82&mid=467>.
118. Ušeckienė L. (2003). *XX a. pedagogikos kryptys ir švietimo sistemos*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

119. Vaičiūlienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius: Presvika.
120. Vaiko teisių konvencija (1995). [Žiūrėta 2013-11-20]. Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvencija.htm.
121. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 68-2497.
122. Virbalienė A. (2004). Paauglių bendraamžių grupės - sėkmingos socializacijos veiksnys. *Pedagogika. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: aktualijos ir perspektyvos*. 70, p. 217-222.
123. Vivas, A., J., Hevia, D., M., A. (2009). Professionalization in Universities and European Convergence. *Higher Education in Europe*, 34(3/4), p. 399-409.
124. Wells R. (2009). Segregation and immigration: an examination of school composition for children of immigrants. *Equity & Excellence in Education*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6d95a59e-8818-4fa6-9eea-3e0f01f26fac%40sessionmgr104&vid=6&hid=125>.
125. Werner N. E., Nixon C. L. (2005). Normative Beliefs and Relational Aggression: An Investigation of the Cognitive Bases of Adolescent Aggressive Behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(3), p. 229–243.
126. Vosylienė A. (2008). *Mokinių, grįžusių iš užsienio, patirtis adaptuojantis bendrojo lavinimo mokykloje: teigiami ir neigiami išgyvenimai*. Kaunas. [Žiūrėta 2014-04-01]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080903_085701-08593/DS.005.0.02.ETD.
127. Zaleskienė, I. (2011). Multidimensinis identitetas: tautinio ir pilietinio tapatumo sankirtos ir slinkty. *Tiltai*. 3(56), p.1-9.
128. Zambacevičienė E. P., Dapkevičienė V. (2007). *Psichologijos įvadas: : mokymo(si) priemonė studentams*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
129. Žardeckaitė - Matulaitienė K. (2010). Ar emigravę lietuviai yra kitokie? *International journal of psychology : a biopsychosocial approach*. [Žiūrėta 2013-09-13]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1941-7233.N_6.PG_155-160/DS.002.0.01.ARTIC.
130. Žukauskienė R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
131. Žukauskienė, R. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai*. [interaktyvus] [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: www.docstoc.com/122824359/Kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai.
132. Žukauskienė R., Malinauskienė O. (2008). Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*. 38, p. 63-83.

133. Žvalionytės D., Martinaitis Ž. (2007). Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti? *Politologija*, 3(47), p. 112 - 134.
134. Žvirdauskas D. (2012). *I vaiką orientuotas ugdymas ir praktika*. [žiūrėta 2014-03-17].
Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/projektai/pletra/Konferencija/I%20darbo%20grupe/1gr.1.%20Dainiu%20Zvirdauskas.pdf>.
135. *7 geriausias švietimo sistemos pasaulyje: kokia jų paslaptis?* (2012). [Žiūrėta 2013-11-17].
Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/education/7-geriausias-svietimo-sistemos-pasaulyje-kokia-ju-paslaptis.d?id=60213359#ixzz2lajFkxkB>.

PRIEDAI